

VIGILIA

2000 / 3

DOLHAI LAJOS: A nagy jubileum II. János Pál enciklikáiban

GERGELY JENŐ: Tóth Tihamér

JACQUES MARITAIN: A hit útjai

Dabóci Mária és Frenyó Zoltán Maritainról

Beszélgetés Kozma Imrével

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Bocsánatkérés	161
DOLHAI LAJOS:	A nagy jubileum II. János Pál enciklikáiban	162
PÁKOZDI ISTVÁN:	Kapunyitás	168
GERGELY JENŐ:	Tóth Tihamér	173

JACQUES MARITAIN

DABÓCI MÁRIA:	Kontempláció a világban	181
FRENYÓ ZOLTÁN:	Maritain magyar hatása	186
JACQUES MARITAIN:	A hit útjai (<i>Dabóci Mária fordítása</i>)	194

SZÉP/ÍRÁS

LÁSZLÓFFY ALADÁR:	Alkony kezdődő hajnalán; A Tűfok-kapu 2000 (<i>versek</i>)	206
BERNARD LE CALLOCH:	Kőrösi Csoma Sándor útinaplója (<i>Örvös Lajos fordítása</i>)	208
SNEÉ PÉTER:	tojásfényben (<i>vers</i>)	215
GÁNGÓ GÁBOR:	Néhány szó egy hallgatag regényről (Eötvös József: A nővérek)	216

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BODNÁR DÁNIEL:	Kozma Imrével	221
----------------	---------------	-----

EGYHÁZ A VILÁGBAN

SZÓKE PÉTER:	Nővérek az egyházak, fivérek a népek (A genovai ökumenikus találkozóról)	230
--------------	---	-----

JUBILEUMI KALAUZ

Rendes és rendkívüli szentévek (<i>Folytatás</i>)	232
---	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	234
---	-----

Bocsánatkérés

Hamvazószerdán megrendítő esemény játszódik le Rómában. A Szentatya bocsánatot kér mindazokért a bűnökért, amelyeket a keresztények valaha is elkövettek. A bocsánatkérést sokféleképpen lehet értelmezni. A kívülállók közül egyesek kárörvendően dörzsölik a kezüket: „Lám, végre az egyház is bűnvallomásra kényszerül”. A hívek némelyike viszont úgy érzi, hogy ez a gesztus megingatja az egyház szentségébe vetett meggyőződésüket.

A pápa már a jubileum előkészítésekor felszólította az egyházat: „Nem lépheti át az új évezred küszöbét anélkül, hogy ne sürgetné gyermekeit, hogy tisztuljanak meg a bűnbánatban a tévedésektől, a hűtlenségtől, az állhatatlanságtól és a kesedelmes szívűségtől. A tegnap bukásainak beismerése a hűség és a bátorság tette, mely segít erősíteni hitünket, s figyelmesebbé és készségesebbé tesz a ma nehézségeinek és kísértéseinek leküzdésére.”

Az egyház sajátos kettősségére s ennek következményeire már a II. Vatikáni zsinat felhívta a figyelmet: „Az egyház, mely bűnöket foglal magába, egyszerre szent és folytonosan megtisztulásra is szorul, a bűnbánat és megújulás útját járja szüntelen” (LG 8.).

Az elfogulatlan történelmi tapasztalat megerősíti ezt a kettőiséget. Egyfelől, „az egyház története az életszentség története”. A kívülállók szerint is a keresztények erkölcsös, gyakran önfeláldozó életük miatt hasznosak a társadalomnak. Ifjabb Plinius, Bythínia kormányzója már a 2. század elején így ír róluk Traianus császárnak: „Esküvel kötelezik el magukat, nem valami bűnre, hanem arra, hogy lopást, rablást, házasságtörést nem követnek el, szavukat meg nem szegik, és a rájuk bízott jószágot le nem tagadják.”

Az éremnek azonban van másik oldala is. Szintén a Szentatya szavaival: „Azt azonban be kell látnunk, hogy a történelem sok olyan eseményt is följegyzett, melyek a kereszténység ellen-tanúságai. (...) Mi magunk is hordozzuk az előttünk éltek bűneinek és tévedéseinek terhét, akkor is, ha tetteikért nincs személyes felelősségünk. (...) De mi magunk is – akik az egyház fiai és leányai vagyunk – vétettünk, és akadályoztuk, hogy Krisztus menyasszonya teljes szépségében ragyogjon. A mi bűneink akadályozták a Szentlélek működését sok ember szívében. Hitünk gyöngesége sokakat közömbösségbe taszított, és távol tartott a Krisztussal való igaz találkozástól.”

A pápa kívánsága: „Mint Péter utóda sürgetem, hogy az egyház boruljon térdre Isten előtt az irgalmasság ezen évében, és kérjen bocsánatot gyermekei korábbi és jelenlegi bűneiért. Mindnyájan vétkeztek, és Isten előtt senki sem mondhatja magát igaznak.”

Hogyan valósul ez meg és mit eredményezhet olyan kusza és változó történelmi helyzetben, amilyen a század második felében hazánkban kialakult?

A nagy jubileum II. János Pál pápa enciklikáiban

DOLHAI LAJOS

Született 1952-ben. 1977-ben szentelték pappá. Teológiai doktorátust szerzett Budapesten. Szent-ségtani-liturgikus teológiai tanulmányokat folytatott a Római Szent Anzelm Egyetemen. Jelenleg az Egri Hittudományi Főiskola dogmatika tanára. Legutóbbi írását a 2000. 1. számunkban közzöltük.

Nincs abban semmi rendkívüli, hogy II. János Pál pápa a 2000. évvel kapcsolatban, az egyház több évszázados hagyományát követve, szentévet hirdetett meg. A jelenlegi szentév viszont jelentősebb, mint az előzőek, hiszen ebben a jubileumi évben Jézus Krisztus születésének kétezredik évfordulóját ünnepli a keresztény világ.

A pápa karácsonykor ünnepélyesen megnyitotta a Szent Péter-bazilika „Szent Kapuját”, ezt követően pedig a három másik római patriarchális bazilika kapuját is. Valószínű, hogy a hagyományokat követve a szentév jegyében sokan zarándokolnak el Rómába, a szentévi zarándoklatok legfőbb helyére. A helyi egyházak is kijelölték azokat a templomokat, ahol elnyerhető a szentévi búcsú, és az egyházmegyék részletes szentévi programot készítettek. Nagyon sok és különböző jellegű szentévi ünnepség lesz szerte a világon, hiszen az egyház, a Krisztusban hívők közössége méltó módon akarja megünnepelni alapítója születésének nagy jubileumát.

Nyilvánvaló, hogy a 2000. év számos egyházi ünnepség és zarándoklat éve lesz. Kár lenne viszont, ha ez az évezredváltáshoz kapcsolódó szentév nem jelentene ennél többet az egyház számára. Az egyetemes egyház feje, akinek az a kegyelem adatott meg, hogy a harmadik évezredbe átvezetheti az egyházat,¹ több lelki hasznot remél ettől a jubileumtól. Ezért fogalmazott így már a *Harmadik évezred küszöbén* kezdetű apostoli levelében: „A kétezredik év jubileumának Szent Kapuját legalább szimbolikusan sokkal szélesebbre kell tárni, mint a korábbiakét, mert a küszöbére jutott emberiségnek nemcsak egy évszázad, hanem egy évezred van a háta mögött. A hozzá vezető utat az egyháznak az elmúlt ezer év tapasztalatának a tudatával kell megtennie. Nem lépheti át az új évezred küszöbét anélkül, hogy ne sürgetné gyermekeit, tisztuljanak meg a bűnbánatban a tévedésektől, a hűtlenségektől, az állhatatlanságtól és a késedelmes szívűségtől.”²

A következőkben azt szeretnénk összefoglalni, hogy II. János Pál pápa tanítása szerint mi ennek a 2000. jubileumi szentévnek a célja. A jubileumi évre való felkészülés éveit meghatározó *Tertio millennio adveniente* (1994, röv. TMA) és a szentévet meghirdető pápai bulla (*Incarnationis mysterium*, 1999, röv. IM) elemzése alap-

¹II. János Pál pápa beiktatásakor nagy példaképe, Wyszinski bíboros előre jelezte ezt a nagy feladatot.

²*Tertio millennio adveniente*, SZIT, 1995, 33. pont

ján látjuk leginkább, mit vár a pápa ettől a sajátos szentévtől. Nemcsak ünneplést, zárandoklatokat, hanem mindenekelőtt megtérést és lelki megújulást. A *Fides et ratio* kezdetű enciklika elemzése is hasznos lehet számunkra, hiszen még ebből, a jubileum meghirdetése után (1998) megjelent dokumentumból is látjuk, hogy milyen gondok és remények foglalkoztatják Péter apostol jelenlegi utódját.

Felhívás a jubileum méltó megünneplésére

A pápa felhívása természetesen elsősorban az egyház tagjaihoz szól, és a hit erősítését szolgálja. A jelenlegi pápától viszont nem meglepő az sem, hogy a népek közösségéhez, az államok vezetőihez is szólni kíván az emberiségért érzett közös felelősség jegyében. Megszólítja a különböző közösségeket a családtól a nemzetekig és nemzetközi szervezetekig, figyelembe véve a különféle kultúrákat és civilizációkat (TMA 23). Az előkészületet meghirdető apostoli levele szerint: „Mindenki arra hivatott, hogy a maga lehetőségei szerint ki ne térjen a 2000. év nagy kihívása elől, amelyhez kétségtelenül az Úr rendkívüli kegyelme kapcsolódik az Egyház és az egész emberiség számára” (TMA 55).

A jubileum és az ökumenizmus

A Szentatya nagy álma volt a nagy jubileum ökumenikus megünneplése. Azt remélte és reméli, hogy a különböző felekezetű keresztények együtt tudnak működni a jubileum előkészítésében és megünneplésében (TMA 16). Nagyon szerette volna ökumenikus módon együtt ünnepelni 2000 március 25-én a megtestesülés misztériumát a Szentföldön.³ E cél érdekében különösen kereste az ortodoxok egyházakkal való kapcsolat elmélyítését. A román ortodox pátriárka meghívását elfogadva ellátogatott Romániába, majd pedig Grúziába is, hogy szándékának ösztönzéséről meggyőzze a kételkedőket. A szakértők azt is szép eredménynek tartják, hogy a Szent Pál-bazilika Szent kapujának megnyitásakor, az ökumenikus imahét alkalmából a nagy ortodox egyházak és a protestáns egyházak legfőbb vezetői megjelentek, és együtt imádkoztak Krisztus egyházának egységéért.

A Szentatya első megnyilatkozásától kezdve kifejezetten beszél a nagy jubileumról. Már első enciklikája (1979) bevezetőjében előretekint a 2000. évre, s arra hív mindenkit, hogy a várakozás állapotában mint egy „új Adventben éljen”.⁴ Néhány évvel később (1986), a Szentlélekről szóló enciklikájában⁵ még egyértelműbben leírja, mennyire fontosnak tartja az évezredváltás méltó megünneplését. Az előkészületet meghirdető enciklikában kifejezetten is kijelenti: „Valójában a 2000. évre való előkészület, kulcs az ő pápaságának a megértéséhez” (TMA 23).

A szentév ószövetségi gyökereiről beszélve (Lev 25) ismételtelen beszél arról is, hogy a nagy jubileumnak remélhetőleg lesznek

³TMA 55 még így fogalmaz: „A Szent Jubileum ökumenikus és egyetemes jellegét mindenki számára láthatóvá fogja tenni az összes keresztény találkozója, egy pántkeresztény találkozó.”

⁴*Redemptor hominis*, I.

⁵*Dominum et vivificantem*, 49.

A nemzetközi szolidaritás

A bűnbánat és a megtérés fontossága

társadalmi következményei is. Ebben az összefüggésben hangsúlyozza az Egyház „törődő érdeklődését a szegények és az elhagyottak iránt” (TMA 51). Már 1994-ben megemlíti, hogy milyen szép lenne, ha az illetékesek elengednék teljesen vagy legalább részben a nemzetközi adóságokat, amelyek sok nemzet sorsát megnehezítik (TMA 51). A szentévet meghirdető bullában újra kifejezi ezt a vágyát (IM 12), és figyelmezteti az illetékeseket, hogy a „nemzetközi szolidaritás és együttműködés új kultúráját” kellene megteremteni. Nem meglepő, hogy II. János Pál pápa, mint az emberi jogok nagy védelmezője itt is kijelenti: „Meg kell szüntetni az elnyomás minden formáját, amelyek az egyesek uralmát jelentik mások fölött... Teljesen világos, hogy bármely nyelvű, fajú, nemzetiségű s vallású népek sikeres együttműködése nélkül lehetetlen igazi haladást megvalósítani.” (IM 12). Ezt várja tőlünk a megváltó Jézus is, aki örömhírt hirdet a szegényeknek, szabadulást hoz foglyoknak, fölzsabadítja az elnyomottakat és visszaadja a látást a vakoknak (vö. Mk 11,4-5; Lk 7,22).

Nyilvánvaló, hogy a szentév különösen alkalmas arra, hogy a megtérés kegyelme által visszataláljunk Jézus Krisztushoz, sőt a jubileumhoz lényege szerint hozzátartozik a „bűnbocsánat és a megtérés fölött érzett öröm” (TMA 32). A Szentatyá szerint a közelemlő, a 20. század sajnálatos eseményei: az I. és II. világháború, a koncentrációs táborok és tömeges öldöklések is komoly önvizsgálatra intenek bennünket (TMA 18). A Krisztus utáni 2. évezred végén az a világ, amelyben élünk, nagyon is rászorul a megtisztulásra és a megtérésre.

Az apostoli levél nemcsak általános értelemben véve beszél a bűnbánat fontosságáról, hanem szempontokat is ad az egyház tagjainak a nagy lelkiismeret-vizsgálathoz. A pápa által készített „lelki tükör” öt területen akar bennünket rádöbenteni bűneinkre és mulasztásainkra. Az őszinte önvizsgálat után el kell ismerünk, hogy sokszor „ellentánúságot” tettünk hitünkről (TMA 33), vétkeztünk a keresztények egysége ellen (TMA 34), egyes korokban a türelmetlenség és az erőszak sem állt távol az egyháztól (TMA 35); mindnyájan okai vagyunk korunk vallási közömbösségének (TMA 36) és annak, hogy nem valósítottuk meg a II. Vatikáni zsinat határozatait (TMA 36/b).

A felkészülést meghirdető pápai körlevélben a „bűnbánati rész” ezzel a megdöbentő kijelentéssel kezdődik: „miközben a kereszténység a második évezred végéhez közeledik, méltó és igazságos, hogy az egyház jobban tudatára ébredjen gyermekei bűnének, megemlékezvén mindarról, amivel ők a történelem folyamán eltávolodtak Krisztus és az Ő evangéliumának lelkületétől, s ahelyett, hogy a hívő élet tanúságát adták volna a világ számára, úgy gondolkodtak és cselekedtek, hogy *ellentánúságot tettek és botrányt okoztak*” (TMA, 33).

**Szemponatok a
lelkiismeret-
vizsgálathoz**

Bűnbánatot kell tartanunk azon bűnök miatt, amelyekkel a keresztények egysége ellen vétettünk (TMA 34). Meg kell ezt tennünk azért is, mert a múltnak ezek a bűnei ma is éreztetik hatásukat, és „a kísértések ma is megvannak.” Bűnbánatunkból annak a jó elhatározásnak is meg kell születnie, hogy a nagy jubileumra, ha nem is teljesen egyesülve, de legalább egymáshoz közelebb jutva érkezzünk meg. Azt is el kell ismernünk bűnbánó lélekkel, hogy „a türelmetlenség” és az „erőszak” sem volt távol az egyház tagjaitól az elmúlt évszázadokban. (TMA 35). A hit nevében történtek olyan erőszakos cselekedetek (erőszakos térítések, keresztesháborúk stb.), amit nem lehet csak a történelmi helyzettel magyarázni. Bűnbánatunk nemcsak a múlttal kapcsolatos, hanem a jelenre is vonatkozik. A vallási közömbösségnek, a felszínes vallásosság-
nak, az emberi lét transzcendenciája iránti érzék széles körű elvesztésének, és az erkölcsi értékek elsilányulásának mi is okai vagyunk. „Az egyház gyermekeinek is meg kell vizsgálniuk, mennyire érinti őket az etikai relativizmus és az elvilágiasodás légköre.” (TMA 36). Mindennek többek között az is oka, hogy még a mai napig sem fogadtuk be a II. Vatikáni zsinat határozatait, amely a Szentlélek ajándéka volt az egyház számára a második évezred végén.

Ezzel összhangban a pápa a nagy jubileumra készülve az Egyház nevében ismételten bocsánatot kér a keresztények által elkövetett bűnök miatt. Bocsánatot kért Afrika és Dél-Amerika népeitől azért, mert az egyház tagjai az ő kultúrájukat semmibe vették, bocsánatot kért a nőktől, mert az egyház életében nem kapták meg a nekik megfelelő helyet. Bocsánatot kért a középkori inkvizíció miatt. Ismételten és kiemelten bocsánatot kért a zsidó néptől azon szenvedések miatt, amelyek az elmúlt évszázadban a keresztény Európában okoztak nekik. L. Accattoli olasz újságíró könyvében összegyűjtötte azokat a megnyilatkozásokat, amelyekben II. János Pál pápa elismeri az egyháznak a történelem során elkövetett vétkei és tévedéseit, bocsánatot kérve az áldozatoktól és azok leszármazottaitól.⁶

⁶Vö. Bányász K.:

Amikor a pápa bocsánatot kér, Mérleg 33, (1977/3), 314-325.

Amikor a pápa a lelkiismeret-vizsgálat és a bűnbánat szükségességét hangsúlyozza, ismételten említi az egyház „fiainak és leányainak” a bűneit, de Krisztus testének szentségét is hangsúlyozza. A II. Vatikáni zsinattal együtt vallja: „Az egyház, amely bűnösöket foglal magában, egyszerre szent és folytonosan megtisztulásra is szorul, a bűnbánat és a megújulás útját járja szüntelen” (LG 8). A katolikus egyház feje azokat is bűnbánatra és szemléletmódjuk megváltozására hívja fel, akik nem tartoznak az egyházhoz: a nem katolikus keresztény egyházakat, a nagy monoteista vallások képviselőit és mindazokat, akik valamilyen módon vallásosnak vallják magukat.

A reménység programja

A pápa szentévi programja a valóság talaján áll. Szépítgetés nélkül bemutatja az emberi bűn, gonoszság és szenvedés azon megnyilvánulásait, amelyekről nem feledkezhetünk meg még a jubileumi esztendőben sem. Nyilvánvaló, hogy mindezt nem azért teszi, hogy siránkozzunk a világ bűnei miatt. Szentévi célkitűzéseit a reménység programjának is mondhatjuk, mert nemcsak diagnózist ad a világ és az egyház jelenlegi helyzetéről, hanem a gyógyulás módjára is rámutat (TMA 11-13). D. N. Power szerint a pápa jövőt szolgáló programja négy alapgondolatban foglalható össze: „az emlékezet megtisztítása, az emlékezet meggyógyítása, a vértanúk emlékezete és annak az elhatározásnak a megújítása, hogy a szegényeket és a szenvedőket elkötelezetten akarjuk szolgálni.”⁷

⁷Das Jahr 2000 in der
Lehrverkündigung
Johannes Paulus II,
Concilium 35,
1999/5), 580.

Az első „az emlékezet megtisztítása”, ami azt jelenti, hogy alázattal elismerjük a közeli és távoli múltban elkövetett egyéni és társadalmi bűneinket. A pápai megnyilatkozások jó példát adnak erre. Nyilvánvaló, hogy ez nem azt jelenti, hogy mindaz, ami a múltban történt, az rossz. A *Fides et ratio* című enciklikájában a pápa kifejezetten ügyel arra, hogy elismerje a modern világnak az ember életét megkönnyítő eredményeit, de arról sem feledkezhetünk meg, hogy Péter utóda szerint „az értelem és a hit elszakításának tragédiája” (FR 45) milyen súlyos következményeket hordoz magában. A legsúlyosabb, hogy az ember elveszíti a transzcendencia iránti érzékét, „egydimenziós” lényvé válik, és így elszakítják a „teljesebb ember”-ré válás forrásától. Sőt Isten tagadásának egyéb súlyos következményei is vannak, ahogy látható korunkban az emberrel való számtalan visszaélésben.

A történelmi emlékezet meggyógyítása

A „történelmi emlékezet meggyógyítása” már nehezebb feladat, hiszen olyan szenvedésekről és történelmi sebekről van szó, amelyeket emberek szenvedtek el, sőt ezáltal népek és népcsoportok a történelem áldozataivá váltak. Ezzel kapcsolatban néhány évvel a jubileum előtt a következőt mondja a Szentatya: „Az egyes embereknek és a népeknek is kritikusan kell szemlélniük a múltjukat, meg kell tisztítaniuk emlékezetüket minden hamisságtól, amely azt megmérgezi. Éppen annak érdekében kell ezt megtennünk, hogy ne ismétlődhessenek meg a múlt bűnei. Nem arról van szó, hogy egyszerűen el kell felejtenünk a múltbeli történéseket, hanem arról, hogy új, megtisztult érzésekkel újra kell tanulmányoznunk azokat, és a keserű tapasztalatokból meg kell tanulnunk, hogy egyedül a szeretet épít, a gyűlölet csak rombol.”⁸ A gyógyulás előfeltétele, hogy kölcsönös ismerjük el hibáinkat, és tudjunk bocsánatot kérni.⁹ A Szentatya szerint csak ez teremtheti meg a „béke kultúrájának új formáját”.

⁸II. János Pál pápa
üzenete az 1997. évi
Béke-világnapra,
Magyar Kurír, 87. évf. 4.

⁹1977-ben a
Béke-világnap jelszava
is erre utal:
Engesztelődjétek ki,
hogy készek legyetek a
béke befogadására!

¹⁰TMA 37, IM 13.

Mindkét jubileumi dokumentum szerint¹⁰ az igazság jele és a hit forrása a vértanúk emlékezete. A 20. század végén is hangoztatni kell ezt az igazságot, hiszen végéhez közeledő évszázadunk a

¹¹TMA 37.

téves ideológiák (nemzetiszocializmus és kommunizmus), a faj- vagy népirtás következményeként megszámlálhatatlan vértanút adott. A helyi egyházaknak mindent meg kell tenni azért, hogy megőrizzék vértanúik emlékezetét.¹¹ Az ő példájuk is segít bennünket, hogy bizalommal lépjük át a harmadik évezred küszöbét.

A jubileumi búcsú elnyeréséhez mindig hozzátartozott a jótékonykodás és alamizsnaadás. Már az ószövetségi jubileumi éveknek is voltak szociális vonatkozásai: a rabszolgák felszabadítása, az adósság elengedése, a szegények megsegítése. A Szentatya nem elégszik meg azzal, hogy figyelmeztessen a hitből fakadó felebaráti szeretetre, hanem ünnepélyesen is kijelenti, hogy az egyház Krisztus példája alapján újra *elkötelezi magát a szegények és elhagyatottak szolgálata mellett*. A nagy jubileum sürgető felhívást jelent a szegények szeretetére, és a szolidaritás sokirányú megnyilvánulására.

* * *

*Kegyelmedből, ó Atyánk, a jubileumi szentév
legyen a teljes megtérés
és a Hozzád való visszatérés örömteli ideje,
legyen az emberek közti megbékélés
és a nemzetek között újra megtalált egyetértés ideje.
Olyan idő, amelyben a lándzsát sarlóvá alakítják át,
a fegyverek zaját pedig a béke dalai váltják fel.
Add meg, ó Atyánk, hogy a jubileumi szentévet
a Lélek hangjára figyelmesen,
Krisztus követésében hűségesen,
az Ige hallgatásában szorgosan,
a kegyelem forrásaiból gyakran merítve élhessük meg.*

*Tisztítsd meg, Atyánk, Fiad tanítványainak emlékezetét,
és add, hogy elismerjék bűneiket.
Add, hogy egyek legyenek, hogy így a világ higgyen.
A nagy vallások követői között bontakozzék ki a párbeszéd,
és minden ember örömmel fedezze fel, hogy a Te gyermeked.*

II. János Pál pápa imája
a 2000. év Nagy Jubileumára

Kapunyitás

avagy egy ritka liturgikus esemény nyomában

Született 1955-ben. Buda-pesti egyetemi lelkész, a MKPK televízióreferense, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tanára. Legutóbbi írását az 1999. 12. számunkban közöltük.

¹A Hágai gyűjteményben látható, Nivaa.

²*I giorni del Grande Giubileo*, in *L'Osservatore Romano*, 1999. december 31., 1.

A Szent Kapu jelentősége

³Erre utal az *Incarnationis Mysterium* szentévi bulla 8., valamint a *Tertio millennio adveniente* 33. pontja.

1999 karácsonyán milliók, milliárdok követték kíváncsi érdeklődéssel, figyelemmel a 26. szentév megnyitási ceremóniáját a római Szent Péter-bazilikában. Bizonyára voltak olyanok, akik valamiféle látványos, nevetséges falbontást vártak, ahogyan ez a középkorban volt szokás. Mások számára amolyan „liturgikus csemege” volt, amelynek csak huszonöt évenként lehetnek részesei.

Így volt ez régen is, ezt bizonyítja például C. W. Eckersberg dán festő olajképe 1815-ből¹: ezen látszik, amint még a szentévi kapu megnyitása előtt is ájtatos zarándokok térdelnek, sőt egy édesanya újszülött gyermekét érinti a falban lévő kereszthez, hogy megcsókolja.

A vatikáni bazilika előcsarnokában kezdődő ünnepi éjféλι szentmisén azonban meglepetés érte a várakozókat. Se kalapács, se csörlő, se falbontás, se omló vakolat — amely még VI. Pál pápára is hullott 1975-ben —, ellenben megindítóan szép, szimbolikus szertartás, megannyi lelki mondanivalóval, egymásra épülő, kibomló rétegeivel, amelyek összességükben páratlan lelki hatást keltettek a jelenlévőkben és a televízió keresztül bekapcsolódó hívekben egyaránt.²

A szentévi kapu ősi bibliai képet idéz. Még mielőtt Jézus kapunak, ajtnak mondja magát a János evangéliumban, amelyen a juhok ki- s bejárnak (vö. Jn 10,1.9), már az Ószövetségben is többet jelentett nyílászáró szerkezetnél. A küszöb, a félfa, a kitáruló és bezáruló kapu fontos üdvtörténeti eseményeket idéznek (szolgátság, kivonulás, zarándoklás, ünnep, — gondoljunk csak a zsol-tárokra). Jézus feltámadása után már zárt ajtón keresztül is megjelenhetett tanítványainak, addig azonban számunkra ajtókon, kapukon kell áthaladnunk, míg a Jelenések könyve szavaival „az ég kapuja ki nem nyílik”, azaz be nem jutunk a menyegzőre, vég nélkül tartó üdvösségünk lakomájára... Jézus Péterre bízta országa kapuinak (a mennyei Jeruzsálemnek) kulcsát. Az egyház jogosan használhatja ezt a képet: a szentévi kapu „Jahve kapuja”, hogy az igazak lépjenek be rajta (Zsolt 118,19). Teológiai jelkép ez: a megtisztulásnak, a megtérésnek, életünk megváltoztatásának szimbóluma.³

Az első kapunyitás 1450-ben viterbói Giovanni Rucellai leírása szerint a Lateráni-bazilikában történt. A Szent Péter-bazilikában 1499-ben volt először, amelyet az egyáltalán nem dicső emlékü VI. Sándor pápa celebrált. Ettől kezdve található egy erre a célra fenntartott kapu a vatikáni bazilika előcsarnokában, de a S. Ma-

⁴VI. Sándor a szertartás megszerkesztésére Giovanni Burcardo pápai főceremonáriust kérte fel, aki megalkotta a Ritualét, amely lényegében véve a későbbi szentévek során is érvényben volt.

A megnyitás szertartása

ria Maggioreben és a falakon kívüli Szent Pál-bazilikában is. A megnyitás (és majd a bezárás) szertartása körülbelül 1500-tól rögzített módon zajlik.⁴

1500 és 1975 között a szentévi kapu megnyitásának szertartása nagyjából változatlan maradt. A pápa és kísérete a Sixtus-kápolnából körmenetben indult a bazilika előcsarnoka felé, miközben a kórus a *Jubilate Deo* vagy a *Veni Creator Spiritus* himnuszt énekelte. A kapu kívülről téglafallal, belülről faajtóval volt lezárva. A pápa, miután elmondta a *Deus qui per Moysen* kezdetű imádságot és az *Aperite mihi portas iustitiae* verzikulust, egy díszes arany kalapáccsal háromszor megkoppintotta a falat, amit azután az *Actiones nostras* könyörgés után a kőművesek lebontottak.

Napjainkban a lebontás, az ún. *recognitio* az előkészületekhez tartozik. Ez már 1999. december 15-én megtörtént, amikor kivették az 1983-ban, az utolsó rendkívüli szentév során befalazott bronzurnát, amelyben az előző szentévet lezáró dokumentum és akkor használatos pénzdarabok voltak. II. János Pál pápa a látható (kőműves) munkálatoknál fontosabbnak tartja, hogy ez a kapu sokkal szélesebbre táruljon az imádságban, mint az előző években, hisz az emberiség egy egész évezredet hagy maga mögött. A pápa letérdelt a küszöbön, majd a *Te Deum* éneklése alatt lépett át elsőnek rajta, és indult el a főoltár felé a Vesperás végzésére.

A szentévi kapu bezárásának szertartása is hasonló volt: ünnepélyes Vesperás után vonultak a kapuhoz (átvitték rajta a *sudariumnak* „Veronika kendőjének” és a lándzsának az ereklyéit), a pápa ment át utoljára rajta, majd miután megáldotta a köveket, téglákat, egy erre a célra készített díszes malteros kanállal megtette a befalazás első mozzanatait, három téglát és a falba kerülő érmekeket maga helyezte el. A kőművesek azután felépítették az egész falat, miközben a kórus énekelte, végül a pápa ünnepélyes apostoli áldást adott.⁵

A korábbi szentévek történetében tehát a kapunyitás fontos elemei voltak: a kőfal, a kalapács, a malteros kanál, a téglák (amelyeket a szentévi kaput lezáró fal lebontásakor sokszor ereklyeként széthordtak), a pénzérmék (amelyeket 1575 óta kis fém kazettában falaznak be, manapság is), a szenteltvíz (a befalazásakor megáldották a téglákat, illetve falbontásakor a penitenciáriusok áldották meg a megnyílt küszöböt) és a faajtó (amely belülről fedte a bronzkaput, illetve a szentévek során, amikor a kapu nyitva volt, mégis elzárta a templomot a zarándokok elől).

„A liturgia — a II. Vatikáni zsinat tanítása szerint — tartalmaz változásnak alávetett részeket is, amelyek az idők folyamán átalakulhatnak, vagy át is kell őket alakítani...”⁶ Ennek szellemében egyszerűsödött a szentévi kapu megnyitásának a rítusa is. 1975 óta a pápa a bezáráskor nem használ többé malteros kanalat és téglákat, egyszerűen becsukja a bronzkapu zárát. A falat ugyan felépítik, de a bazilika belsejéből.⁷

⁵Ld. Piero Marini, *L'apertura della Porta Santa, indicazioni rituali*, in *L'Osservatore Romano*, ed. it. sett. 1999. december 17, 9-11.

⁶SC 21.

⁷Ld. még Francesco Giugora és Biagia Catanzaro: *Il Giubileo*, Segni, Simboli, Riti, Ed. Armando, Roma 1998.

A 2000. jubileumi szentév római kapuit a pápa maga kívánta megnyitni: a Szent Péter-bazilikában karácsony éjjél előtt (a világegyház számára), a Lateráni-bazilikában az ünnep délutánján (mint helyi székesegyházában), január 1-jén a Santa Maria Maggiore-bazilikában, Mária istenanyaságának ünnepén, s végül január 18-án a Szent Pál-bazilikában, a keresztények egysége imahét kezdetén, ökumenikus keretek között.

Mivel minden helyi egyházban is a püspök feladata a szentév ünnepélyes megnyitása, ennek elkészült az egységes „forgatókönyve”.⁸ Ehhez képest a Szent Péter-bazilikában elsőként tartott kapunyitás kiemelkedik a többi közül. A liturgia helye fontos múltbeli hagyományt idéz, amikor valamely ún. *stator*ról indul, ahonnan ünnepélyes menetben vonulnak a Szent Kapuhoz. Ez a vatikáni bazilikában maga az előcsarnok volt.

⁸*Rito di apertura del Grande Giubileo nelle Chiese particolari*, Ed. San Paolo, Roma 1999.

Bevezető „intelem”

Amíg a körmenet a Szent Kapuhoz ért, a kórus a 121. zsoltárt énekelte: „Fölmegyünk az Úr házába...” Nyolcezer hívő bent a bazilikában, ötvezer a Szent Péter téren, ám az átriumban csak a püspökök, az olasz államelnök, a Szentszéknél akkreditált diplomáciai testület dékánja, és a pápai kórus foglalhatott helyet. A pápa a keresztvetés után *szentháromságos köszöntést* mondott, utalva a három előkészületi évre és arra, hogy ez a szentév a Szentháromság egy Istent dicsőíti. Majd így szól: „Testvéreim! Az időben zarándokló, az örökkévalóság felé haladó egyház tagjaiként — arra várakozva, hogy Isten kegyelmi megnyilatkozását ünnepeljük, amely az üdvösség hordozója minden teremtmény számára —, hálatalt lélekkel érkezünk meg e szent éjszakába. Jézus, a mi Urunk és Üdvözítőnk születésének kétezredik éves megemlékezése örömet jelent számunkra Krisztus titkának szentségi megünneplésében, aki ugyanaz tegnap, ma és mindörökké! Bence, aki asszonytól született, az ősi prófécia a szegényeknek szóló jó hírt, mindannyiunk szabadságát és életét látta, s ez valósággá is lett, állandó ajándék, amint hirdetjük most, a nagy Jubileum hajnalán. Vele visszatér a remény virágzása, a kardokból ekevasakat kovácsolnak, a lándzsákból pedig szőlőmetsző késeket, a lankadt kezeket megerősítik és a remegő térdeket megszilárdítják, megújul a nép, amelyet Krisztus megváltott és üdvözített. Általa, aki az egyetlen szent kapu, egyetlen út az Atyához, akinek ez a kapu megnyitása a jelképe, induljunk az új évezred felé, az Igébe horgonyozva, amely üdvözít, a hit lámpásaival virrasztva, az öröm énekével a szívünkben és az ajkunkon.”

Ezt követőleg egy *könyörgés* után a diakónus felolvasta Lukács evangéliumából a Jézus nyilvános működésének megkezdéséről szóló részt, amelyben magára alkalmazza a prófétai szót: „Az Úr lelke van rajtam, elküldött, hogy meghirdessem az Úr kegyelmi esztendejét” (vö.: Lk 4,14-21). Ezután a Szentatya elindult a kapuhoz. *Haec porta Domini!* (Ez az Úr kapuja!) — mondta, mire válaszolt a kórus: *Az igazak lépnek be rajta* (a 117. zsoltár 20-ik

verse). Majd folytatta: Belépek az Úr házába! / Leborulva imádlak templomodban. / Nyissátok meg előttem az igazság kapuit! / Hadd lépjek be rajtuk, hogy dicsérjem az Urat! Ekkor lépett fel a lépcsőkön, kitérta a kapu szárnyait, majd kezében a pápai keresztben végződő pásztorbottal letérdelt a kapu küszöbére. Az egész kapunyitási ceremónia csúcspontja ez a pár pillanat. A kapuszárnyak feltárlásakor fényárba borult az egész bazilika, és mindenki csendben imádkozott.

A liturgia nemzetközi jellege

Ezt követően a kórus a szentév mottóját énekelte: „Krisztus tegnap és ma, Vég és Kezdet: Krisztus az Alfa és az Ómega, neki legyen dicsőség mindörökké!” Ázsiai és óceániai hívek virágokkal díszítették a kapufélfát, és illatszereket árasztottak széjjel. Ennek a szentév-kezdetnek az újdonsága a liturgia nemzetközi jellege. Afrikából érkezett hívek sajátos hangszerükkel, hatalmas szarvból készült kürttel (*sófár*) szólaltatták meg a jubileum örömhangjait. Az amerikai és európai fiatalok pedig mécsesekkel és virágokkal csatlakoznak a körmenethez. Ez a nemzetközi bekapcsolódás csak itt, a Szent Péterben volt látható, a többi római bazilika szentévi kapuinak megnyitása szertartásaiból kimaradt.

A kapunyitás utolsó mozzanataként a pápa kezébe vette az evangéliumos könyvet, a küszöbön állva felmutatta a híveknek, és belépett vele a bazilikába. Ez is mélyértelmű, liturgikus szimbólum: a jövő évezred sem találhatja más forrását az életnek, a reménységnek, a szeretetnek, csak Krisztus evangéliumát... A körmenet ekkor elindult az előcsarnokból a Szent Kapun át a konfesszió oltár felé. A kórus Krisztus-himnuszt énekelt, az *Ezredék Urát* köszöntötte.

A diakónus a főoltár előtti trónusra helyezte az evangéliumos könyvet. Amerikai és európai hívek virágokat, fiatalok pedig lámpásokat tettek le köréje. A Szentatya megtömjénezte, megfűtölte a Könyvek Könyvét, majd elfoglalta helyét a trónuson. Ekkor került sor a Nagy Jubileum meghirdetésére, amelyet a diakónus és a kórus váltakozva énekeltek. Szövege, dallama, hasonlóan a karácsonyi *martyrologium*hoz vagy a húsvéti örömeinekhez, az *Exsultet*hez, biblikus, patrisztikus gondolatokból erre az alkalomra összeállított himnusz.

A szentév „örömeike”

1. Nagy örömet hirdetek nektek: ma megszületett a mi Urunk, Jézus Krisztus, aki a mi testünkből való. Azt is hirdetem nektek, s az egész világnak: a Jessze törzséből való ág kisarjadt; megszületett a béke fedelme, akinek uralmának nem lesz vége.

· *Kórus:* Ujjongjatok az Úrnak minden földek, szolgáljátok az Urat örömmel, lépjetek színe elé örvendezéssel!

2. Ez a nap a mi Üdvözítőnk születése napja, amelyet a magasságbeli Isten már a világ teremtése előtt meghatározott, a Szentlélek bölcs szeretetével előkészített. Ez az örök fényesség időbeli születésének napja, akinek előképei voltak a pátriárkák,

akit előre hirdettek a próféták, akit várt Izrael, a választott nép és epedezve kívánt az egész kozmosz.

Kórus: Ismerjétek föl, hogy az Úr az Isten, ő alkot minket, és mi az övéi vagyunk, népe és legelőjének nyája.

3. A Szent Szűztől ma született az időben Krisztus Jézus, hogy elvezessen minket az Atya örök ragyogásába: Isten emberré lett, hogy az ember megistenüljön. Ma virradt ránk az újjáteremtés napja, az ősi várakozásé, az örök boldogságé.

Kórus: Lépjétek át kapuit hálaénekekkel, csarnokaiba lépjétek dicsérettel, dicsőítsétek, áldjátok nevét!

4. Az égben ma örvendeznek az angyalok, az alvilágban reszket az emberi nem ellensége, a földön újra felkel az elesett ember, aki örvend az üdvösség reménye miatt. Ujjong a szent, mivel elnyeri a pálmát. Ujjong a bűnös, mivel bocsánatban részesül. Lélekkel telítődik a pogány, mert az életre hívják.

Kórus: Mert jó az Úr, örökkévaló az ő irgalma, hűsége nemzedékről nemzedékre.

5. Húsz század telt el attól a boldog naptól kezdve. Az egyház emlékezik és hálát ad; úgy ünnepli Krisztus születésének kétezer éves jubileumát, mint jegyese, szentévet tartva; az Úrnak tetsző esztendő, az irgalmasság és a kegyelem esztendejét, a kiengesztelődés és a megbocsátás esztendejét, az üdvösségét és a békességet. Ünnepeljük hát az Úr Karácsonyát, megváltásunk kezdetét! Ünnepeljük a Nagy Jubileum kezdetét! Mindannyian örüljünk, együtt a mennyei karokkal énekeljük az angyalok himnuszát:⁹

A himnusz után a pápa intonálta a karácsonyi éjféli szentmise *Glóriáját*. A kapu megnyitása az éjféli szentmisével folytatódott, amelyben egyesült a bűnbánattartás és a szentév kezdetének öröme. A liturgikus öltözékek is új korszakot igyekeztek kifejezésre juttatni: a Szentatya öt színből (lásd öt világrész) erre az alkalomra szőtt, szokatlan palástján (toszkan munka), és a vele együttmiséző bíborosok miseruháján és püspöki süvegén ismétlődő motívum volt látható.

A szentévi liturgia ily módon öltött a régi és új elemek ötvözeteként a 21. századi emberhez méltó, egyszerre hagyományörző és modern formát. Ennek a középkorból kinövő, a jelenben módosuló, gazdagodó szertartásnak az a legfőbb üzenete, amelyet szépen fogalmazott meg a pápai liturgiák fő szervezője és felelőse, Piero Marini püspök: „A pápa azért lép át elsőnek a szentévi kapun, hogy a hívek sokaságát vezesse, hadd lépjenek ők is egyre mélyebben üdvösségünk misztériumába, abban az egyházban, amely örvendezve ünnepli Jegyese, Ura, Jézus Krisztus születésének bimillénáriumát.”¹⁰

⁹*Solennità del Natale del Signore 1999*, Libretto a liturgiához, Città del Vaticano, 49-51.

¹⁰*L'apertura della Porta Santa*, indicazioni rituali, in *L'Osservatore Romano*, ed. it. sett. 1999. december 17, 11.

Tóth Tihamér

(1889-1939)

1944-ben született Tényőn. 1967-ben szerzett történelem szakos diplomát az ELTE-n, azóta oktatója, jelenleg tanészkező egyetemi tanára. Fő kutatási területe a 20. századi magyar katolikus egyháztörténet.

Tavaly májusban múlt 60 éve, hogy elhunyt Tóth Tihamér vespémi püspök, a katolikus reneszánsz rádióapostola.

A katolikus reneszánsz elindítói és kiteljesítói a széles katolikus tömegekre ható hitszónokok, igehirdető lelkipásztorok voltak (világi papok és szerzetesek egyaránt), ám maga a katolikus megújulás is „kitermelte” a maga markáns személyiségeit, megtestesítőit és továbbfolytatóit. Közülük nem egynek a működése és hatása túlmutat az egyház, a katolicizmus keretein, és az össznemzeti kultúra, műveltség szerves részévé vált. A valóban maradandót alkotó szellemóriások mint a jéghegy csúcsai jelentették ennek a hitbuzgalmi tevékenységnek egy-egy fontos állomását. Az ő működésük sem érte volna el azonban ezt a hatást a mögöttük álló, kevésbé látható és látványos „napszámosok”, a lélek napszámosainak áldozatos munkája nélkül. Lelkipásztorok, hitoktatók, publicisták, szerzetesek százait kellene elősorolnunk, akiknek emlékezete egyik vagy másik területen, szűkebb régióban az általuk egykor vezetett közösségben ma is köztiszteletnek örvend.

Amikor az 1960-as évek elején a római emigrációban élő Nyisztor Zoltán, úgy is mint a katolikus megújulás egyik markáns és tevékeny részese számba vette az 1895-1945 közötti ötven esztendő történetét, a katolikus reneszánsz tárgyi és személyi feltételeit, az első helyezést három személynek ítélte oda: Prohászka Ottokárnak, a jezsuita Bangha Bélának és Tóth Tihamérnak. A „triumvirátus” első tagja, Prohászka püspök túl lévén élete delén, 1927-ig már inkább élő program és kútfő; alkotóerejének teljében a századfordulón és a század első két évtizedében volt, s ezekben az években, évtizedekben fejtette ki valóban az „álló vizeket” felkorbácsoló szélvészként hatását a katolikus életben. Bangha Béla jezsuita atya — akit „csak” Péterként emlegettek — működése is 1919 előtt kezdődött, de munkásságának legfontosabb része 1919-től 1940-ben bekövetkezett haláláig tartott. Tóth Tihamér már a fiatalabb generációhoz tartozott, az ő hatása az 1930-as évek második felében bontakozott ki. „Kétségtelen, hogy sok más kitűnő szónok mellett... ők hárman emelkedtek a legmagasabbra, és vitathatatlanul országos népszerűsége és tartós hatásra. A dolog annál csodálatosabb, mert e három férfiúban szinte semmi közös vonás nem volt, és sok tekintetben ellentételei is voltak egymásnak jellemében, tudásban és kifejezési módjukban” — állapította meg igen találóan Nyisztor Zoltán.¹

¹Nyisztor Zoltán: *Ötven esztendő*, Bécs, 1962, 75.

Prohászka kétségtelenül karizmatikus zseni volt, a 20. századi magyar katolicizmus legnagyobb alakja, legeredetibb gondolkodója és legnagyobb hatású apostola, akinek korszerűsége máig érezteti hatását, aki nélkül nincs modern katolicizmus. Bangha Béla nagy tudású, fáradhatatlan és militáns jezsuita, aki széles körű ismereteivel, éles logikájával és hatalmas szervező erejével alkotott maradandót. A maguk módján mindketten zseniálisak voltak, és megkerülhetetlenek a korszak eszmetörténete, sőt köz-története számára is. Tóth Tihamér volt közülük a legnépszerűbb és legismertebb, akinek művei világszerte ismertek lettek. Ám amilyen viharos gyorsasággal emelkedett a siker csúcsaira, épp oly tragikus gyorsasággal lett és maradt sorsa a feledés. Ha ennek a jelenségnek az okait keressük-kutatjuk, célszerű abból kiindulni, hogy az ő mondanivalója, stílusa volt leginkább adekvát a korral és korszellemmel, amelyben élt. Teológiai felfogása, egyházképe igen csak távol állt Prohászkaétól, sokkal inkább megfelelt az akkori hivatalos álláspontnak. Mentalitása konzervatívnak mondható, és határozottan ellene volt az egyház vagy a klérus politikai szerepvállalásának, egyáltalán a politikai pártoknak.

Tóth Tihamér úgy volt konzervatív, hogy a mindennapokban élt és hatott, s bár semmi rendkívüli tehetséget nem mutatott, megnyilvánulásai szóban és írásban mégis nagy hatást gyakoroltak. Visszont Prohászka és Bangha írásai, szónoklatai a releváció erejével hatottak, Tóth Tihamér népszerűségének titka nem az intuíció, hanem a szorgalom és rendszerezés, a problémák leegyszerűsített, az egyszerű, nem csak értelmiségi emberek számára érthető megfogalmazása.

Tóth Tihamér élete

Tóth Tihamér 1889. január 14-én született Szolnokon, közép-osztálybeli családban. A színmagyar alföldi városban töltött gyermekévek nagy ajándéka volt a szép magyar beszéd, amely a szószéken és a mikrofonban egyaránt képes volt megpendíteni hallgatósága lelkének rejtett húrjait is. Már hatodikos gimnazistaként a papi hivatást választotta, és felvételét kérte az egri főegyház-megyébe. Az érettségi után teológiai tanulmányait a budapesti m. kir. Tudományegyetemen folytatta és a Központi Szemináriumban nevelkedett. A fiatal papnövendékre három tanára volt nagy hatással: Mihályfi Ákos, a homiletikában Glattfelder Gyula, míg spirituális a Hanauer Á. István volt. Ez a neveltetés nélkülöz- te Róma szellemét, a Collegium Germanico-Hungaricum léggö- rért. Egyetemes tájékozódását mindössze másfél éves bécsi tartó- kodás jelentette az Augustineumban. A bécsi egyetemen 1911-ben doktorált a szekularizáció témaköréből.

Tóth Tihamért 1911. június 27-én szentelték áldozópappá az egri főszékesegyházban. Igen mélyen élt benne a papi hivatás, s a lelkipásztori küldetésen túl nem vágyott egyházi karrierre. Később Sík Sándor gyönyörű versét szokta idézni saját papi hivatá- sáról:

„Az Isten küld, testvéreim, tinéktek,
Hogy sugarai eleven tűzét
Amik arcáról a szívembe égtek,
Sugározzam csendesen szertesét.
A testvéreknek, kik az éjben járnak,
Az Isten küldött szentjánosbogárnak.”

Tóth Tihamér
ifjúságnevelő
módszere

A gimnazista fiúk számára írt, és világhírré szert tevő könyvei arra a hiteles élményanyagra támaszkodtak, amelyeket Tóth Tihamér fiatal papként első állomáshelyein szerzett. Néhány hónapig falusi káplán, majd Egerben a középiskolások hittanára. Módszere azóta teljes polgárjogot nyert az egyházban: szervezte, irányította növendékei cserkész-mozgalmát, részt vett kirándulásaikon (például tutajoztak a Vágon), velük együtt sportolt, miközben még lábát is törte.

Az egri főreál hittanáraként a háború kitörésekor, 1914. július végén behívót kapott, és tábori lelkészként szolgált a K. u. K. 4/4-es tábori kórházban. Öt hónapot töltött a szerbiai fronton, majd 1925 januárjában az orosz hadszíntérre vezényelték. Tizenöt hónapnyi frontszolgálat alatt a katolikus középiskolás fiúk lelki-világától, erkölcsi állapotától merőben eltérő, hitbéli közönyösségben, durvaságban élő fiatal katonanemzedéket ismert meg. Az egyenruhába bújtatott „fiatal magyar társadalom” erkölcsi és lelki állapota mélyen megrázta a kezdő tábori papot, aki ekkor és itt határozta el: ezen a valláserkölcsi nevelés segítségével a nemzet és a társadalom megmaradása érdekében változtatni kell.

Frontélmények

Az összeomlás, 1918-19 forradalmi és a rájuk következő ellenforradalom s annak atrocitásai még inkább meggyőzték Tóth Tihamért arról, hogy a vallástalanság, a keresztény erkölcsi értékektől való elfordulás a bekövetkezett tragédia egyik fő okozója. Ezt is közvetlen közlőrl élte meg, hiszen 1918 szeptemberében Csernoch János hercegprímás őt nevezte ki a Központi Szeminárium prefektusának (tanulmányi felügyelőjének). Ami előmenetelét illeti, 1920-ban pápai kamarás, 1925-ben, 35 évesen a teológiai kar professzora és az egyetem hitszónoka, 1927-ben c. betheli apát. 1931-ben Serédi bíboros őt nevezte ki a szeminárium rektorának, s mint ilyen modernizálta az elavult épületet. 1935-ben érdemei elismeréseként pápai prelátus lett.

Tóth Tihamér és az általa képviselt nevelési elvek és módszerek számára — a boldog békeidők elmúltával bekövetkezett értékvesztés és zavar közepette — a *Levelek diákjaimhoz* című ciklusa hozta meg a sikert. A kézirat már 1918-ban elkészült, de a közbejött forradalmak miatt az első kötet, a *Tiszta férfiúság*, amelyet mindenki ismert és olvasott, 1919. október 23-án jelent meg először, és indult mondhatni világhódító útjára. (Ha az egyes műveket és szerzőket a maguk helyi értékén kezeljük, akkor ez is olyan mérföldkönek nevezhető a katolikus ifjúsági irodalomban, mint Prohászka 1918-as *Kultúra és terrorja*, Szabó Dezső

1919-ben megjelent *Elsodort faluja*, Szekfű Gyula ugyanekkori *Három nemzedéke* vagy Bangha Béla *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* című műve. Mindegyik szerző és említett mű a maga területén bizonyult mérvadónak.)

A Tiszta férfiúság

A *Tiszta férfiúság* azért hatott hitelesen, mert annak anyagát papnövendék-társaival, katona bajtársaival és a diákjaival való konkrét beszélgetések adták. Az elbeszélő-mesélő levél-műfaj is megsokszorozta hitelét. A *Levelek diákjaimhoz* mindegyik kötete így kezdődött: „Fiam! Íróasztalomnál sokszor ülnek mellettem diákjaim...” Hatásának titkai közé tartozik az is, hogy ismerve az ifjú lélek sajátosságait, bizton építhetett a fiatalok örömteli élet utáni vágyára és készletésére, s az örömmel végzett munka, tanulás szeretettel párosuló egységére. Öröm és boldogság nélkül nincs ifjúság, és így nem lehetséges valláserkölcsi nevelés, hitoktatás sem. Tóth Tihamér szerint a jó és eredményes hitoktatás „az eleven, a való életet szem előtt tartó, katolikus gondolkodásra és cselekvésre egyaránt indító és érzelmet egyaránt munkáló vallásra nevelés. Több öröm, fény, napsugár, melegség, eleven-ség, bensőség — azaz: több lélek a hitoktatásban”.

A *Tiszta férfiúság* sikere az irodalomban is szinte példátlan volt: tizenkilenc magyar kiadása jelent meg (amelyhez hozzájárult, hogy a legtöbb iskolában „kötelező olvasmányok” számított; 20 nyelvre lefordították, angolra és kínaira egyaránt). Angolul, csehül és lengyelül négyszer jelent meg, áttérték a vakok számára, és kiadták eszperantóul is. A *Tiszta férfiúság*ot követte a *Dohányzol?* (nyolc kiadásban), a *Ne igyál!* (ugyancsak nyolc kiadásban). A „trilógia” elképesztő sikere folytatást kívánt. Így következtek *A művelt ifjú*, *A jellemes ifjú*, *A vallásos ifjú* (két kötetben), majd a *Krisztus és az ifjú* című kötet. Ezek a könyvek több tízezres sorozatokban jelentek meg — ami akkor példa nélküli volt —, kétségtelenül meghatározó befolyást gyakoroltak a két háború közötti magyar ifjúságra, akkor is, ha annak nyomait 1945 után az új rendszer minden eszközzel igyekezett eltüntetni.

Ismét csak fel kell tennünk a kérdést, hogy mi lehetett a siker titka? Valószínűleg nem a mélyenszántó és sziporkázó gondolatok, hanem inkább a kor lelkületének, pszichológiájának megfelelő hangvétel és okfejtés. Nyisztor szerint „a sikert Tóth Tihamér egyéni művészete és varázsa hozta meg. Az a mód, ahogyan az élet nagy kérdéseit kezelni tudta, az a művészet, amibe gondolatnak vázát beleszótt, az a mélységes lélektan, amellyel az ifjú lelkeket kezébe fogta s az új hang, amelyet megszólaltatott”.²

²Im: 73.

Maga Tóth Tihamér később — már rádiós tapasztalatai birtokában, az onnan vett hasonlattal — így magyarázta első könyveinek átütő sikerét: „A *Levelek diákjaimhoz* lelki hullámszűrő akar lenni. A fiúkban imponálóan sok jóakarát van, szeretnék egészen odaadni lelküket a mennyország leadóállomásáról jövő isteni hullámoknak, de folyton beleszól ez a földi élet és zavarja őket. Nos hát, elébe a *Levelek diákjaimhoz* köteteit! Most beállítom hul-

lámcsapdának a *Tiszta férfúságot*, és az lefogja az ösztönös élet rendezetlen dzsungeléből előtörő, vért rothasztó, életkedvet fogyasztó hullámokat, s nem engedi át csak azokat, amelyek a tiszta élet magaslataira vezetnek. Most beállítom a *Művelt ifjút* és az lefogja a felületesség, durvaság, kényelem és lustaság hullámait, és csak a kedvességre, szolgálatkészségre, udvariasságra nevelőket, a munkára serkentőket engedi át. Beállítom a *Jellemes ifjút*, és az lefogja a jellemképzés ellenséges hullámait, és csak az akaratot edző, érzelmeiket nemesítő gondolatokat engedi át. Persze az így átszűrt hullámok igen gyengék, messzi leadótól jönnek: föl kell azokat erősíteni. Visszacsatolunk! A *Vallásos ifjú* és a *Krisztus és az ifjú* valóban visszacsatol minket minden energia, élet, öröm, munkakedv ősforrásához: az Úristenhez. Mit akarnak ezek a könyvek? — folytatja Tóth Tihamér. — Milyen új nemzedéket akarnak nevelni? Új nemzedéket, amelynek mélyebb a vallásossága, tisztább az erkölce, fényesebb a szeme, áldozatosabb a honszeretete, mint a régié volt.”³

³Tóth Tihamér

Összegyűjtött művei.

11. köt. Bp., 1935, 163.

Pedagógiai források

Bár Tóth Tihamér oktató-nevelő munkásságát az 1920-as évek elejétől hivatásszerűen teológiai professzorként és szemináriumi előjáróként elsősorban az egyetemista korú (papnövendékek) között folytatta, sikert és hírnevet a középiskolás ifjúság lelki és testi, nem utolsósorban szexuális problémáit közérthetően tárgyaló könyveivel érte el. Ezek a kötetek rövid lélegzetű olvasmányok, mentesek a tudományos okfejtésektől és filozofálástól vagy a teológiai érvelésektől. Tóth Tihamér pedagógiai felfogására a legnagyobb hatással F. W. Foerster volt, akinek *Nemi élet etikája és pedagógiája* című művét Schütz Antal fordította magyarra. Foerster a nevelés természetes alapjait hangsúlyozza, az akaratnevelést, edzést; önfegyelem, optimizmus, öröm ennek fő kategóriái. Tóth Tihamér is a természetre épített vallásosság alakításának híve volt.

Tóth Tihamér hatását elsősorban a gimnáziumi tanulóifjúság között érte el: a korszak középiskolájában, ahol társadalmi helyzetüket tekintve főként a középosztály gyermekei voltak jelen. Így ennek a rétegnek a nevelésére gyakorolt meghatározó befolyást, és közelről sem a milliós paraszt- és munkásfiatalok számára jelentett erkölcsi vagy lelki útmutatást. (Amint 1945 után ezen társadalmi réteg felszámolása is hozzájárult Tóth Tihamér feledésbe merüléséhez.)

Hogyan oldható fel az a látszólagos ellentét, ami Tóth Tihamér korszerűnek tűnő, sikeres nevelő munkássága és egyházi méltatói szerint sem titkolt konzervativizmusa között feszül? Az életművét legjobban ismerő Péterffy Gedeon szerint pasztorációs munkája és pedagógiája az évszázados gyakorlatra épült. „Nem alapított új egyesületeket és nem szervezett új mozgalmakat, mert minden modernségre és az új idők feladatainak meglátása mellett is alapjában véve azt tartotta, hogy nem új utakra és új módszerekre van szükség, hanem megújult lélekre, több buzgó-

⁴Péterffy Gedeon: *Tóth Tihamér. Élet és jellemrajz.* Bp., 1940, 81.

ságra, lelkesebb munkára. A meglévő kereteket akarta több tartalommal kitölteni.”⁴

Tóth Tihamér az egyetemi katedra elnyerése után sem vált Schütz Antalhoz, Horváth Sándorhoz vagy Sík Sándorhoz mérhető tudóssá, szakemberré. Tudományos munkássága jóval szerényebb sikereket hozott, bár számos jeles társaságnak tagja vagy vezetőségi tagja volt. Összegyűjtött munkáiból mindössze öt kötetet ilyen jellegű, ezek is inkább hitbuzgalmi tematikájúak. A hagyaték legterjedelmesebb részét — 11 kötetet — szentbeszédeinek gyűjteménye teszi ki, amelyek ugyancsak több kiadásban megjelentek. (Tóth Tihamér úgy tudott előadni, hogy az előadás szövege mondhatni nyomdakész volt!) Ezek a szentbeszédtek elsősorban az Egyetemi-templomban hangzottak el, ahol egyetemi hitzónokként két évtizeden át működött.

A mindig egyszerű papnak mutatkozó Tóth Tihamér igen szeretett gyóntatni, mert ezt szolgálatnak fogta fel. Személyében ideálisan egyesült a pap, az író és a szónok. Írói működése három irányú volt: lelkipásztorkodástani (pasztorális), neveléstudományi és szónoklati. Előadásai — amelyek rendszerint sorozatot képeztek — csevegő jellegűek és nem deklamálók, nem rapszodikusak, inkább elbeszéli mondandóját. Szövegei egyszerűek és magyarosak, fordulatai logikusak.

**A rádió szerepe
Tóth Tihamér
sikereiben**

Tóth Tihamérnak az országos ismertséget és az igehirdetésnek addig nem ismert széleskörű lehetőségét a rádió adásainak rendszeressé válása és a vevőkészülékek gyors elterjedése hozta meg. A tömegkommunikáció modern eszköze óriási lehetőségeket kínált e téren is. (Igehirdetésre történő igénybevételét azonban számos egyházi vezető ellenezte, és csak hatékonyságának nyilvánvalóvá válása után vették tudomásul.) A Magyar Rádió és Tóth Tihamér szerencsésen egymásra találtak, és így lett őbelőle az első magyar „rádiós apostol”, akinek megszólalását az éter hullámain milliók várták itthon és a határokon túl egyaránt. Ezzel az igehirdetés kilépett a templom falai közül, s eljutott hívőhöz és nem hívőhöz, katolikushoz és protestánszhoz, mondhatni a mindennapi élet része lett.

**Az első rádiós
szentbeszéd**

1926. január 31-én a pesti Belvárosi Plébániatemplomból Tóth Tihamér tartotta az első magyar rádiós szentbeszédet. Ennek a rádióban elhangzott első szavai: „Gloria in altissimis Deo” voltak. (Péterffy-től eltérően más források szerint a szentbeszéd a „Gloria in excelsis Deo” szavakkal kezdődött.) A kezdeményezés valóban korszakos volt, hiszen ez a rádiós szentbeszéd az egész világon az elsők közé tartozott. Miért vállalta ezt Tóth Tihamér? Mert felismerte a korabeli magyar tudomány és technika nagyszerű eredményeit, s jómaga a haladást elsősorban a technikai vívmányokban látta, ezeket tartotta a leginkább kézzelfoghatónak az általános emberi haladás, fejlődés bizonyítására. (Beszédeiben igen nagy teret szentelt az éppen aktuális, meghonosodó technikai vívmányoknak, azok ismertetésének, a velük való érve-

lésnek.) Ezt követően Tóth Tihamér csütörtökönként az ifjúság számára mondott szentbeszédeit közvetítette a rádió. Az Egyetemi-templomból először 1927. március 13-án hallhatták ország-szerre hitszónoklatát. (Gondoljunk bele: a századfordulón Prohászka ugyanitt mondott konferenciabeszédei a pesti utcáról vonzották a templomba az intelligenciát, ám neki az országot járva kellett elvinnie üzenetét az ország apostolaként.) A megváltozott korviszonyokat és a pasztorálás új lehetőségeit, kihívásait jelezte, hogy Tóth Tihamért Prohászka halálának évében már száz-
ezrek hallgathatták a modern technika segítségével.

**Tóth Tihamér mint
médiumszereplő**

A tömegkommunikáció már a kezdet kezdetén is a siker csúcsaira tudta röpitni kedvelteit, s ez történt Tóth Tihamérral is. Rendszeresen elhangzó vasár- és ünnepnapi szentbeszédeit az egész ország hallgatta és várta, majd pedig azt baráti társaságokban, családokban, munkahelyeken megbeszélték, megvitatták. De őt hallgatták a jelesebb egyházi ünnepeken is. Valóban mestere volt a rádiós szónoklatnak, ami részben természetes adottság kérdése: közvetítésre alkalmas, tiszta hanggal rendelkezett; beszéde tagolt, érthető, szépen artikulált magyar beszéd volt. Így az éter hullámain is meg tudta teremteni a szinte személyes kapcsolatot hallgatóival, amit az itt is alkalmazott találó, életből vett példákkal fűszerezett. Valóban behízelgő hangja, annak meleg tónusa, megválogatott és szellemesen, színesen előadott példái, nem egyszer anekdotái élményszámba mentek a vasárnapi ebéd mellett, vagy ha nem akarunk profánok lenni, megszentelték a rádióhallgatók vasárnapjait. (Tóth Tihamémál voltak lánglelkűbb szónokok a parlamentben, lelkeket megrendítő hitszónokok a székesegyházak szószékein, vagy éppen karizmatikus vezérek a katolikus nagygyűléseken, a rádióban mégsem ők „érvényesültek”. Olyasmi jelenség lehetett ez, mint a csodált filmszínészek esete, akik a némafilm korszakának ünnepezt sztárjai voltak, ám a hangosfilmnél kudarcot vallottak.)

Tóth Tihamért sem került el a neobarokk egyház értékrendjéhez való igazodás kényszere. 1938. májusában XI. Piusz pápa ki-nevezte c. olbiai püspökké, és Rott Nándor veszprémi püspök koadjutorává, cum iure successionis. Ezt követően június 29-én szentelte püspökké sikerei színhelyén, az Egyetemi-templomban Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, esztergomi érsek, az egykori tanárai, Hanauer váci és Glattfelder pécsi püspök segédletével. Augusztus 15-én iktatták be veszprémi segédpüspöki hivatalába, ám szíve továbbra is Pesthez vonzotta: minden hónap 20-án megtartotta az Egyetemi-templomban szentbeszédét.

Tóth Tihamér halála

A sors úgy akarta, hogy Tóth Tihamér ne főpásztorként vonuljon be a magyar történelembe. Rott püspök 1939. március 3-án, hosszú betegeskedés után elhunyt, s utódja átvette a nagy múltú és hatalmas kiterjedésű egyházmegye kormányzatát. Alkotásokra azonban nem maradt ideje. Rövidesen kórházba került, és Budapesten, a Rókusban agyműtétet hajtottak rajta végre. Az agyda-

ganat azonban, amelyhez agyhártyagyulladás társult, gyorsan végzett vele. Mindössze 50 éves korában, 1939. május 5-én elhunyt. Hamvában is hű maradt Budapesthez: a Kerepesi temetőben temették el, és hívei adakozásából — Erdey Béla szobrászművész munkájaként — síremlékét 1942-ben állították fel.

Ha a századfordulón és századelőn Prohászka azt kereste-kutatta, miként lehet megérteni a modern kor emberének lelkivilágát és kibékíteni az örök kereszténységgel, s e téren maradandó alkotásokig jutott, úgy az 1930-as években Tóth Tihamér már egy más korszak, a technika és a tömegkommunikáció korában „egyeztette össze” sikerrel az igehirdetést, a pasztorációt, a keresztény értékek közvetítését a társadalom széles rétegei felé a modern, „lélek nélküli” technikával. Ezért is tartjuk Prohászka és Bangha mellett a korszak katolicizmusa harmadik leginkább nagy hatást gyakorló alakjának. Vajon támad-e a televízió és videó, sőt, ma már a számítógép és az Internet korszakában méltó 21. századi folytatója?

Kontempláció a világban

DABÓCI MÁRIA

*Maritainék megkeresztelkedésének
emlékére, a keresztelkedési
évforduló vigíliáján.*

1940-ben született Budapesten. 1962-ben az ELTE III. éves fizikus hallgatójaként vallási meggyőződése miatt kizárták az ország egyeteméről. 1980 után Toulouse-ban Maritain-tanítványai által vezetett CIREP-en filozófiai képzésen vett részt. 1996-ban Nyíri Tamás díjat kapott.

„A kitépelt öreg fa, mely néhány gyökerével még a földbe kapaszkodik, néhányat pedig már átengedett az égi szeleknek, szeretne még egy kis ideig némi gyümölcsöt hozni.” Erre gondolt Jacques Maritain a kolbsheimi kertben egy vihartépázott öreg cseresznyefa előtt 1961 nyarán.¹ A hatvanas, hetvenes években született írások ennek az öreg fának a gyümölcsei. Közülük való *A garonne-i paraszt* — ez az utolsónak szánt, végül mégsem utolsó műve.

Maritain ezekben az években is „tökéletesen önmaga marad és koherens, s ez nem csupán gondolkodására jellemző, hanem elmondható a gondolkodása és élete közötti kapcsolatáról is” — írja Michel Nurdin kistestvér Toulouse-ból egyik levelében. A hatvanas években is érvényes Raissa Maritain naplójának ez a néhány sora: „Mindazt, ami Jacques műveiben található, mi előbb átéljük, megtapasztaltuk, megszenvedtük — a művészi és erkölcsi, a filozófiai és hitbeli kérdéseket éppúgy, mint az imára és a kontemplációra vonatkozóakat. Mindent elsősorban azért kaptunk, hogy *éljünk*, mindegyikünk a természetnek és Isten kegyelmének megfelelően.”² Ide kívánczok néhány mondat René Voillaume-tól, amelyet Maritain temetésén mondott 1973-ban: „Nem vagyok filozófus, és nem ezen a területen találkoztam Jacques-kal. De megajándékozott engem, megtanított — nemcsak írásával, hanem még inkább egész életével, azzal, ahogyan tevékenykedett — az Igazság tiszteletére és szeretetére. Ez a tisztelet és szeretet vonatkozott a látható és láthatatlan világ minden igazságára és mindenekfölött az önmagától fönnálló Igazságra, aki Isten. Íme, ez annak a fénylő erőnek a forrása, amely kiáradt belőle és írásából.”³

Ahogyan Szent Ferenc szerette és tisztelte a „Szegénység úrnőt,” úgy szerette és tisztelte Maritain az Igazságot. Egész életén át.

1926-ban írta Cocteau-nak: „Ismerem azokat a tévedéseket, amelyek pusztítják modern világunkat, s amelyeknél ennek a világnak csak a fájdalma nagyobb, de ezt a fájdalmat nem bánom.

¹Vö. *Előszó a Carnet Notes-hoz*, OEC XII.: Oeuvres Complètes, Ed. Universitaires — Fribourg Suisse, Ed. Saint-Paul, Paris, Vol. I-XV. 1986-1995, 127.

²OEC. XV. 369.

³Nurdin, M.: *Maritain et les Petits Frères de Jésus*, Cahiers Jacques Maritain 35., 1997, 18.

⁴Réponse à Jean Cocteau, OEC III. 724.

Szent Tamás öröksége

Látom mindenfelé a rabul ejtett igazságokat — vajon milyen fogolykiváltó rend támad majd kiszabadításukra?”⁴ Maritain egész életével válaszol erre a kérdésre. Munkássága egyrészt a foglyul ejtett igazság kiszabadítására irányul, másrészt pedig az ember felszabadítására, hogy képes legyen meglátni és befogadni az igazságot. S az új fogolykiváltó rendet — amint lassan megérelmődött benne — az útjainkon haladó, bármilyen életállapotban élő emberek közössége alkotja, azoké, akiket összeköt az igazság szeretete, s hisznek e szeretet láthatatlan sugárzásában. A látható és láthatatlan világ minden igazságáról van itt szó. Hogyan is írta Horváth Sándor? „Ha beleéljük magunkat Szent Tamás gondolatvilágába, akkor mintegy észre sem vesszük, mikor hagyjuk el a természet határait: csak a váratlanul előmlő, szokatlan világosság készlet bennünket eszmélkedésre, csak ennek eredményeképp tudjuk a határkövet letenni. A természetfölötti — Szent Tamás fölfogásában — a természetes folytatása mind ontológiailag, mind ismeretelméletileg és lélektanilag.”⁵ Maritain az igazság e teljességes szemlélésében nagy tanítványa Szent Tamásnak. Ez annak a fénylő erőnek a forrása, amelyről Voillaume beszélt. S ezért tudott Maritain „élő tomizmust” közvetíteni, amely — mint ő maga mondta — nem a szemináriumok formulákban mumifikált tomizmusa, afféle logikai üresség, anélkül, hogy valaha is megmutatná *felfedezéseinek* mikéntjét, anélkül, hogy megvolnának azoknak a nagy intuícióknak az eszméi, amelyekkel Szent Tamás élt, s amelyek fölfakadtak benne a valóság megtapasztalásából.”⁶ Maritain nem szorítkozott arra, hogy teológiailag védje az isteni igazságot, úgy gondolta, a tomizmus számára elérkezett annak az ideje, hogy „kilépjen az utcára, hogy filozófiáját a profán területén bontsa ki és keresse a pozitívumot mindenben”. Ez a fölfogás nem csupán szeretettel tiszteli az isteni transzcendenciát, hanem elősegít „egy teocentrikus humanizmust és a teremtmény rehabilitációját Istenben”.⁷ Ehhez a rehabilitációhoz minél teljesebb igazságban kell szemlélnünk az embert.

⁵Horváth Sándor Emlékkönyv, Szent István Társulat, 1985, 280-281.

⁶Nurdin, M.: *Maritain et les Petits Frères de Jésus, Cahiers J. Maritain* 35, 25.

⁷Réponse à Jean Cocteau, OEC III, 724-725, és *La philosophie dans la foi*, OEC VI., 79.

Eszembe jut Somogyi Győző egyik mondata a portréfilmjéből: „Az embernek a szemét hozzá kell tisztítania a látványhoz.” Az ember, a megváltott ember előttünk áll minden titkával. Hozzá kell tisztítani a szemünket — magunkat. Szükséges ez ahhoz a szemlélethez, amellyel *A garrone-i paraszt* IV. fejezetében találkozzunk. Amíg a harmincas évekből származó írásaiban Jacques Maritain a laikus keresztények méltóságának a fölismerését sürgeti, itt ezzel együtt is azt hangsúlyozza, hogy *minden ember* Krisztus Titokzatos Testének tagja, legalábbis lehetőség szerint. (Tudjuk, hogy a Szent Tamás-i gondolatvilágban a potencialitásnak milyen súlya van!) „Az embereket — s itt kimondottan a nem-keresztényekről beszél Maritain — elsősorban mint emberi személyeket szeretjük, akik legalább lehetőség szerint, tagjai a

⁸ *Le Paysan de la Garonne*, OEC XII, 762, 7.

A barokk szétszakítottság

⁹ *Le Paysan de la Garrone*, OEC XII, 946.

A kontempláció

A kereszténység és pedagógia

megtettesült Igazságnak... Mindenekelőtt a maguk kifürkészhetetlen misztériumában szeretjük őket...⁸

Az emberi méltóságot fokozta le — amint Maritain többször is megállapítja — a barokk kor spiritualitása. Naplójában barokk bűnnek nevezi azt a szétszakítottságot, amely a tökéletességre törekvést fönntartotta a papoknak és szerzeteseknek, míg a laikuság — a közgondolkodás szerint — tökéletlenségre van szánva, bűnös életre, amelyet a végén esetleg egy jó halállal megválthat majd az örök kárhozattól. „Nyugati civilizációnk századokon át szenvedett azon gyászos szeparatizmustól, amelynek jegyében természetellenes módon elszakították, elvágták egymástól — méghozzá mindenütt, az összes tevékenység szférájában — a keresztény laikus világi feladatát és azt a spirituális hivatást, amely abból fakad, hogy a laikus Isten népének tagja. Mindenekelőtt ezt a bajt kell orvosolni.”⁹ Ezért szól *A garonne-i paraszt* jelentős része az útjainkra leszállt, nem a kolostorok falai között, hanem az útjainkon megélt kontemplációról.

A kontemplációt szemlélődésnek szoktuk fordítani. Ez azonban nem fejezi ki a szó lényegét. A szemlélődés merő értelmi tevékenység. De a kontempláció ennél több: valamely igazságtól való lenyűgözöttségnek mondhatjuk. Az igazság átéléséről van szó. A kontempláció nem pusztán értelmi tevékenység, hanem az akaratnak, az érzelmi világnak is tevékenysége. Megmozgatja az egész embert.

Mint hogy sokféle igazság van, a kontemplációnak is vannak fokozatai. A kontempláció annál nagyobb érték, minél magasabb igazságról van szó.

Mivel az ember személy, számára a legmagasabb érték szükségeszerűen személy, sőt a véges emberi személy fölötti személy. Olyan, akinél magasabbra nem emelkedhetünk, s aki mindenben, amit alkotott, maga-magát fejezi ki az ember számára. Azért, hogy megismertesse és megszerettesse magát az emberrel.

A tulajdonképpeni kontempláció mindenben keresztül, amely hat az emberre, amelyet megismerünk, Ővele, a személyi lét Teljességével teremt kapcsolatot.

Az útjainkon megélt kontemplációt sürgetve Maritain ennek a szeretet-kapcsolatnak a kibontakozását szeretné elősegíteni minden ember életében. Ez által fényesedne ki minden valóságának a saját értéke, s ez lenne az igazi gazdagodás az ember számára. És az lenne az igazi nevelés, növelés, gazdagítás, ha már fiatal korától megtanítanánk az embert a magát közlő Isten jelenlétében élni.

Elgondolkozhatunk nevelési módszereinken! „Eleget mondtam arról e könyvben — olvashatjuk Maritainnál —, hogy lehet keresztényként filozofálni. De lehet keresztényként történelmet, irodalmat, matematikát is tanítani — nem úgy, hogy magával a matematikával próbálunk valami keresztényit mondani, hanem úgy,

¹⁰Le Paysan de la Garonne, OEC XII, 946.

hogy imádkozunk a tanulókért, szeretjük őket. Továbbá azzal a móddal, ahogyan tanítunk...”¹⁰ Vannak igazságok, amelyeket fontos lenne megismertetni a tanulókkal. Ilyen például a teremtett világ és az ember egymásrahangeltsége. Az az alapigazság, amelyen minden természettudományos kutatás nyugszik, hogy az ember a világ dolgairól megfelelő, alkalmazható, igaz ismeretekre tehet szert. Föl lehetne hívni a figyelmet arra, hogy a lét adottságainak misztériuma nem rejtőzködő titok. Létezésén minden fölkinálja magát, hogy általunk, általam ismert, fölismert, megismert legyen. El lehet ámulni ezen az önközlő igyekezeten. Az ember észreveszi azt is, hogy az igazság önmagánál teljesebbre, az Igazság teljességére utal. Azután föl lehet fedezni pl. az igazságnak és a szépségnek a kapcsolatát: „Hajlamosak voltunk azt hinni, írta Raissa Maritain a chartres-i katedrálisban tett látogatásukra emlékezve, hogy kizárólag az igazság jelenlétén nyugodhat a sok mennyei szépség egysége és harmóniája.”¹¹

¹¹Nagy barátságok, Szent István Társulat, 1986, 94.

Az igazság általi lenyűgözöttség

Az igazságok, bármilyen igazság szemlélése fölötti öröm, átsugárzik a tanulóra, segíti őt a tanulásban, és gazdagítja benne általában az igazság tiszteletét és szeretetét. Jelenleg mindaz, amely a tanulás által elkezdődik, a legtöbb esetben nem fejeződik be. Pedig ez az igazság általi lenyűgözöttség jelentené a kontempláció kezdetét a világban, ahol igazság-, jóság-, szépség-csilálmok között járunk.

Minden ismeret, ha nem válik Isten-élménnyé, elégtelen marad. Akiben viszont élete során az ismeretek Isten-élménnyé váltak, az az ember az idős kor elérésevel is — sőt egyre inkább! — a véget nem érő gazdagodás útján halad. Az egész emberi élet számára fontos lenne az a szemléletváltás, amelyet Maritain sürget. Rendkívül fontos lenne az útjainkon, mindenhol, bármilyen hivatásban és életállapotban megélt kontempláció.

Ez napjainkban talán sürgetőbb, mint valaha, mert a tudományos-technikai fejlődés következtében az anyagvilág ma többet tud nyújtani, mint régebben, s nagyobb annak a veszélye, hogy az ember a vágyaival ezekhez fordul és beletapad az anyagba.

A kontemplatív élet

A helyes kontemplatív élethez szükséges a kegyelem és különösen szükségesek a Szentlélek ajándékai. Maritain könyvében bőven foglalkozik a Szentlélek ajándékaival fölgazdagított étellel.

Az előbbieken említett, az Isten általi lenyűgözöttség a szeretet viszonzásának a vágyát ébreszti az emberben. S ezzel átlépünk az erkölcsi kötelesség területére. Itt is vannak fokozatok. A legmagasabb: végig az egész életen át egyre izzóbb szeretetviszonzásban élni a Teljességes Személlyel. (A szeretet, az, hogy a lét szeretetben fürdik, magának a létnek a szerkezetéből olvasható ki.) „A legmagasabb erkölcsi kötelesség az Isten-szeretlem, mondta nemrég Szent Tamásnak garonne-i paraszt korú, talán legnagyobb, még élő tanítványa. Ez a kötelességek kötelessége,

folytatta. Ha suszter vagyok, ha fizikus. Ami ezt nem szolgálja, mi értelme van? Elmúlik az élet... mire volt jó? A keresztény ember normális állapota az Isten iránti szerelmi állapot, minden keresztül, a dolgokon, az embereken keresztül, de legfőképpen Jézusban, Jézuson keresztül. Mert nem csupán a teremtő okság, hanem a megtestesült, megváltó Isten jelenléte is körülvesz bennünket.”

Egymásnak adja a szót a dunai és a garonne-i aggastyán: „Szentől szemben kontemplálni Istent Jézus emberségében — mondja Maritain —, kontemplálni Jézust a felebaráton keresztül, akit szeret és akit szeretünk: íme a világi tevékenységekben elkötelezett ember kontemplációjának két legkívánatosabb útja.¹² S ide vezethet, erre nevelhet minden igazság kontemplációja, az a bizonyos lenyűgözöttség. „Szerelmi vallomásban kellene élni Jézus iránt, Jézusban és rajta keresztül a háromszemélyű egy Istenben” — halljuk a Duna partjáról.

S végül adjuk át a szót újra Maritainnek, hogy ő fejezze be ezt a kis értekezést: „Mivel ejtettem néhány szót azokról az ajándékokról, amelyeket érdemtelenül kaptam Istentől, szeretném megemlíteni közülük a legnagyobbat: azt, hogy ötvenöt éven át, amióta (1906. június 11-én) mindhárman megkeresztelkedtünk, megszokhattam életemet két áldott lényvel, Raissával és nővérével, akik egy igen zaklatott létezés szenvedései közepette pillanatnyi megingás nélkül őrizték meg hűségüket a kontemplatív imádsághoz, teljesen átadva magukat a Jézussal való egyesülésnek, a Kereszt szeretetének, és annak a munkának, amelyet az ilyen lelkek láthatatlanul végeznek az emberek között. Tőlük tanultam meg, mit jelent a világban folytatott kontempláció. E téren korábban utolsó voltam, szellemi munkás lévén, aki hajlamos azt hinni, hogy már valóban átélt bizonyos dolgokat, ha a fejével kicsit megértette és filozófiájában értekezett róla. De tanításban, jó tanításban részesültem e két hűséges lélek tapasztalatai, fájdalmai és a tőlük nyert világosság által.”¹³

¹²Le Paysan de la Garonne, OEC XII, 981.

¹³Le Paysan de la Garrone, OEC XII, 926-927.

Maritain magyar hatása

FRENYÓ ZOLTÁN

1955-ben született Budapesten. Az MTA Filozófiai Intézetének főmunkatársa, a PPKE BTK oktatója. A filozófiai tudomány kandidátusa. Legutóbbi írását az 1999. 3. számunkban közzöltük.

Azok a viták, amelyek Jacques Maritain (1882-1973) gazdag munkásságát végigkísérték, mindmáig nem jutottak nyugvópontra. Ebbe a sorba tartozik mind a *Teljes humanizmus* (1936), mind pedig *A garonne-i paraszt* (1966) című híres kötetei. Az, hogy e művek nemrég (1996; 1999) magyarul is napvilágot láttak, nemcsak katolikus gondolkodásunk gazdagodását, hanem egyúttal a magyar Maritain-recepció újabb szakaszát is jelzik.

A Maritain körüli viták máig húzóódo hullámozását érthetőnek tekinthetjük, ha arra gondolunk, hogy ő jellegzetesen olyan gondolkodó volt, aki a kereszténység, az egyház, a filozófus-teológus és a világ viszonyát igyekezett újragondolni és meghatározni. Márpedig a kereszténység és a világ viszonyában századunk az összefonódás és szétszakadás olyan hullámveréseit s a konzervatívizmus-modernizmus olyan dilemmáit mutatta föl, amelyek magában a társadalom életében nem kerültek még kellő és viszonylagos egyensúlyba sem európai, sem hazai viszonylatban, s így az ezekről folytatott eszmei viták sem állapodhattak meg. Ezért joggal beszélhetünk ma is Maritain időszerűségéről,¹ amennyiben munkássága nagymértékben elősegítheti, hogy az előttünk álló teendőket tudatosítsuk, függetlenül attól, hogyan ítéljük meg magukat azokat a kérdéseket, amelyekről Maritain annak idején álláspontját kialakította. Az alábbiakban — terjedelmi korlátaink között — Maritain magyar visszhangjának néhány fontosabb szempontjáról és szereplőjéről szeretnénk áttekintést adni.

A filozófus hivatása Maritaint egész pályáján foglalkoztatta. Talán azért is így van ez, mert működése során szüntelenül érzékelhette, hogy a gondolkodó rendeltetése, hatni akarásának módja, a kereszténység és a világ e századi érzékeny viszonyára való tekintettel fokozott problémát jelent. „A történelemben való létezését tekintve nem az a lényeges — hangoztatta több ízben is —, hogy sikerrel járjunk el (ami nem tart örökké), hanem az, hogy jelen legyünk (ez kitörölhetetlen).”² Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a filozófus kilépjen-e az életbe, arra a meggyőződésre jutott, hogy ez nem kívánatos, mondván: „Ne a filozófus, hanem a tana legyen olyan átütő erejű, hogy irányítsa, jó irányba vezesse a napi politikát.”³

Ami a keresztény eszmény megvalósítását illeti, ezt Maritain bizonyos értelemben lehetségesnek, de végtelenül nehéznek tekintette. „Egészen biztos — írta —, hogy ennek az eszménynek a

¹Papini, R. (szerk.): *Jacques Maritain e la società contemporanea*. Milano, 1978.;

Possenti, V. (szerk.): *Maritain oggi*. Milano, 1983.;

Papini, R.: *Maritain időszerűsége*. Mérleg, 1983, 4.

L'attualità di J. Maritain. Divus Thomas 97, 1994, 1.

Az igazság tanúja

²*Cahiers Jacques Maritain*, I. (1980. szept.), 11. Idézi:

Dabóci Mária: *Jacques Maritain ma. Vigilia*, 1985, 9. és Nickl, P.: *Jacques Maritain. Eine Einführung in Leben und Werk*. Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich, 1992, 92.

³*Interjú J. Maritainnel*. Pesti Napló,

1937. febr. 8. Idézi:
András Károly:
Maritain és a Vigilia.
Vigilia, 1995, 3.
⁴*Gesellschaftsordnung
und Freiheit.* Vita
Nova, Luzern, 1936,
79-80. *Neotomizmus.*
Tankönyvkiadó, Bp.
1978. 260-261.
⁵*On the Use of
Philosophy.* Princeton
University Press,
Princeton, New
Jersey, 1961, 14-15.

A Maritain-recepció keretei

A francia tájékozódás

⁶Mihelics Vid: *A francia
katholicizmus*, II. rész.
Katholikus Szemle,
1922. dec.

megvalósítása akadályokba fog ütközni, és többé-kevésbé rosszul fog sikerülni. Előfordulhat, hogy az elért eredmény gyenge lesz, sőt, esetleg teljesen egyenlő lesz a nullával. A lényeg azonban az, hogy egyáltalán olyan célt jelent, amelyet az ember teljesen és maradéktalanul akar.” Maritain szerint a legfontosabb itt az, hogy az ember „készen álljon”, akkor is, ha „tevékenysége sehol sem fog igazán hasznos eredményeket elérni.”⁴

Egyik kései művében pedig hitet tett amellett, hogy a filozófusnak az a kötelessége, hogy tanúságot tegyen a legfőbb értékekről, azáltal, hogy gondolatait kifejti s az igazságot elmondja, úgy, ahogy látja. Hangsúlyozta, hogy a filozófus nem zárkozhat be tornyába, feladata az értékek fenntartása és védelme.⁵

Maritain a 30-as évektől máig többé-kevésbé jelen van hazánk szellemi életében. Ezt a jelenlétet mindenesetre sem alábecsülni, sem túlértékelni nem kívánjuk. Keveselni eleve nem lenne indokolt, hiszen számos szintén jelentős, olyan e századi katolikus gondolkodó akad, akinek Maritain megjelent írásaihoz s a róla szóló cikkekhez képest alig maradt nyoma szakmai és közéleti irodalmunkban. Sőt, úgy látszik, a magyar Maritain-irodalom fontosabb szakaszai egyenesen egybevágóknak a magyar katolikus irodalom számottevőbb periódusaival.

Ugyanakkor túlbecsülni is helytelen lenne e megnyilatkozásokat, de ha az eredményeket számbavesszük, nem is érezhetünk készletét arra, hogy a meglévő magyar Maritain-recepciónak a kelletténél nagyobb jelentőséget tulajdonítsunk. Egyrészt azért, mert Maritainnek a magyar egyház szellemi helyzetére és magatartására gyakorolt hatását — akár a 30-as, akár például a 60-as években — meglehetősen kétségesnek és külsődlegesnek tekinthetjük, s visszhangjával inkább szűkebb értelmiségi körök reflexiójaként és útkereséseként számolhatunk. Másrészt e hatás változó és korlátozott tartalmú, továbbá történelmi-politikai helyzetünkön fakadóan egyenetlen és sajátos korszakokra oszlik. Nagyjából négy korszakot különíthetünk el egymástól: 1. A 30-as évek — 1944.; 2. 1946-1948.; 3. A 60-70-es évek; 4. A 80-as évek közepétől napjainkig.

„A francia catholicizmus, amely valóban közel állt az elmúláshoz, sok elmélkedésre ösztönözhet: hazánk mai helyzete különben is több-kevesebb hasonlóságot mutat a századvégi Franciaországgal” — mutatott rá Mihelics Vid már 1922-ben, egyik ifjúkori tanulmányában, amelyben a jövőt illetően a „krisztusi szociológiáról” szólva a következőket is leszögezte: „A catholicizmusnak az egyéni lélek átforgalmazásával társadalmi hivatása van, s különösen a XX. század katolikusainak kötelessége, hogy a kereszténységet valódi mélységében és célkitűzésében valósítsák meg, s a mai társadalmat s a közélet minden viszonylatát a katolikus szociológia elvei szerint rendezzék be.”⁶

E korán megfogalmazott útkeresés és tájékozódási igény azután egy évized múltán, a 30-as évektől ölthetett konkrétabb formákat, amikor a fiatal magyar katolikus nemzedék felfigyelt az újabb francia irodalom katolikus szellemére. Szalay Jeromos 1934-ben egyrészt megállapítja, hogy „a francia irodalom minden nagy képviselője nem katolikus”, másrészt hozzáteszi, hogy mintegy három évszázada még „nem volt olyan hatalmas, mélyreható, hatásában az egész világra kiterjedő katolikus irodalmi mozgalom”, mint a mai.⁷

⁷Szalay Jeromos: *A katolikus gondolat útja az újkori Franciaországban.* Szent István Társulat, Bp. 1934, 213.

Ehhez hasonlóan Balla Borisz is „egy újfajta keresztény szellemről”, „a francia keresztény lélek igazi arcáról” tudósít szintén 1934-ben, s arról ír, hogy a nyugati keresztény elit „egy, a kereszténység első századaira emlékeztető lelkiéletnek és miszticizmusnak korszaka előtt áll.” Balla megállapítja, hogy „a francia szellemiség nagyrésztét ma a Peguy-Claudé-Mauriac-Maritain irodalmi vonal táplálja étellel, elánnal, hittel, távlatlalt, s ez az irodalom katolikus.”⁸

⁸Balla Borisz: *A lélek útjai. Tanulmányok, útijegyzetek.* Pázmány, Bp. 1934, 22, 177.

A 30-as évek. Humanisme intégral

Ebben a korszakban a nyugati tájékozódás jele Mihelics Vid *Modern katolikus fejek* című kötete (1936), ahogy egy évtizeddel később Eckhardt Sándor *Új francia katolikus írók antológiája* (1947), amely Maritaint is bemutatta. Fontos szerepet vállalt Maritain megismertetésében a Vigilia, amely 1935-ös indulásától fogva már ezekben az években is több tanulmányt megjelentetett a filozófustól. A Tanú egyike azoknak a folyóiratoknak, amelyek először foglalkoztak Maritain alakjával. Lapjában Németh László a „Primauté du spirituel” eszméit veszi szemügyre, s szembeállítva egymással a vallás és az egyház fogalmát, Maritain és a katolicizmus egyháztanát bírálja.⁹

⁹Németh László: *Három kortárs.* Tanú VII (1934. febr.), 19-25.

Ami az *Humanisme intégral* visszhangját illeti, a mű — súlyához képest kevesellhető — hazai fogadtatásának kevésbé a spekulatív vagy teológiai, mint inkább politikai oldalát kell kiemelnünk. Ezen a téren Fejtő Ferenc cikke figyelemreméltó, amelyben a szerző a totális fenyegetés árnyékában a kereszténység és a szocializmus (szociáldemokrácia) közelítése jegyében méltatja Maritain művét, mint amely „eddig talán a legfigyelemreméltóbb és legbecsületesebb kísérlet katolikus részről a kereszténység, humanizmus és szocializmus viszonyának elvi tisztázására.” Fejtő hangoztatja a nemzeti szocializmus és a keresztény államtan összeférhetetlenségét, továbbá a kereszténység és az általa képviselt szocializmus közös humanista alapértékeit, amelyből kiindulva együttműködésre szólítja fel ez utóbbiak képviselőit.¹⁰

¹⁰Fejtő Ferenc: *Kereszténység és szocializmus. Hozzászólás Maritain könyvéhez az integrális humanizmusról.* Szép Szó 16. (1937), 12-27.

E témával s Fejtő írásával katolikus oldalról Mihelics Vid foglalkozott, aki az általa szerkesztett *Katolikus Szemlében* többek közt megállapította: „Fejtő cikkét ama figyelemreméltó változás eddig legérdekesebb megnyilatkozásának érezzük, amely külső és belső erők nyomása alatt megy végbe a hazai szociáldemokráciában. Ennek lapjai, még a Népszavát sem véve ki, már hóna-

pok óta abbahagyták a gyűlölködést a vallás és a nemzeti eszme ellen, sőt, nem egy közleményük meglepő tiszteletet tanúsít a katolikus Egyház és az egyháziak iránt.” Mihelics Vid felveti: a megváltozott magatartást tanúsító liberalizmus és szociáldemokrácia képviselői beláthatták, hogy „a katolicizmus törhetetlen védelmezője az emberi személyiségnek, amelyet a totális diktatúrák semmibe vesznek”. Ami pedig a katolicizmus és a szociáldemokrácia viszonyát illeti, a doktrinális különbségeket fenntartva hangot ad annak a meggyőződésének, hogy a gyakorlati-politikai együttműködésnek — amelyet mindkét cikk hosszabban is részletez — „nincs, és nem is lehet a katolikus tanításból kifolyóan akadálya.”¹¹

¹¹Mihelics Vid:
Szocialista békejobb.
Katholikus Szemle,
1937, 11.

A kereszténység jövője

Az *Humanisme intégral* Mihelics Vid eszmevilágára mély hatást gyakorolt. Ő annak idején nem jelentetett meg külön cikket Maritain művéről, hanem ennek szempontjait, problémáit önálló kötetben szándékozott tárgyalni. Hagyatékának egyik kéziratkötege *A kereszténység jövője* címet viseli, amely egy készülő — majd befejezetlenül maradt — könyv előmunkálatait tartalmazza, s közöttük terjedelmes kivonatokat olyan katolikus kultúrfilozófiai művekből, amelyek a kor alapvető tájékozódási pontjait jelentették. E feldolgozott művek közül kiemelkednek Christopher Dawson és Gonzague de Reynold kötetei, különösen pedig Maritain szóban forgó munkája, amelynek német fordítása éppenséggel *A kereszténység jövője* címet kapta,¹² s amelynek a modern kor hamis, antropocentrikus humanizmusára vonatkozó kritikáját, továbbá az igazi, teocentrikus humanizmus távlataira nyíló eszméit Mihelics Vid kiváltképpen nagyra értékelte.

¹²*Die Zukunft der
Christenheit.* Benziger,
Einsiedeln-Köln, 1938.

Tervezett művében Mihelics Vid a kereszténység fellépésével, ennek jelentőségével, a kereszténység válságaival, ezek okaival, a 19. és a 20. század problémáival, a kereszténységnek a válságokra adott válaszaival, ezek módjaival és kritikájával, a kereszténység többletével és hiányaival más irányokkal szemben, a kereszténység örök értékeivel, s végül a kereszténység előtt álló teendőikkel kívánt foglalkozni. Vesztesége katolikus gondolkodásunknak és egész szellemi életünknek, hogy ezt a munkáját, amely hézagpótlónak bizonyult volna, nem fejezhette be.¹³

¹³E korszakhoz tartozik még: Mihelics Vid:
*Maritain, Mauniac és a
spanyol polgárháború.*
Katholikus Szemle,
1938. szept.

Abban, hogy e munka nem öltött végleges formát, nyilván közrejátszottak a világháború nyomán előállt változások. Az itt átgondolt eszmék és felismerések azonban, amelyek a kereszténység „lényegét”, legmélyebb tartalmát, legfontosabb jegyeit, üzenetét, korszerűségét és elevenségét érintik, az új feltételek és kihívások közepette sorra megjelennek Mihelics Vidnek az 50-es és a 60-as években publikált írásaiban.

Maritain látogatása Budapesten

Kiemelkedő esemény volt, amikor 1937. február 7-én Maritain a Vigilia és az Alliance française meghívására látogatást tett Budapesten, és előadást tartott az Iparművészeti Főiskola nagytermében *Cselekvés és szemlélődés* címmel. Előadását a Vigilia jelen-

¹⁴Vigilia, 1937. 1. Pesti Napló, 1937. febr. 8.

¹⁵Gál István: *Claudel és Maritain magyar kapcsolatához.*

Vigilia, 1976. 7.

¹⁶Ld. *Élő*

kereszténység.

Prohászka Ottokár indexre került művei.

Szerk. és utószó:

Frenyó Z., Kairos, Bp., 1998, 183-186.

¹⁷Maritain, J.: *La philosophie bergsonienne.*

Paris, 1914.

De Bergson a Thomas d'Aquin. Hartmann, Paris-New York, 1944.

Maritain, Raissa: *Nagy barátságok.* Szent István Társulat, Bp. 1986, 268, 273, 277.

A háború után

tette meg, Maritainnal pedig a Pesti Napló készített hosszú beszélgetést.¹⁴

A látogatás körüli időkre esik egy levélváltás Maritain és Balogh József ó- és középkori irodalomtörténész, a Nouvelle Revue de Hongrie szerkesztője között.¹⁵ Ebben Balogh találkoztát és tanulmányt kér Maritaintől, mégpedig Prohászka Ottokárról, ami feltehetően el is döntötte, hogy Balogh terve végül is meghiúsult. E két hónapi, ötszöri próbálkozás eredménytelensége belátható, s nemcsak azért, mert a Prohászka felőli tájékozódás a püspök több művének már létező német fordítása ellenére nehézséget okozhatott, hanem főként azért, mert az életfilozófia szellemében működő, s első pillantásra a bergsonizmussal rokon eszméket képviselő (bár valójában ehhez kellő kritikával viszonyuló),¹⁶ ráadásul néhány művével indexre került, a modernizmussal hírbe hozott Prohászka nem jelenthetett intellektuális készítményt a tomista Maritain számára egy méltató tanulmány megírására, annál is kevésbé, mert Maritain már 1913-ban szakított Bergson filozófiájával (bár Bergson később is foglalkoztatta).¹⁷ Éppen az említett körülmények miatt viszont tényleg értékes és tanulságos lett volna egy ezekre reflektáló elemzés, amely esetleg hozzájárulhatott volna Prohászka körül néhány félreértés tisztázásához, s végül is mind Prohászka, mind Maritain arcképét gazdagította volna.

A háború utáni évek rövid időszakában több lényegbevágó, a korproblémákra irányuló tanulmány jelent meg Maritaintól. Ezek közlésében a Vigilia járt az élen. Kereszténység és demokrácia, az egyház és a szociális haladás, a világválság témaköreiben találkozhatunk ekkor Maritain nevével. Anélkül, hogy itt ezeknek az írásoknak a részletes elemzésére vállalkozhatnánk, ezzel összefüggésben Maritain filozófiájának azt a jellegzetes vonását, irányultságát szeretnénk kiemelni, amelyet kortársai, magyar értelmesei ekkor és általában is pontosan érzékeltek, s amely számukra közvetlenül is megadta gondolatvilágának jelentőségét és „használhatóságát”.

Maritain eszméinek ezt a jegyét Eckhardt Sándor — erős hangsúllyal — így jellemzi: „A laikus Jacques Maritain arra vállalkozott, amire egyetlen teológus sem előtte: az isten-tudományt, méghozzá a legklasszikusabb tomista formában a modern étellel összhangba hozni. Nincs az újkori világnak olyan elvi kérdése, amelyet Maritain ortodox, s amellet friss szemléletű teológiájának világánál meg ne vizsgált volna.” Eckhardt megállapítja, hogy Maritain „felvázolja egy új szociális katolicizmus elméletét”, s végül „Szent Tamásra támaszkodva megvalósítja a világi és a teológiai gondolat szintézisét”.¹⁸

Az 50-es évek dermesztő légköre után, amikor is Maritain gyakorlatilag teljesen lekerült a lapok hasábjairól, tanainak ugyanezt a vonását emelte ki Rónay György, aki 1962-es cikké-

¹⁸Eckhardt Sándor: *Új francia katolikus írók antológiája.* Szent István Társulat, Bp. 1947, 101-102.

ben „modern egyházatyaként” méltatta Maritaint, akinek jelentőségét leginkább abban látta, hogy a tomista realizmus szellemében „sosem rekedt meg a bölcselet iskolás, »skolasztikus« szaktereitek között, hanem minden kérdéshez a mai, modern életben tájékozódást kereső ember izgalmaival és problémaérzékével nyúlt hozzá”. Rónay rámutatott, hogy követői mesterükben nemcsak az eligazodás biztonságát csodálták, hanem érdeklődésének széles körét is, majd megállapítja: Maritain „nemcsak hogy mert, de irányt mutatóan tudott is állást foglalni a napi kérdésekben”. Végül pedig Maritain felfogásából — mint Rónay hangoztatja — az a felhívás következik, hogy „a keresztények vegyüljenek el az emberek között, s álljanak bele bátran a világba, ráhagyatkozva Isten erejére, ami nem más, mint a szeretet és az igazság ereje”.¹⁹

¹⁹Rónay György: *A modern egyházatyák. Maritain nyolcvanéves.* Új Ember, 1962. aug. 19.

A szocializmus idősza

A szocializmusnak nevezett korszakban, kis híján negyven éven keresztül összesen három szemelvény jelent meg Maritaintól, egyetemi szöveggyűjteményekben. Az *Humanisme intégral*nak létezett egy gépiratos magyar fordítása, amelynek példányait a hatóság 1961-62-ben elkobozta és összegyűjtötte. A marxista irodalmat gyakorlatilag két munka jelentette: Tordai Zádor hosszabb tanulmánya,²⁰ valamint Milan Machovec brossurájának fordítása a neotomizmusról. Legyen elég egy mondat ez utóbbi jellemzésére. A könyv első lapját a szerző nem átallja az alábbi idézettel kezdeni Aquinói Szent Tamástól: „Mindaz, amit eddig írtam, szemétnak tűnik föl előttem”; a kötet utolsó lapján pedig, a témát tárgyaló szakirodalom között egy szerzőtrío könyvét ajánlja, amelynek a címe betű szerint: *A bűncselekmények filozófiája*. Prága, 1962.²¹ (sic!). Ennyiben szeretnénk emlékeztetni arra, hogy ebben az uralkodó légkörben kellett katolikus íróinknak a 60-as években Maritain értékeléséhez fogniuk, mint ahogy ennek tudatában fogadták a zsinati megújulást is, amely őket önvédelmi küzdelmükben a korábinál kedvezőbb helyzetbe hozta.

²⁰Márkus György — Tordai Zádor: *Irányzatok a mai polgári filozófiában.* Gondolat, Bp. 1963, 1972.²

²¹Machovec, M.: *Neotomizmus.* Kossuth, Bp. 1965, 3. 167.

A garonne-i paraszt

A könyv, amely a zsinat utáni kereszténység főbb problémáit veszi szemügyre, fokozott figyelemre számíthatott a magyar katolikusok részéről, akiket érzékenyen érintett minden, a zsinati reformra mint hivatkozási alapra vonatkozó bírálat. Az a néhány írás, amely katolikus oldalról beszámol *A garonne-i parasztról* és a körülötte támadt vitákról, körültekintően és tárgyilagoságra törekvően tárgyalja a könyvet. Az alábbiakban Sinkó Ferenc és Mihelics Vid értékelését vesszük szemügyre. Mindketten mérlegre teszik az érdemeket és a kifogásokat, de végeredményben Maritain méltatása mellett hangsúlyosabb, ahogy jó néhány ismertetett elvi kritikát érvényben hagynak.

²²Sinkó Ferenc: *Vihar a garonne-i remete körül.* Új Ember, 1967. jan. 29.

Sinkó Ferenc²² emlékeztet rá, hogy Maritaint laikus megfigyelőként meghívták a zsinatra, „annak elismeréséül, hogy egyike a zsinati megújulás úttörőinek.” Megjegyzi, hogy a könyvet Maritain egyfajta szellemi végrendeleteként emlegetik. A külföldi értékelések közül hosszabban foglalkozik Lucien Guissard elemzé-

sével, amely szerint Maritain támadása két nagy irányvonalat vesz célba: az integrizmust és a progresszizmust. Az integrizmus eszerint igaz formulákat sajátít ki, megfosztja őket eleven tartalmuktól, és felment a gondolkodás fáradsalmait és kockázatait alól. A progresszizmus az előbbire való visszahatás, amely a világ-megvetés ellen lép fel, de közben letérdepel a világ előtt. A cikk ez utóbbi észrevétel mentén fejeződik be, amikor Francois Biot véleményét idézi. Biot visszautasítja, hogy a mai kereszténység leborulna a világ előtt, s egyúttal hangoztatja, hogy a keresztény realizmus szellemében alapvető feladat az emberek, a világ, az egyház és az evangélium közelítése egymáshoz.

Eszmék és tények

²³Mihelics Vid: *A garonne-i paraszt. Vigilia, 1967, 9. Válaszok Maritain vádjaira. Vigilia, 1967, 10.*

Észelve a könyv által érintett és felkavart kérdések különleges jelentőségét, Mihelics Vid, a *Vigilia* felelős szerkesztője az általa írt *Eszmék és tények* című szemle-rovatban két számon át foglalkozott a témával.²³ Az első részben méltatja Maritain munkásságát és összefoglalja könyvének mondanivalóját. Jelzi, hogy Maritain nagy fontosságot tulajdonít a zsinatnak, amely megvilágította a személy szabadságát, a világ értékét, a világiak küldetését és az ökumenizmus elvét. Maritain szerint ugyanakkor egyfajta neo-modernista láz terjed, amely a keresztény vallást mítoszokra és jelképekre csökkenti. A folyamatot immanens hitehagyásnak nevezi, s ezt a történetiség szélsőséges szemléletével, szkepticizmussal és relativizmussal jellemzi. Maritain szerint sok keresztény térdre borul a világ előtt, holott ebbe evilági küldetésünk ellenére nem szabad bezárkóznunk. Részletesen megismerhetjük Maritain lesújtó véleményét Teilhard de Chardin-ről is. A megújulás követelménye egyrészt a katolikus magatartás megváltozása a nem-keresztények irányában a szeretet jegyében, másrészt az értelem felszabadítása Aquinói Szent Tamás szellemében. Maritain ezzel kapcsolatban bírálja az idealizmust és a fenomenológiát, hangoztatja, hogy az igazi tomizmus nyitott a valóságra, végül kiemeli a szemlélődés és elmélkedés szerepét a cselekvés hátterében.

Írásának második részében Mihelics Vid szemügyre veszi a könyv körül támadt vitákat. Leszögezi, hogy a katolicizmus nagy elismeréssel és hálával tartozik Maritainnek, ez azonban nem vonhatja magával a lehetséges és szükséges kritika elhallgatását. Az észrevételek jelentős része abban áll, hogy Maritain meglátásait és ítéleteit túlzónak és sarkosnak minősítve ezek érvényét korlátozottabb keretek közé helyezi. Sok kritikus hangsúlyozza, hogy az egyház és a teológia szükséges és jó szándékú útkeresései közepette elkerülhetetlenek a sikertelen kísérletek is. Nem kétséges azonban, hogy a próbálkozást ilyen esetek után is folytatni kell. „Mindig szükség van katolikus gondolkodókra, akik megpróbálják új és alkalmas módon közelebb hozni a kortársakhoz Krisztust és az egyház tanítását” — emlékeztet rá a cikkíró, majd felidézi, hogy ebből indult ki 700 évvel ezelőtt Szent Tamás

is. Sajnálatos, hogy bizonyos körökben kihasználják Maritain könyvét. Ezek egyrészt az egyház vádlói, másrészt az integristák. Maritain viszont a hiteles perszonalizmus képviselője. Vissza kell utasítani azt a törekvést, amely Maritaint az integrizmus vezérének akarja feltüntetni, hiszen azt ő látnivalóan ebben a könyvében is a leghatározottabban bírálja.

A valóság fogalma

Az áttekintés egyik legfontosabb témájának látszik itthonról nézve az a bíráló észrevétel, amely Maritainnek a valóságról alkotott fogalmára vonatkozik. M. C. Bartolomei tanulmányára hivatkozva Mihelics Vid a valósághoz való helyes hozzáállást, a valóság vállalásának és kritikájának arányát kívánja megvilágítani. Eszerint a valóságot elsősorban vállalni kell; kritizálni is szükséges, „de csak abban a mértékben, amelyben a kritika új, járhatóbb és ígéretesebb alternatívák választásának feltétele. Egyébként a kritika meddő marad, és a valóság tudomásul nem vételének hiábavaló kísérletére vezet (...). Annak is, ami egykor érvényes volt, konkrét módon kell újból beletestesülnie a jelenben, olyan módon, hogy beleilljék napjainkba. Ennek hiánya annál súlyosabb egy olyan szerzőnél, mint Maritain, aki akár vallási meggyőződése, akár filozófiai téren képviselt realizmusa folytán nem feledheti el, hogy a valóság mindig értékkel és jelentéssel bír, és hogy nem létezik teljességgel negatív valóság”. Ugyanebben a szellemben mutat rá Mihelics Vid arra, hogy az egyháznak „folytonosan testet kell öltenie minden kultúrában és minden korszakban, s nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy teljes egészében és minden további nélkül elvessen három évszázadot”.

Ezekből a sorokból világosan kitűnik, hogy a szintén realista, ám egyházával a kommunizmus idején élő Mihelics Vid miért tekintette életbevágóan fontosnak azoknak a kérdéseknek a tisztázását, amelyek Maritain művében, s a könyv körüli vitákban fölmerültek. Mihelics Vid e nyugati teológiai megfontolásokat a hazai helyzetre alkalmazta; megmutatta időszerűségüket, és segítségül hívta őket akkor, amikor megfelelő módon kellett számot vetni a valósággal, annak érdekében, hogy az egyház lehetőleg testet tudjon öltetni a magyar történelemben ezekben az évtizedekben is.

²⁴Ld. Frenyó Z.: *Maritain-bibliográfia*. In: Maritain, J.: *A garonne-i paraszt. Egy öreg laikus töprengése napjaink kérdésein*. Szent István Társulat — Kairosh, Bp., 1999, 383-389.

Azóta új korszak köszöntött ránk, a politikai-történelmi helyzet megváltozott. Az újabb Maritain-irodalom elemzésére itt természetesen nem vállalkozhatunk.²⁴ Annyi bizonyos, hogy a Maritain által felvetett kérdések megvitatása új keretek között és széles mederben folyhat. A problémák azonban nem veszítettek jelentőségükből, mert a kereszténység és a világ viszonya ma is elmélyült elemzést igényel és sok kívánnivalót hagy maga után.

A hit útjai

I. A hit csodái

A mű eredeti címe: *Les chemins de la foi. Le philosophie dans la cité.* Paris, Alsatia, 1960. 179-198. Elhangzott 1949. május 8-án Párizsban, a Keresztény Értelmiségiek Hetén.

Filozófus vagyok csupán — és semmiképpen sem azon teológusok egyike, akiket a karteziánus Minerva ironikusan „szuperembereknek” nevezett. Hogy a hit nagyszerűségéről mondhassak valamit, átadnám a szót annak, aki minden filozófusnál és teológusnál magasabbra helyeztetett, magának Szent Pálnak.

A Zsidókhoz írt levélben (11,1-39) — amely, ha nem is ő fogalmazta meg közvetlenül, hűségesen közvetíti számunkra tanítását és gondolatait — Szent Pál így beszél a hitről:

„A hit szilárd bizalom abban, amit remélünk...

Ábrahám hittel áldozta fel Izsákot, amikor az Isten próbára tette...
Izsák hittel, szemét a jövőre irányítva áldotta meg Jákobot és Ézsaut...
Hitükben rejtegették az újszülött Mózeszt szülei három hónapig...
Hitel távozott Egyiptomból, és nem ijedt meg a király haragjától...
Hitel keltek át a Vörös-tengeren, úgy mint a szárazföldön...
A hit erejéből omlottak le Jerikó falai...”

Isten hősei és a próféták „a hit erejével országokat győztek le, igazságot osztottak, ígéreteket nyertek el, oroszlánok torkát tömték be, lángoló tüzet oltottak el, megmenekültek a kard élétől..., általuk asszonyok visszakapták föltámasztott halottaikat...”

Jó lenne, ha hasonló csodák sorozatát vázolhatnánk föl napjainkban is. Vajon mi hitben megfoglyatkozott emberek lennének? Vajon korunk a hit számára a szorongásnak és a megtisztító éjszakának a kora lenne? Hénokra és Illésre várakozva köztünk oly ritkán történnek csodák és jelek! Úgy tűnik, hogy várakozás közben a folyamatos tanúságtétel érdekében magának Isten országának kellene fáradságot nem kímélve lángbetűkkel írni plánetánkra a figyelmetlen halandók számára szóló üzenetet.

II. Az értelem működés módja korunkban: a jelben való megrögzülés

A hit maga misztérium. Az ég ajándéka, amelyet azonban mi fogadunk be. Megfigyelhetjük, hogy az a működési mód, amely általában jellemzi az értelmet egy bizonyos korban, afelé tart, ha nem vigyázunk, hogy öntudatlanul visszahasson arra a módra, ahogyan a hitet befogadjuk, arra a belső útra, amelyet hitünk bejár. Mielőtt megfogalmaznánk bármilyen ateista filozófiát vagy olykor még olyan filozófiákat is, amelyek azzal dicsekszenek, hogy helyet készítenek a vallás számára, miközben láthatóan inkább elrekesz-

tenek tőle, létezik az értelemnek egyfajta működési módja, amely maga ateista, mert ahelyett, hogy a lét iránti buzgósággal lenne tele, kirekeszti és eltávolítja a létet. Talán ez az oka, hogy az ily módon működő értelemmel szembehelyezkedő Kierkegaard, aki másrészt jól ismerte az ész jogait, a hitben a lélek szétszakításának egyfajta követelését látta, és az értelem felé irányuló örökös kihívást.

De azok a megjegyzések, amelyeket figyelmükbe szeretnék ajánlani, kevésbé általánosak, s az értelem jellegzetesen mai működési módjának két tipikus jegyére vonatkoznak. Nem szólok a megismerés filozófiai elméleteiről, ez esetben az idealizmus és az empirizmus lenne témánk két főszereplője. Arról a konkrét módról beszélek, ahogyan számtalan, a kor szokásaitól elbűvölt gondolkodó embernél működni kezd az értelem. S e módnak a megismerés filozófiai elméletei talán csak tükröi. Az értelem használatának ezt a konkrét módját, azt hiszem, két tünet jellemzi, amelyeket szabad legyen elneveznem egyrészt értelmi produktivizmusnak, másrészt pedig az igazolás elsőbbségének az igazsággal szemben.

A szóban forgó produktivizmus tárgyai a fogalmak, a fogalmi meghatározások, a jelek és a szimbólumok. Ha megfigyeljük sok kortársunk intellektuális viselkedését, azt mondhatjuk, hogy amennyire csak lehetséges, félreismerjük és elszalasztjuk a passzivitásnak azt a pillanatát, amikor *hallgatunk*, mielőtt *szólnánk*, azt a pillanatot, amelyben az érzéssel és a tapasztalással megragadott valóság bevéődik az értelembe, mielőtt annak ténylegesen megismert tartalmát a fogalom vagy az idea hordozná. Nemigen érdekel minket más, mint az értelem tevékenységének a fogalmak és ideák gyártását szolgáló *termelőkenysége*. Ennek az az eredménye, hogy mindenekelőtt ezek az így gyártott jelek lesznek fontosak, és nem az általuk megnyilvánuló létvalóság. Egyfajta kifejezés-zuhatagban elébe vágunk a dolgoknak. Előre toljuk a megszakítás nélkül gyártott fogalmakat. A legcsekélyebb érintkezésnél egy új fogalom születik, amelyet arra használunk, hogy a létadottságból azt ragadjuk meg, ami megvéd minket tőle, ami felment attól, hogy alávéssük magunkat neki. Nem törekszünk a látásra, értelmünk nem *lát*. Megtorpanunk a jeleknél, a megfogalmazásoknál, a következtetések levonásánál. Kiragadunk egy információt a valóságról, ezentúl ez szolgál minket, s ez minden, amire vágyunk. Szó sincs arról, hogy segítségével eljussunk magának a létvalóságnak a szemlélésére. A hőmérőről leolvasom a mai hőmérsékletet: kell-e esernyőt vinnem, vagy sem: hogy ezzel az ismerettel a meleg mivoltát kutassam, éppen úgy nem érdekel, mint ahogy ez a minőség semmiféle zsákmányt nem kínál fel az értelmem számára. Hasonlóképpen, megkapom az értesítést, hogy egyik barátom édesapja meghalt: írok neki néhány szavas részvényt nyilvánítást, s szó sincs arról, hogy elmerüljek fájdalma szemléletében.

Az értelemnek ez a fajta működése — nevezzük ezt „jelben való rögzülésnek” — nagyon megfelel a fiziko-matematikai tudományoknak, mert ezek a valóságtól csak azt kérik, hogyan alapozzák meg azokat a gondolati tárgyakat, amelyekkel dolgoznak. De ezen értelmi működésnek semmi köze a filozófiához. Semmi köze a hithez. Ez utóbbi két esetben az értelem működési módjára nem a „jelben való rögzülés”, hanem a „jelzett valósághoz való átmenet” jellemző, ahogyan az a hír, hogy barátom elvesztette édesapját, ez engem valóban a szenvedés szemléléséhez vezet, ahhoz a felismeréshez, hogy barátom fájdalomban él. „A hit — mondja Szent Tamás — nem reked meg a kijelentéseknél, a fogalmi jeleknél, végcélját csak annál a valóságnál leli meg, amelyet ezek a jelek, mint eszközök, közvetítenek.” (Sum. II-II. qu. 1. a. 2. ad 2.) Vagyis az önmagát velünk közlő Istenség lényegi misztériumánál.

Valahányszor engedjük, hogy hitünket ez az értelmi produktívizmus táplálja, amelyről az imént beszéltem, félreismerjük a hit mibenlétét. Ilyenkor hitünk arra az útra lép, amelyen a modern értelem jár. Vagyis a jelben rögzül, nem halad, illetve oly kevésbé halad, amennyire csak lehetséges, a jelzett valóság felé. S így kezdi azokat a végtelenül értékes fogalmi jeleket, amelyek a dogmatikai formulákat képezik, amelyek által az élő Isten beszél saját magáról a mi nyelvünkön, miközben pontosan ezeknek a szent erényétől és méltóságától függ az isteni valóság hordozása. Mindig voltak olyan keresztények, akik számára annak ismerete, hogy Krisztus megváltotta a világ bűneit, ugyanolyan fogalmi információ, mint az, hogy ma reggel 12 Celsius-fok volt a hőmérséklet. Számukra elég a megállapítás, mint ahogyan a hőmérő leolvasása is elegendő. Sohasem helyezték magukat a megváltás titkának, a Megváltó fájdalmainak jelenlétébe. Soha nem élték át a hit általi megismerés megrendülését, a hályog nem hullott le a szemükről. Azt mondanám, hogy a modern értelem a maga működési módjával megkockáztatja, hogy normálisnak tekintse ezt a fajta előrehaladást a hitben, miközben éppen a hit kiüresítése felé tart.

III. Az igazolás elsőbbsége az igazsággal szemben

A korunkra jellemző értelmi működés másik vonása természetesen következik az elsőből: az igazolás elsőbbségének nevezném ezt az igazsággal szemben. Fontosabb számunkra, hogy igazoljuk az általunk gyártott szimbólumok és jelek érvényességét, mint hogy tápláljuk magunkat azokkal az igazságokkal, amelyeket ezek a jelek megmutatnak. Vajon számos kortárs filozófus számára nem vált-e gyanússá maga ez a szó: igazság? Értelmünk valójában alig törődik az igazság és még kevésbé a lét gyönyöreivel és csábítása-

ival, inkább megijed ezektől; megreked az igazolásnál, ahogyan megrekedt a jelnél.

Milyen következményekkel jár a hívő számára ez a szellemi beállítottság? A hit tanúságtételen nyugszik. Nos, a föntebbiek szerint a hívés sosem fogja azt jelenteni számunkra, hogy biztosak vagyunk valamiben, *mintha láttuk volna* hitelt érdemlő tanúságtétellel megerősítve. A hit azt fogja jelenteni az ilyen ember számára, hogy igazolja, miszerint valamely hitelt érdemlő tanúságtévő előterjeszt egy bizonyos dolgot. *Meghagyja az előterjesztő felelősségét*, a dolgot biztosnak ítéli, anélkül, hogy elkötelezné magát annak igazsága mellett. Nos, ez a történelemtudomány esete, nem pedig a hité. Mert a hitben elkötelezem magamat a hallottak igazsága mellett, biztosabb vagyok benne, mint saját magamban, mert azt maga az Első Igazság mondta nekem az egyház közvetítése által, amely itt csupán eszköz-ok, a kinyilatkoztatást átadó eszköz, amely maga is hit tárgya: „id, quod et quo creditur” (amit és ami által hiszünk).

„Három dolog van — írja Szent Tamás —, ami elvezet minket a Krisztusban való hithez: a természetes ész, a törvény és a próféták tanúsága, valamint az apostolok és követőik tanítása. De amikor egy embert így, szinte kézen fogva elvezettek a hithez, elmondhatja, hogy ő nem valamelyik előző indíték miatt hisz: sem nem a természetes ész okán, sem a törvény tanúskodása miatt, sem pedig az emberek prédikálása miatt, hanem egyedül és kizárólag magának az Első Igazságnak az okán. Az Istentől belénk öntött fénytől ered a hit bizonyossága” (In Joan. IV. lect. 5, a. 2.). Így, aki a hit kegyelmét befogadja, szívében az Atya hangját hallja, a lumen fidei, a hit természetfölötti fénye által megvilágítva egy és ugyanazon mozgással kapcsolódik az egyház által előterjesztett tárgyi igazságokhoz, s kötődik teljesen kifejezhetetlen személyes kapcsolatban Istenhez, az Első Igazsághoz, és veti magát a megváltó Krisztusba.

Vannak azonban olyan hívők, akiknek a hite kizárólag abban áll, hogy elfogadják, amit az egyház tanít, az egyházra hagyva a felelősséget, anélkül, hogy elköteleznék magukat a kalandban. Ha kérdezősködnek afelől, amit az egyház igaznak tart, ez azért történik, hogy felvilágosítást kapjanak a kellőképpen igazolt formulákról, amelyeknek elfogadását kérik tőlük, nem pedig azért, hogy beavatást nyerjenek abba a valóságba, amelyet megismertetnek velük. Isten mondott dolgokat az egyháznak, az egyház a maga módján mondja azokat nekem, ez a dolga, s én minden további nélkül aláírom a nekem mondottakat, és minél kevesebbet gondolkodom felettük, annál nyugodtabb vagyok. Szenesember hitem van, és dicsekszem vele. Végeredményben az ilyen hit egyáltalán nem lesz ismerés, hanem csupán engedelmesség, ahogy azt Spinoza akarta. Így nem az Első Igazságnak hiszek (aki az egyház által előterjesztett egyetemes igazságok által el

akar mélyíteni magában). Hiszek az egyháznak, mint elkülönített működőnek a tanúságában, hiszek az apostolok tanúságának, elválasztva az Első Igazság tanúságától, amelyet ők hallottak, amely azonban nekem nem mond semmit. Emberek tanúságának hiszek. De hol van akkor a természetfölötti hit? Itt is az a mód, ahogyan az értelem szerepet játszik a hitben, gyakorlatilag kiüresíti a hitet. Itt is olyan értelemmel van dolgunk, amely a maga általános működési módján visszautasítja a látást; és amely ezáltal a hit gyakorlásának feltételeit torzítja el. Mert a hit, amely hisz és nem lát — a kegyelemtől mozgatott akarattól függően —, az értelembe lakozik, amelynek törvénye a látás. Innen adódóan a hit lényegéhez tartozik, hogy ne nyugodjon meg, hanem hordozzon egyfajta feszültséget, egyfajta nyugtalanságot, törekvést, amelynek majd a látás vet véget. *Credo ut intelligam.* (Hiszek, hogy értsek.) A hit lényegénél fogva lendület a látás felé, ezért kívánja tőlünk itt lent, hogy kinyíljunk a kontemplációban. Kívánja, hogy a szeretet és a lelki adományok által *fides oculata* (látó hit) legyen. Kívánja a megtapasztalását annak, amit „homályosan és tükörben” ismer. A hitnek valójában soha sincs csukva a szeme. Kinyitja őket a szent éjszakában; s ha nem lát, az azért van, mert a fény, amely betölti ezt az éjszakát, túlságosan tiszta egy olyan tekintet számára, amely még nem hasonult az Isteniséghez.

Pontosan azért, mert a hit az értelembe öntött természetfölötti erény, nem meglepő, hogy azok az esetleges módok, amelyek szerint az értelem az emberi fejlődés egy-egy pillanatában működik, igyekeznek magát a hitet a maguk gyakorlati feltételeihez igazítani. Az imént mondottaknak megfelelően inkább nyomorúság, mint nyereség az, amit az értelem korunk jellegzetes működési módjától kap. Egy pap barátom mondta, hogy gyóntatási tapasztalata szerint számos esetben azok a hittel kapcsolatos kételemek és bizonytalanságok, amelyeknek nem sok köze van a hit valódi megpróbáltatásához, rávilágítanak a modern értelmi működés azon jegyeire, amelyeket igyekeztem felvázolni. Benne fölmerült a kérdés, hogy vajon ezeknek az embereknek volt-e valaha is valódi hitük. Bárhogyan legyen is, nyilvánvaló, hogy a hívő szellemnek manapság újra fel kell kapaszkodnia a lét ismeréséről leszokott értelem meredélyein. Kétségkívül lehetséges, hogy a hősies hit tisztább és fennköltebb lesz a vele ellentétes általános szellemi közegben. Természetes, hogy a hit a maga normális működéséhez megkívánja, hogy olyan értelembe éljen, amely megtalálta a maga rendes közegét. Az az értelem, amelyet kizárólag a technológia és a jelenségek tudományának szellemi követelményei szerint alakítottak, nem lesz normális közeg a hit számára. A természetes értelem, amely a közgondolkodásban működik, spontán módon a létre irányul, ahogyan rendszerező és reflexív módon a filozófia is. Soha nem volt nagyobb szükség az embe-

reknek a filozófia, a metafizika, a spekulatív teológia szellemi légkörére, mint korunkban! Kétségtelenül azért van olyan nagy félelem ezeket illetően, s ezért fordítanak olyan nagy gondot arra, nehogy „megrémissék” velük az embereket. Mégis, ezek jelentik az egyedüli lehetőségét annak, hogy az értelmet visszavezessük a maga természetes, mélyreható működéséhez, s összhangba hozzuk útjait a hit útjaival.

IV. A hitből fakadó egység

A hit homályos közösség azzal a végtelenül fénylő ismeréssel, amellyel az isteni Mélység ismeri önmagát. Isten mélységeiről ad hírt. Meghalad minden emberi rendszert, ha valódi; a kinyilatkoztatáson nyugszik, illetve azon, akit emberi névvel meg nem nevezhetünk, s aki mindenki számára hozzáférhető fogalmakban akarta megismertetni velünk magát. A hit transzcendenciájával együttjár egy sajátos paradoxon: a *hit* a maga területén — a hit tárgyát képező dolgokban — rendkívüli módon egyesíti a lelkeket, az emberi élet számára abszolút bizonyossággal. Egyedül a hit képes megteremteni a lelkeknek ezt az egységét — a hit azonban csupán a magasban hozhatja létre. A hit nem hoz létre doktrinális vagy magatartásbeli egységet tevékenységünk egyetlen olyan területén sem, amely a hit tárgyát nem képező emberi dolgokat érint.

Azok a katolikus értelmiségiek, akik részt vettek ezen a héten, egyesültek a hitben és az egyház tanításában. Az összes többit illetően, legyen szó filozófiáról, teológiáról, esztétikáról, művészetéről, irodalomról, politikáról (jóllehet voltak álláspontok, amelyeket közülünk senki nem vallott magáénak, mert azok a hittel összeegyeztethetetlenek), kétségtelenül a legváltozatosabb álláspontokat vallhatják és vallják is magukénak. A hitből fakadó egység túl magas ahhoz, hogy az emberi dolgokat kötelezően irányítsa, kivéve, ha szükségszerű kapcsolatba kerülnek a hittel. A hit szabad működést kíván az ész számára az emberi dolgokban, és biztosítja is ezt a szabadságot. Az értelem vágyakozik arra, hogy foglyul essen, de egyedül Istennek, a Megváltó Igazságnak szeretne foglya lenni.

A hit egységet teremt az emberek között, de ez isteni egység, nem emberi, s éppannyira transzcendentális, mint maga a hit. De hiszen a jó nem árad-e szét magától? Lehetséges volna, hogy ez az isteni egység az örök hegyek magasából nem ömlik el síkságainkon, s nem hozza nekünk minden pillanatban egységesítő erejét? Igen, előmlik, közli magát, ha hívó a lelkünk, ha hitünk nem vérszegény és csenevész, ha megvannak bennünk a szükséges gyakorlati feltételek, ha hitünket a szeretet alakította erénnyé. Ekkor a hit átjárja értelmi és erkölcsi életünket, a belőle fakadó transzcendentális egység szétárad emberi cselekvéseink minden

fokán: de titokzatos és benső módon, magára a hitre jellemző transzcendenciával, nem láthatóan és formulákba önthetően, kézzel tapinthatóan, hanem szellemi lendülettel és a kegyelem láthatatlan működésével. A hit által létrehozott egység a hit tárgyán kívüli dolgokban inkább sugallt egység, mint doktrinális vagy tárgyi irányítás. Ilyen egység kifejezésére nincsen megfelelő szabály vagy rendszer, ez a lélek forrásainál születik, mint az a béke, amelyet Jézus ad, s amelyet a világ nem képes megadni. Megkísérelhetjük még tovább jellemezni? Nekem úgy tűnik, hogy a hitből eredő egységben megszületik egyfajta igazsággal, bölcsességgel, szabadsággal kapcsolatos magatartás, s hozzátenném még: az az egység függvénye lesz annak, hogy milyen mélyen járt át minket az Evangélium.

V. Magatartás az igazsággal szemben

A szóban forgó egységgel kapcsolatos egyfajta viszonyulás az igazsághoz. Egy nagyon egyszerű, szellemi egyszerűségű, evangéliumian egyszerű magatartás. Gyermeki bizalom, gyanútlan tisztalelkűség, amely jobban szereti az igazságot minden intellektuális megalkuvásnál s minden huncutságnál, legyen szó filozófiáról, teológiáról, művészetről vagy politikáról. Ez a tisztalelkűség gyökeresebb megtisztulást kíván, mint gondolnánk. Minden filozófus szereti az igazságot, de milyen vegyítésekkel? Jelen van a filozófus énje, hogy álcázott szörnyetegeit ugyancsak belevigye ebbe a szeretetbe. Ha az ember ebből a szempontból veszi szemügyre a filozófiai rendszereket, azt találja, hogy számos gondolkodó munkássága nem csupán az igazság őszinte kutatását rejti magában, hanem egyszersmind egyfajta, éles elmével társuló vágyat is az iránt, hogy megtalálják a lehető legelőnyösebb intellektuális pozíciókat, arra való törekvést, hogy koruk cinkosaivá váljanak, vagy tapasztalhatunk náluk egyfajta eluralkodó szenvedélyt, amellyel valamilyen frusztrációt kívánnak kompenzálni. Ha igazságszeretetünket megtisztítaná a hit tüze, akkor, bár nem lenne a miénk mindenféle doktrína, de szabadok lennénk egy csomó, megosztást szolgáló parazita motívumtól.

A teológiával kapcsolatban szeretném megemlíteni egy másik módját is annak, hogyan alakulhat ki az igazság keresése közben az intellektuális megalkuvás. Tudjuk, hogy a teológia, a természetfölötti hitbe gyökerezve, tisztán racionális tanokat használ, és számára eszköz a filozófia, amelynek segítségével igyekszik eljutni a kinyilatkoztatott igazságoknak valamilyen értelmi fölfogásához. A filozófia eszköz a teológia számára, amelyet maga választ a szolgálatára, maga keresi meg a céljai eléréséhez *leghasznosabb* filozófiát. És melyik filozófia lesz a leghasznosabb? Vajon az (a többé-kevésbé téves), amelyiknek legnagyobb befolyása van ko-

runkra, és így lehetővé teszi a teológus számára, hogy általa viszonylag könnyen érje el a lelkeket és fordítsa őket Isten felé? Íme, ez lenne az igazság helyett a megalkuvás a legmagasabb szférákban. Mert a teológia számára csak az *igaz* filozófia lehet *hasznos*, függetlenül attól, mennyire tetszik a kortársaknak. A teológiai igazság szolgálatába lépő ismerő eszköz csak a filozófiai igazság lehet, melyet a mélyére hatolva előbb a maga természetes és racionális rendjében ismerünk meg, s bármennyire aránytalan is ez az isteni misztériumhoz képest, a teológia használja, ami által emelkedetté válik, amint nő az eszköz-ok méltósága, amelyet a tevékenység teljessége, a legfőbb tevékenykedő működtet. De így a filozófiai igazság, nem pedig a filozófiai tévedés válhat emelkedetté. Hogy hasznos eszköz lehessen, a filozófiának csupán igaznak kell lennie, semmilyen más követelmény nem támasztható vele szemben. Engedélyt kérek ennél a pontnál egy kis zárójel nyitására, mert szinte hallom néhány ember hangját, akiket megdöbbenetek mondataim: „Hová akar ön eljutni? — kérdik. Azt akarja, hogy mindnyájan tomisták legyünk!” Tetszene Istennek, ha filozófusok, teológusok, mi mindnyájan tomisták lennénk, s kétségtelenül ezt a kegyelmet kívánom mindnyájunknak. De a hit nevében senkit sem akarok arra kötelezni, hogy tomistává váljék. Nem a hitetlenségükért teszek szemrehányást azoknak a teológusoknak, akik bizalmatlanok Szent Tamással szemben. Bizalmatlanságuk csupán értelmi hiányosságra vall. Nem kétlem, lehetnek nálam sokkal intelligensebbek. Még nem *elégg*e intelligensek. Itt nincs szó a hitükről.

A teológiával kapcsolatos megjegyzéseim nem mennek meszebbre, mint azok, amelyeket az imént a filozófiához fűztem. Egyik esetben sem kívánom, hogy a hitből fakadó egység valamely tanbeli vagy rendszerbeli egységbe torkolljon. Egy másik egységnek kellene megszületnie, amely láthatatlan, megfogalmazhatatlan, amely a filozófus és a teológus *emberségének* a területén kibontakozó egyfajta szellemi egység, ugyanaz a szellemi magatartás. Ez kétségtelenül csökkentené a különböző és ellentétes rendszerek számát, bár nem törölné el őket. Nem lenne mindenki tomista, de igazságszeretetünkben mindnyájunknál kevesebb lenne az összevisszaság.

Mínt hogy a tomizmusról beszéltem, egy másik kitérőt is szeretnék megengedni magamnak csupán azért, hogy fölhívjam a figyelmet egy tényre. Szeretném megjegyezni, hogy Franciaországban a két világháború között történelmi alkalom kínálkozott arra, amit a tomizmus reneszánszának hívnak, s hogy a katolikus francia értelmiség ebből nem profitált. Más dolgok voltak a fejekben: modern filozófiák, a közvetlen cselekvés követelményei, rendek, iskolák és irányzatok versengései. Nem szeretnék senkit megbántani, mégis meg kell jegyezni, hogy a Szent Tamástól való önmegőrzésnek bizonyos szándéka nem vált dicsőségére a

bölcs gyermekek éleslátásának. De az a lényeg, hogy a munka folytatódik és folytatódni is fog, Franciaországban és másutt. A tomizmus nem halott, s ott vannak még a munkások, régiek és újak, hogy dolgozzanak a közös művön. Igaz, mindig jelen lesz két dolog a tomizmus ellenében: maga a tanítás, amely vulgarizálja az iskolában tankönyvekkel, sztereotip formulákkal, elkerülhetetlen egyszerűsítésekkel és elkerülhetetlen rutinnal; és saját technikai tökéletessége, amely megijeszti a magukat eredetieknek tartó lelkeket, akik nem értették meg, hogy azok a kulcsok, amelyeket Szent Tamás annyi gonddal készített, az ajtók kinyitását és nem becsukásukat szolgálják.

Zárójeletem bezárom. Hozzá kellene még tenni, hogy az a viszonyulás az igazsághoz, amelyet megkíséreltem leírni, s amelyet bennünk az élő hit hoz létre — a hit szelleme, ha szétáradt előbb —, nem csupán a teológia és filozófia területén születik meg, hanem a művészet terén is, ahol a kérdéses igazság többé nem az egyetemes igazság, hanem a művész teremtő intuíciójának az igazsága, amely iránti hűségében minden mást föláldoz; s a hit szelleme létre fogja hozni azt a magatartást a politika területén is, ahol a kérdéses igazságot igazságosságnak hívják.

VI. A bölcsesség iránti magatartás

Szó volt a hitből eredő egység első vonásáról, az igazság iránti magatartásról. Ennek az egységnek második jellemzője, úgy tűnik, egy bizonyos magatartás a bölcsesség iránt. A bölcsesség ízes tudomány, *sapida scientia*, gyümölcs; és a Szent Tamás által megkülönböztetett három bölcsesség, a metafizikai, teológiai és a szemlélődő bölcsesség közül ez a harmadik munkálkodik a bölcsesség adományának emberfölötti módjában, ennek gyökere az élő hit, s ez érdemli meg par excellence a bölcsesség nevet.

És a hit, amint már emlékeztettem rá, nem irányul-e magamagától a kontempláció felé, a kontemplatív gyakorlat felé, amelynek elnyeréséhez mindazonáltal önmagában nem elegendő, mivel ez a tapasztalati ismeret függ a szeretettől és a Szentlélek ajándékaitól is? Ha nagyobb lenne a hitünk, mi mindnyájan, mindenki a maga módjában, haladnánk az Istennel való egyesülés megtapasztalása felé — ami a legmagasabb bölcsesség —, s megértenénk, hogy a valóban termékeny cselekvésnek ez az egyedüli forrása. Ez a szemlélődés, beteljesedve a szeretet által és a szeretetben, afelé tart egyébként, hogy cselekvésbe csorduljon. De önmagában, a vele járó megpróbáltatásokkal valóban nincstelenné teszi, Isten eszközévé, munkatársává alakítja az embert. A legnemesebb tevékenység is, ha nem misztikusan kiüresített, ha valamilyen módon nem a — bár rejtett — kontempláció túlsordulá-

sa, végzetesen kockáztatja, hogy kiábrándulásba vagy keserűségbe torkollik.

A kontempláció — erősen hiszem — arra hivatott, hogy új formákat öltve, hajlékonyabbá és szabadabbá válva fölvegye a felebarát szeretetének inasruháját s szétszéledjen a közösség életében. Ezt szeretném kifejezni, amikor azt mondom, hogy a tevékenység talán a misztika egyik áruhája, de nem abban az értelemben, hogy létezhetne a tevékenységnek valamiféle misztikája. A tevékenységnek nincs több misztikája, mint a nehézkesség misztikája. Állj meg hát, mondja az Úr, várj egy percig, maradj egy kicsit nyugton, állj meg és lásd, én vagyok az Isten.

Kétségtelenül meglepődnek közülünk azok, akik csak a tevékenységben hisznek. Mi mindnyájan olvastuk Bergson könyvét a *Két forrásról*. Tudjuk, milyen leckét adott nekünk Aldous Huxley, aki semmit sem ért dogmáinkból, de aki megértette, milyen rendkívül fontos az emberiség életében a szellemi tapasztalat. Tudjuk, milyen része volt egy bizonyos misztikus meditációnak Gandhi tevékenységében, lett légyen az csupán a természetes rendből való. Legyen szabad megjegyznem, hogy egy trappistává lett költőnek a kontemplációról írt könyvét jelenleg százezres példányban vásárolják az Egyesült Államokban, csakúgy, mint ugyanennek a szerzőnek azt a művét, melyben megtérését mondja el. Ez csak picit jel, engem azonban különösen érdekel, mert jó néhány éve gondolom, hogy a világ legaktívabb országa a szemlélődés homályos vágyával dolgozik. Hová vezet ez a vágy? Bizonyos, hogy a világ bármely részéről legyen is szó, a bölcsesség és a kontempláció Isten leányai, akikről az emberi faj nem mondhat le.

VII. Egy bizonyos magatartás a szabadsággal szemben

A hitből eredő egység harmadik jellemzője, azt gondolom, egy bizonyos magatartás a szabadság iránt. Ha igaz, hogy a kegyelem Isten fogadott fiaivá tesz minket, akkor minél mélyebbé válik bennünk a hit, annál erősebben kell készítenie minket a fiak szabadságára, erre az autonóm szabadságra, amely függetlenség a teremtményektől és függés Istentől. Tehát a teológus szabad a teológiával szemben, a filozófus a filozófiával szemben, a politikus a politikával szemben. És ez a fajta szabadság, amellyel túllépünk azon, ami mindnyájunkat a legmélyebben elkötelez, titokzatos, ironikus és szárnyaló módja annak is, hogy felülemelkedjünk különbözőségeinken.

Tehát a világgal szemben is szabadok vagyunk. Szabad utat adunk a láthatatlannak a láthatóval szemben. Valódi helyükre tesszük a társadalmi kérdéseket és a törvénykezést, amelyek kétségtelenül fontosak, de másodlagosak. A lelkekben munkálkodó

erőkben ismerjük fel az elsődlegesen fontosat. Tiszteljük bennük ezt a szabadságot, amelyet mi magunk belülről megélünk. Nem azt kívánjuk, hogy hamut hintsenek magukra az eretnekek, hanem azt, hogy az élő Istenhez térjenek. Megértjük Szent Ágoston szavainak súlyát: „Azt hitted, hogy az ellenségedet gyűlölöd, és a testvéred az, akit gyűlöltél.” A legkeményebb konfliktusokban se töröldjön ki a jogérvék és ellenfelünk méltóságának tisztelete. Ez a belső szabadság, ha egymásban kölcsönösen elismerjük és tiszteletben tartjuk, bizonyos jele az emberi kapcsolatok legmélyét érintő szellemi egységnek, s valamiképpen a természetfölötti hit transzcendentális egységét tükrözi bennünk.

VIII. Az Evangélium belénk költözése

Így tehát az igazsággal, a bölcsességgel s a szabadsággal való kapcsolat jellemzi azt az egységet, amelynek a meghatározását kerestük, amely az emberi dolgok szívébe költözik, de amely csupán a szellemi magatartásra vonatkozik. Túl finom és törékeny ez az egység ahhoz, hogy szabatos kifejezést nyerjen. Ugyanakkor azonban rendkívül fontos és jelentős, minthogy természetfölötti erényből ered, amely magától egyesíti az isteni igazsághoz csatlakozó embereket. És csak ebben a csatlakozásban egyesíti őket, tehát transzcendentális egységről van szó, az önmagán túláradó s a mi törékeny cserépedényünkbe átömlő egységről. Világos, hogy ez az egység, amely a hit növekedésével jön létre, függvénye annak, hogy az Evangélium milyen mélységekig költözik belénk.

Amikor újraolvassuk az Evangéliumot, félelmetes és édes — mint maga az Isten — követelményeinek és szabadságának mindig új arca tűnik elő. Boldog, aki örökre betéved ebbe a fényerdőbe, és az emberben sugárzó Abszolút csapdájába kerül. Minél inkább növekszik a tapasztalatunk, annál távolabb érezzük magunkat az evangéliumi erkölcs gyakorlásától. Ezzel együtt azonban egyre gazdagodik a róla alkotott fogalmunk, és nő bennünk annak a vágya, hogy titokzatos igazságai belénk vésődjenek: ezt nevezem én az Evangélium belénk költözésének.

Amikor a természetfölötti igazságokon elmélkedünk, akkor mi elmélkedünk az isteni igazságokon, amikor azonban az Evangéliumon elmélkedünk, akkor az Evangélium szól hozzánk, s mi elég, ha figyelünk. Amit az Evangélium így elmond, hogy megnyissa egy kicsit a lelkünket, az kétségtelenül nincs távol tőlünk, amikor együtt megyünk Mátéval, Márkkal, Lukáccsal és Jánossal. *Mane nobiscum Domine, quoniam advesperascit.* Maradj velünk Urunk, mert későre jár.

Úgy tűnik, egy új keresztény kornak kell eljönnie. Ez olyan kor lesz, amelyben az emberek minden eddiginél többet fogják

olvasni az Evangéliumot, és soha nem volt mértékben elmélkednek majd mondanivalóján.

IX. Új kereszténység

Az imént utaltam egy új keresztény korra. Előadásom alatt tulajdonképpen végig erre gondoltam: Mert mik a hitnek ezek az új útjai, mi ez a hitből szétáradó egység, amiről beszéltem, ha nem egy új kereszténység eljövételének a csírái?

Minél drágább számunkra a remény, annál inkább kell őriznünk a reá vonatkozó álmainkat. Civilizációnkban egy új keresztény kor eljövételének reménye szerintem nagyon hosszú távú remény. Ezzel kapcsolatban már jeleztem álláspontomat egy 15 évvel ezelőtt írt könyvemben. Az azóta bekövetkezett események csak megerősítették elgondolásaimat, amelyek pesszimisták a jelent illetően, optimisták a jövőre nézve. A háború után a szellem csak olyan hősiességgel uralhatta volna a beteg világban szabadjára engedett erőket, melyet lehetetlenség elvárni a nemzetektől. Minthogy az emberi értelem elkerülhetetlenül elégtelen az előtte álló feladat végrehajtásához, csak remélni lehet, hogy a közvetlen jövő számára elrendeződnek a dolgok, kerül amibe kerül, hála az emberi közepszerűség vegetatív forrásainak, akarom mondani hála egy bizonyos állati éleslátásnak, amely szabályozza a történelem természetes lendüléseit. De ha a maga egészében vesszük fontolóra a világtörténelemnek azt a szakaszát, amelybe belépünk, nem mondhatunk róla banálisabbat, mint hogy átléptük az Apokalipszis küszöbét. Az atombomba jó reklám Leon Bloynak.

Vajon holnap itt a világ vége, s a nagy krízis után nem kezdődik-e a világtörténelem új szakasza? Ami engem illet, azt gondolom, hogy új periódus kezdődik. Ehhez a jövődökhöz küldöm követül reményeimet, amelyek egy középkorinál sikeresebb keresztény civilizáció új korszakának eljövését köszöntik.

Dabóci Mária fordítása

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Alkony kezdődő hajnalán

*Ha szívem mint a tollpihe
lassítva száll a semmibe,
egy kicsit talán azt hiszem,
hogy nem ér véget semmi sem.*

*Ősszel halok meg, mint apám,
alkony kezdődő hajnalán.
Ha véget ér, tovább is fáj.
Ahol évszakot vált a táj.*

*Ez nem egyszerű ősz-vörös.
Gyászom a Földdel kölcsönös:
létünk itt volt kísérhető —
ővele én és velem ő.*

*Már milyen régen tudva ez,
hogy verbum caro factum est!
Életet csak az élet ad:
egymásnak hit és gondolat.*

A Tűfok-kapu 2000

*A Tűfok-kapu kétezer.
Nagy, blínös terheket cipel
a teve, s mint a viperák
oly könnyen, szépen siklik át.*

*Ki intézte el, emberek,
hogy mégis átmehesetek? —
kérdi a megfeszített fal.
Lábánál dül a diadal:*

*özönlenek heródések
s még le nem gyilkolt ezredek,
hogy elvegyülve odaát
folytassák Isten ostromát.*

*Patájuk sosem csúszik el.
Visszhangzó bolt: ez 2000.*

BERNARD
LE CALLOC'H

Kőrösi Csoma Sándor útnaplója

Zangla, 1823. július 1.

A teljes mű a Püski Kiadónál jelenik meg a könyvhétre, Örvös Lajos fordításában. Szerzője, a hajdani gödöllői premontrei francia gimnázium tanára, Kőrösi Csoma egyik legnevesebb francia kutatója, aki a fellelhető dokumentumokból állította össze a naplót.

Június 16-án reggel keltem útra a csomagvivő emberrel, akire a főminiszter bízott, hogy rendben megtegyem ezt az utolsó, döntő szakaszt, amelynek végén letelepszem egy időre Zanszkárban. Zsebemben lapult Cevang Döndupnak a barátjához, Szangje Püncoghoz írt levele, amelyben arra kéri, hogy részesítsen meleg fogadtatásban, és segítse elő filológiai kutatásaimat. De egy másik levelet is vittem. Ezt Moorcroft írta a zanglai apátnak, hogy adjon szállást a monostorban, ha megengedik a rend szabályai, és tegye lehetővé, hogy a legjobb feltételek közt dolgozzam.

Ez a zanszkári hegyláncot átszelő út azt az érzést hagyta bennem, hogy igazi hőstettet hajtottam végre. Három hegyvonulaton kellett áthaladnunk, amelynek csúcsai 6000 méternél is magasabbra nyúlnak. Egész napi járás után valami holt vidékre érkezünk, amelyen át nem vitt nyom, ösvény, ahol nem volt egy fa, nem nőtt fű. Körös-körül a teljes kopárság, kővé dermedt táj, amelyen a legszebb időben is viharos szél söpör végig. Semerre egy menedék, egy lakóház, háziállat, de még a vadállat sem él meg itt, sehol nem tud vizet merni az ember. Éjszaka egy szempillantás alatt nulla fok alá süllyed a hőmérséklet, és még a völgyek mélyén se található védelmet nyújtó hely. Egyedül magunkra számíthattunk a szörnyű hideg, az éhség és szomjúság elleni küzdelemben. Szerencsére útikalauzom gondolt rá, hogy ne csak eleséget hozzon magával, hanem még vizet is, meg egy maroknyi rőzsét, amelyen nagy kínnal főztünk egy csupor teát, hogy felmelegedjünk. Az első éjszakát ebben az embertelen, dermesztő kővilágban töltöttük. Még a legedzettebb emberek se tudják, mitévők legyenek ebben a dantei környezetben, ahol a könyörtelen természet a teljhatalmú úr. Kevéssel pitymallat előtt, nem bírva tovább a rajtam lévő ruha és takaró ellenére sem a hideget, félelem szorította össze a torkom, és vezetőmet, aki ugyan nem volt idegen erre, nem kisebb nyugtalanság fogta el.

Mihelyt felkelt a nap, nagy sietve útra keltünk, nem is annyira azért, hogy ne vesztegessük az időt, hanem inkább, hogy átmelegítsük elgémberedett tagjainkat. Ólomsúlyúnak éreztem a lábam.

Le kellett ereszkednünk erről a holdbéli tájról egy kis folyó-völgybe, amely éppolyan csupasz, éppolyan kietlen volt, mint a környező magaslatok, de ahol legalább vizet találtunk. Csak úgy

vedeltük a jéghideg italt, és megtöltöttük vele a kulacsokat, aztán átgázoltunk a folyón, s az 5200 méter magasban átvezető Csercserza hágóig kapaszkodtunk fel kínos lassúsággal azokon a láb-
ficamító omladékokon, sziklák és kövek közt botorkálva a met-
sző, üvöltő szélben, amely behatol a legvastagabb ruhadarab alá
is, hogy az ember csonttá fagy, s a kavargó por megvakítja. Mon-
dani se kell, hogy a következő éjszakák ugyanolyan kínosan tel-
tek, mint az előző, noha viszonylag nem is voltak hosszúak így
nyári napforduló idején. Nem sok időbe telt, hogy elfogyjanak
sovány tartalékaink, és hamarosan már tüzet se tudtunk gyújta-
ni. Tovább botladoztunk a köveken, holtra fásasztottuk magun-
kat az irgalmatlan lejtőkön, csúszkáltunk a szédületes magasban
futó ösvényeken, dideregtünk és sültünk meg egyszerre. Hiába
ígérte vezetőm, hogy nemsokára megérkezünk, nem hittem neki,
a havas hegyekkel, sőt jégmezőkkel elzárt látóhatár nekem mást
mondott. Pedig nem hazudott. A nyolcadik nap végén megpil-
lantottuk végre a Zanszkár folyó két oldalán emelkedő völgyet.
Visszatért fagytól, égető napsütéstől, réműlettől eltorzult arcunk-
ra a remény. Ebben a ritkás levegőben, amelytől úgy elgyöngül
az ember, hogy alig tudja vonszolni magát, kivételes gyorsaság-
gal haladtunk, testnek, léleknek annyira kellett már, hogy véget
érjen ez a kálvária.

Huszonharmadikán hajnal jöttével leereszkedtünk a Zanglába
vezető úton, ahová délután vége felé meg is érkeztünk. Készen
álltam, hogy munkához lássak.

Zangla községből, amelynek házai szétszórta bújnak ki a
sziklák közt, tüstént elindultam felfelé a kolostorba, hogy jelent-
kezsem a lámánál. Türelmesen várt engem, avval a lelki nyuga-
lommal, amellyel minden buddhista. Hosszan, mosoly nélkül
mérégetett, elolvasta a leveleket, amelyeket átnyújtottam neki,
aztán megmutatta a cellámat, ahol több hónapig kell majd él-
nem. Noha megtapasztaltam már az élet nehezebbik oldalát, és
egyáltalán nem vagyok igényes, mégis különösen visszataszító-
nak találtam ezt a cellát. Kicsi volt, alacsony boltozatú, fekete a
koromtól, és vajmi felettébb kényelmetlen. Főként az nyugtalaní-
tott, hogy nem jött be elegendő fény a keskeny ablakon, amelyet
egy szörnyen piszkos pamutrongy zárt csak el a külvilágtól. Lé-
nyeg, hogy fedél legyen a fejem felett, hogy meg tudjam óvni a
könyveimet, a kézirataimat egy olyan országban, ahol a szabad
ég alatt élni — erről most újra meggyőződhettem —, rettentő
kín.

Vezetőm másnap visszaindult, miután ételmet meg egyéb
szükséges holmit vásárolt magának, és bár a főminiszter megfi-
zette szolgálatait, én is adtam neki némi kis pénzt odaadó segít-
ségének és bátorságának elismeréseképpen. Délelőtt a láma, aki
lement a faluba, újra megjelent. Ekkor ismerkedtünk meg egy-
mással tulajdonképpen. Éppoly komolyan, mint az előző nap, ez

a szutykos, foltokkal borított, és helyenként szakadt ruhájú, de annyi méltóságot és szelíd áhítatot sugárzó egyházi férfiú egy egész sor kérdést tett fel nekem. A mód, ahogyan kifejezte magát, nyomban elárulta, hogy a zanszkári dialektus nem ugyanolyan, mint a Ladakban hallott. A szavak ejtése, nevezetesen a szóvégi hangoké elég élesen különbözik egymástól. Ezt Szangje Püncog is észrevette, és mielőtt még megjegyezhettem volna neki, átváltott ladaki dialektusra, és elmagyarázta, hogy a pontosan ugyanúgy írt szavakat különbözőképpen ejtik a Himalája igen erős földrajzi megosztottsága miatt.

Aztán ő is bemutatkozott nekem. Elmondta, hogy a drupák nem reformált rendjéhez tartozik, akik nagy számban élnek a ladaki királyságban, sőt a többséget alkotják. Hogy a zanglai „király” özvegyét vette nőül, mert itt a király nem olyan, mint amilyenek Zanszkár más részében uralkodnak, ami szintén a hegyvidéki élet megosztottságából fakad. És hogy a buddhista tudomány minden ágára kiterjedő, hosszús tanulmányokat folytatott, beleértve az orvostudományt is. Ezután rám került a sor, hogy beszéljek magamról, s így megtudta tőlem, ki vagyok, főként pedig, hogy azzal a szándékkal jöttem ide, hogy összeállítsam anyanyelvének szógyűjteményét, vagyis hogy egy tibeti szótárt szerkesszek, és betekintést nyerjek abba a civilizációba, amelynek ő is letéteményese. A buddhizmusról említést sem tettem, nehogy azt képzelje, hogy át akarok térni. Nem titkoltam azonban, hogy ha megismerem majd a tibeti nyelvet, meg szeretném fejteni ennek a csodálatos vallásnak a titkait, anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben szándékomban állna, hogy egyszer én is Buddha tanítványa legyek. Egyébként minden tétovázás nélkül közöltem vele, hogy körülbelül egy esztendőn szánok szótáram megszerkesztésére, amit tartózkodó méltósággal vett tudomásul.

Egy szolgáló jött, aki az étket készíti nekünk, tüzet rak szárított trágyával, ha úgy hozza a szükség, és mindig melegen tartja az elmaradhatatlan és nélkülözhetetlen, vajjal főzött, sós teát. Ebben a monostori életben, ebben a mérhetetlen magányban, ami osztályrészül jut itt nekem, nem fogom túlterhelni munkával, mindazonáltal nagy hasznomra lesz, hisz mentesít a háztartási munkáktól.

A zanszkári hegyláncon átvezető útszakaszon Leh és Zangla közt, mindennél jobban szembetűnik a táj vigasztalan kopársága, de valahogy mégis azt képzeltem, hogy a Zanszkár folyó völgyében találok majd egy kevés növényzetet. Csalódnom kellett. Ha a tulajdonképpeni Ladak esőtlen, terméketlen vidék, akkor Zanszkár még inkább az, de oly mértékben, hogy már szavakat se talál az ember, amelyekkel ki tudná fejezni azt a gyötrelmes érzést, ami elfogja ennek a holdbéli csupaszságnak a láttán. Még egy fa sem nő. A talaj csaknem egészében minden növény természetére alkalmatlan. Halomban a lehullott kövek, a kaotikusan feltorlódo

szikladarabok, omló szirtfalak, az áthághatatlan kúpokban végződő, megkövesedett lávához hasonló lavinák árcai mindenfelé. A kolostorból kitekintve egy tisztán ásványi világ tárul elém, a lent futó nagy erejű, bővizű folyó torlódó hullámai ellenére. Még ebben a nyári időszakban is csak itt-ott látszódik egy-egy zöld folt, amely egy gazdaság és az azt környező parányi mezők létéről tanúskodik. Ezen a fölöttébb zord éghajlaton egyetlen gabona terem csak meg, az árpa, és az is annak a néhány kezdetleges öntözőcsatornának a segítségével, amelynek vize enyhíti a szárazságot. A legmeglepőbb, hogy akadnak emberek, akik feljönnek ide lakni ezen mostoha körülmények közé, ahol az éghajlat oly kedvezőtlen a mezőgazdaság számára, az állattenyésztésre meg még alkalmatlanabb, és minden reményük csak az lehet, hogy sikerül majd egyik aratástól a másikig kihúzni. Zanszkárt mégis sokan lakják, meséli a láma, sőt a 17. századig önálló királyság volt, és csak ettől kezdve csatolták Ladakhoz. Szédületes hágókon lehet csak megközelíteni. Délkeleten a Singo-hágó 5100 méter, keleten a Rubarung ugyanilyen tengerszint feletti magasságot ér el. Északon a Tarki-hágó még ennél is magasabb. Zanszkárról igazán elmondható, hogy valósággal természet alkotta börtön, ahonnan a nyári időszakot kivéve nincs szabadulás. És még ekkor is hosszú időbe telik, míg az ember meg tudja közelíteni. Mivel egyetlen fahíd sincs, amelyen a málhás állatok át tudnának kelni, a legtöbb utazó gyalogosan teszi meg az utat, teherhordók segítségével. Egyedül kötélhidak, jobban mondva ágakból font hidak találhatók, de ezek is veszélyesek, így aztán senki nem gondol rá, hogy karbantartsa vagy javítsa őket. Zangla mellett is található ilyen, de utána tíz és tíz kilométereket kell megtenni, míg egy másik felbukkan. Ez annál nagyobb akadályt jelent, mivel a Zanszkár folyón még apály idején se lehet átgázolni, és túl sebes a sodra, hogy át lehessen evezni rajta. A tél, figyelmeztetett rá Szangje Püncog, itt rendkívül kemény, sokkal keményebb, mint Ladakban. Ráadásul igen hosszú, legalább hét hónapig tart, néha nyolcig. A fagytól minden kővé dermed, akár a sarkvidéken. A hólepte hágók járhatatlanok, a folyó pedig gyors folyása ellenére befagy. Bizonyos fokig ez szerencse, mert a szűk és mély völgyesorosokon, ahová más időszakban nem merészkedhet az ember, a befagyott vízen el lehet jutni Lehbe.

Kezdem hinni, hogy a főminiszter azt gondolhatta, hogy itt sokkal kevésbé teszem ki magamat fürkésző pillantásoknak, mint bárhol másutt, és semmi nem vonja el a figyelmemet tanulmányaimról. De még talán inkább azért döntött így, mert egész Ladakban nincs még egy olyan tudós tanítómester, mint barátja, a zanglai apát. Valamit mégsem értek. Szangje Püncog azt mesélte nekem, hogy ő a ladaki főorvos, és ebben a minőségében az ő feladta, hogy a királyi család egészsége felett őrködjön. Azt is közölte, hogy a kormányban szintén betölt egy hivatalt, neveze-

tesen ő folytat levelezést a dalai, illetve a pancsen lámával. De hát mit csinál, mikor a tél foglya Zanszkárban? Tudom persze, hogy Ázsiában semmi nem sürgős, nem számít az idő, de végül is, ha megbetegszik a király, ha a kormány úgy dönt, hogy valamiért a lhászai uralkodóhoz fordul, várnak vele, míg újra megnyílnak a hágók?

Alig rendezkedtem be a cellámban, másnap rögtön megjelent a láma, hogy elkezdjük a leckéket. Rögtön megéreztem, hogy széles-, nagyműveltségű emberrel van dolgom. Több listányi kifejezést tett le az asztalomra, elmagyarázta az igeragozást, és számos példát hozott fel, hogy megismertessen különös helyesírásukkal. Tisztába jöttem vele, hogy gyakran két, három, sőt négy betű jelöl egyetlenegy hangot, de épp ez a betűhalom könnyíti meg az egyformán hangzó szavak megkülönböztetését. Még a régi, tibeti kiejtésről is tartott nekem órát, a nyelv keletkezéséről, aminek már több, mint ezer éve, amikor a ma is használatos ábécét hozta be ide Indiából egy bizonyos Thorumi Szambhota, és elmagyarázta, hogy miért különbözik egymástól az irodalmi és a beszélt nyelv. Megállapodtunk, hogy a klasszikus nyelv tanulására fordítjuk minden erőnket.

Zangla, 1824. október 20.

Már tizenhat hónapja élek itt Zanglában. Ebben az elszigeteltségben, az eseménytelen napok egyhangúságában persze elhanyagolom a naplóiírást. Csak ismételném magamat.

De két nap múlva indulok már. Nem szeretnék itt tölteni egy második telet. Átvergődöm a Nagy Himaláján, és a déli lejtőn telepszem meg, az sokkal kevésbé hideg. Ezt teszik a módosabb zanszkáriak is, akik megengedhetnek maguknak egy ilyen kikapcsolódást. Szultánpurban, a Kulu fejedelemség fővárosában folytatni tudnám szótárszerkesztői és filológiai kutatásaimat, s elkerülhetem a temérdek szenvedést, amelyen át kellett esnem, miután elkövettem azt a hibát, hogy nem álltam tovább innét. Szangje Püncog megígérte, hogy odajön utánam, ott neki is kellemesebb volna, meg aztán világot is lát egy kicsit. Mindenre szomjas szelleme csak nyer vele. Mit is hozott ez az 1823 július-sal induló időszak, mikor közös munkánk kezdetét vette? Hát nem sokat, hacsak nem azt, hogy nagy haladást értem el mind a klasszikus tibeti nyelv, mind pedig az északi buddhizmus megismerésében, amelyről azt tartják, hogy „az idvezülés legfőbb útja”.

Nap mint nap roppant kitartással dolgoztam tanítómmal, és viszonylag gyorsan haladtunk a szavak és kifejezések útvesztőjében. Vad energiám még az övét is felülmúlta. A számtalan kérdésre, amelyet feltettem neki, nem jutott elég ideje, hogy olyan részletes válaszokat adjon, amilyeneket hallani szerettem volna.

Két másik lámához kellett fordulnia, akik éppoly jártasok voltak a szent tudományokban, mint ő. Egyik közülük Cultrim Gjaco, valamiféle teológiai doktor. Egy egész lajstromot állított össze nekem, amelyből fogalmat alkothatok magamnak azokról a finom nyelvi és gondolati árnyalatokról, amelyekkel a magafajta emberek oly avatottan élnek. A másik lámát Kunga Csölegnek hívják, aki egy északnyugaton húzódó völgyben a dzongkuli monostor apátja. Meglátogattam ez év tavaszának végén, és elbeszélgettünk. Megállapította, hogy igen otthonos vagyok már a beszélt nyelvben, amihez szívből gratulált. Ez Szangje Püncog érdeme, mondtam neki, aki csodálatos türelemmel, szelíd megértéssel javítottam kiejtésem, hangsúlyom, hangszínem. Kunga Csöleg felidézte nekem, hogy a 11. században az ő monostoruk adott menedéket a híres Nárópának, a „hat titkos doktrína” megalkotójának, és hajlott rá, hogy készítsen nekem ő is egy kis kézikönyvet a gyémántszekérről, a vadzsrajána buddhizmusról. Nem telt bele sok idő, már hozta is egy küldönc. De az igazi nagy esemény, amely örökre emlékezetembe véste ezt a tizenhat hónapot, valójában a tél volt. Októberben jártunk már, míg sikerült úgy-ahogy hozzászoknom ehhez a klímához. Igaz, nem szenvedtem sokat ezektől a szélsőséges időjárási változásoktól, amelyeknek egyik óráról a másikra tanúja az ember Zanszkárban. Itt vagy perzselőn süt a nap, vagy vad hideg tombol. Cellámban igazából nem szenvedtem a jeges éjszakáktól, mert takaróim is voltak. De október végétől egészen más volt a helyzet. Abban a hiábavaló reményben, hogy majd átmelegszen, utasítást adtam a szolgálynak, hogy gyújtson tüzet. Pedig ha Zanszkar teljes szárított trágya készletét eltüzel, akkor se lett volna melegebb. Ez a tüzelőfajta még a tűzegnél is hitványabb, és ráadásul olyan füstöt áraszt, amely, elviselhetetlen. Mivel kémény nincsen, az egyetlen mód, hogy megszabaduljon az ember a füsttől, ha nyitva hagyja az ajtót, ablakot. De akkor minek fűteni? Nem volt más választásom, le kell mondanom a tűzrakásról.

Ettől fogva hatalmas birkabőr köpenybe burkolóztam, amelynek gyapjas belseje volt, és újra tanulmányaimnak szentelhettem magam. Túlzás lenne azt mondani, hogy most már kényelmesen végeztem a munkámat, de legalább el tudtam olvasni néhány szöveget, míg tartott a nappali világosság. Írni nem tudtam, mert a tinta befagyott. Tüzet épp annyit raktunk, amennyi szükséges volt a főzéshez. Ez volt a szolgálynak az egyetlen elfoglaltsága. Egyébként behúzódott a helyiség leghomályosabb zugába, míg csak el nem jött az evés-ivás ideje. Úgy élte át ezt az időszakot, mint egy téli álmát alvó mormota, zokszó nélkül.

Mivel még olajmécsesünk vagy faggyúgyertyánk sem volt, az este beálltával végigheveredtünk a hitvány szőnyegen, és becsavartuk magunkat a ruháinkba, amelyek inkább egy halom piszkos rongyra hasonlítottak. Több mint három hónapig éltünk így

tél közepén, és még csak ki se tudtunk lépni, hogy elgémberedett tagjainkat kicsit megnyújtóztassuk. Egyfolytában dideregtünk, és mihelyt lapoztunk egyet a könyvben, utána tüstént elbújtattuk kezünket birkabőr köpönyegünk hosszú ujjába. Istenem, de hideg is volt ez az 1823-24-es tél! A mártíromság minden kínját elszenvedtem, de én, aki azt hittem magamról, hogy az élet viszontagságaival szemben edzett vagyok, mint az acél, a szenvedés legmélyére zuhantam. Volt azért annyi méltóság bennem, hogy nem mutattam ki, milyen szerencsétlennek érzem magam, és összeszorítottam a fogaimat, az öklömet, hogy ne fakadjak ki helyzetem miatt. Pedig közel álltam hozzá, mikor azt láttam, hogy Szangje Püncog nem szenved semmitől, se hidegtől, se éhségtől, se bezártságtól, sem a piszoktól, amelyben fetrengtünk. E nagytekintélyű orvos, sőt a kormánynak is tagja, hogy tudta elfogadni ilyen könnyen ezt a mélységesen megalázó állapotot? Úgy hiszem, soha az életben nem találkoztam senkivel, aki ilyen elképzelhetetlenül fittyet hányt minden rosszra.

Május közepe táján jött meg a tavasz. Március elseje óta minden nap csak ezt lestem. Ekkor határoztam el, hogy semmiképp nem húzok ki Zanszkárban egy második telet, értésére adtam Szangje Püncognak, hogy télre Kuluba szándékozom költözni.

Örvös Lajos fordítása

SNEÉ PÉTER

tojásfényben

a hetes buszon utaztam éppen.
a Rákóczi út legelejében
ahol a téli nap rézsút végigéget
mintha reflektor időzne az égen
Gellérthegy gémiének tetejében
mit emelni részegen a világosító felejtett
ebben a furcsán lejtett sárga fényben
már a Blaha Lujza téren
egy titkokkal teli zárterkélyen
oldalról rávetülő vajsárga fényben
tarka Meinl reklám égett
és szikrázott a szláv Gorenje kéken
s még fõntebb az ég
kormos feketében
s csak azután fûródtunk mélyen
egyre a mámor bensejébe
míg fel nem tárult sárgája fényben
a durva héj felett az ég
még sötétebb kéken
oly feketén mint az éjjel
vele egyívású csupasz térrel
mi fölvet mégis engem fölvet
és lebegtet és remegtet
immár koszos elgyûrt térdel
szánkázva és lebegve
e földöntûli sárga fényben

GÁNGÓ GÁBOR

Néhány szó egy hallgatag regényről

Eötvös József: A nővérek

Született 1966-ban Székesfehérvárott. 1991-ben végzett az ELTE magyar-történelem szakán. Az Eötvös Collegium tagja, a párizsi École Normale Supérieure vendéghallgatója volt. Az irodalomtudomány kandidátusa (1997), a JATE BTK Filozófia Tanszékének oktatója. Legutóbbi írását az 1998. 11. számunkban közzöltük.

Eötvös József magába zárkózó író. Regényeinek szépsége — intellektuális gazdagsága és a benne foglalt emberi sorsok megszenvedett igazsága — csak akkor tárul fel az olvasó előtt, ha már előzetesen megsejtett valamit szerzőjük személyiségéből, ha azonosult Eötvös életpályájának tragikusan feloldhatatlan, nagy kérdéseivel, s ha megértette e mindvégig a túlhajszoaltságig elfoglalt férfi szorongató magányát, amelyet leveleiben ugyan nagyritkán megszóllaltatott, amelyet azonban regényeiben, éppen ellenkezőleg, olvasói elől eltitkolni próbált. Ugyanakkor az ember megismeréséhez mégis elsősorban ezek a regények nyújtanak kiindulópontot, vagyis azok a szövegek, amelyek a szerzői személyiség rejtőzése miatt maradnak gyakorta némák.

Eötvös maga, sajnálatos módon, nem segít az olvasónak e körben forgó paradoxon feloldásában: regényeiből hiányzik a teremtő nyelviség és a magával ragadó cselekmény: ama két regényepoétikai kellék, amelynek köszönhetően előkészületek nélkül is, akaratlanul is, azonosulhatnánk a regények világával.

Különös mértékben vonatkozik mindez utolsó befejezett regényére, *A nővérekre*. Ebben még korábbi szépirodalmi műveihez képest is sokkal szikárabb a cselekmény, a nyelve pedig... Nos, Eötvössel e szöveg írása közben ugyanaz történik, amit akkor tapasztalunk magunkon, ha belefáradunk az idegen nyelven való beszélgetésbe. Szókincsünk összezsugorodik, mondatfűzésünk, gondolatritmusunk magyarossá válik, és elszibbadt arcizmaink akaratunk ellenére magyar hangokat formálnak az idegen szavak kiejtése közben. Így a fáradt, idősödő Eötvös is, aki 1849-től 1860-ig jobbára német nyelvű értekező prózát ír (az *Uralkodó eszmék* két vastag kötetét is németül írja), utolsó nagyobb szépírói nekirugaszkodásával nemcsak hogy nem fejlődik alkotói eszközeiben, de korábbi költői nyelvéhez sem talál vissza. Anyanyelvén gondolkodva német regényt ír, jóllehet magyar szavakkal.

Irodalomtörténet-írásunk kezdeteitől fogva eredendően ódon-dász beállítódása azonban — szerencsére — nem engedte, hogy a regény újabb kiadások híján végképp az emlékezet peremvidékeire szoruljon, s a meg-megújuló értelmezési kísérletek jelzik, hogy máig nyitott a kérdés, milyen törekvések állnak a regény háttérében, milyen gondolatok foglalkoztatták Eötvöst, akinek e gondo-

latokat *A nővérek*ben, annak minden tanító célzata ellenére, csak félig-meddig sikerült kifejeznie.

A századvég és a századelő Eötvös-interpretátorai irányregénynek tekintették *A nővérek*et. Számos, egymással kimondva-kimondatlanul polemizáló cikk vitatta, Eötvös vajon nevelési, társadalmi avagy éppenséggel lélektani regényt kívánt-e alkotni. Ezzel szemben a kortárs értelmezések — amelyekhez egy korábbi írásában kiegészítő forrásadatokkal a jelen sorok szerzője is csatlakozott — az 1850-es évek politikai viszonyaiban gyökerezteték *A nővérek* alapproblémáját, s olyan „politikai utópiát” (Kulin Ferenc kifejezése) láttak benne, amely a Fekete-birtok százholdas parasztgazdaságával, relativista boldogságfelfogásával megoldási kísérletet kínál a modernizálódó társadalom esélyegyenlőtlenségeire.

A karthauzi mint példa

A jelen esszé kettős kiindulópontból, a szépirodalmi életmű egyik legfontosabb darabja, *A karthauzi*, illetve az eötvösi életrajz felől tesz kísérletet *A nővérek* néhány lehetséges olvasatának vázlatos kimunkálására. Ugyanakkor nem áll szándékában amellet kardoskodni, hogy a szerzői intenciók egymásmellettsége, filológiai érdekesítő, gondolatilag releváns sokszínűsége már azon ténynél fogva, hogy egyetlen regényszöveg része, egységes írói világot eredményeznének. Ellenkezőleg: *A nővérek* legnagyobb strukturális fogyatékosága alighanem az, hogy Eötvös, e gondolati törekvések szerteágazó irányait követve, éppen ezen egész-életményt nem képes olvasóinak nyújtani.

„Néha Karthauzi hangulatomba süllyedek vissza, a különbség csak abban fekszik, hogy a világfájdalom helyébe most saját fájdalmaim léptek.” Eötvös ezen megnyilatkozását, amelyet Szalay Laszlónak írott, 1854. augusztus 12-i levelében tett, a szakirodalom, jóllehet elégszer idézte, valójában mind ez idáig nem vette eléggé komolyan. Pedig *A nővérek*nek ifjúkori regényével, *A karthauzival* fennálló közeli rokonsága az egyik legfontosabb kiindulópont lehet *A nővérek* szerzői szándékainak megértéséhez.

Eötvös valójában már a regény szerkezetének megtervezésekor *A karthauzit* tekintette mintának: mind az, mind pedig a jelen mű négy részre tagolódik, amelyek a szövegét az idilli nyugalom, a vétek, a vezeklés és a kiengesztelődés nagy témáira tagolják, voltaképpen drámai séma alapján. (E szerkezeti tartópillérekét Voinovich Géza mindkét regény esetében a századforduló Eötvös-összkiadásában a folytatólagos fejezetszámozással lebontotta: visszaállításukra az Unikornis Kiadó prózakiadásának köszönhetően kerülhetett sor.) *A karthauziból* ismert más regénytechnikai megoldások is visszaköszönek *A nővérek* olvasása közben. Ilyen például az a gyakorta (sőt szinte csaknem minden esetben) alkalmazott eljárás, hogy Eötvös a párbeszédek alaptónusát a megvilágítással állítja be: kandallók, gyertyák vagy éppen a napszakok fény-árnyjátéka teremti meg az atmoszférát. Hasonlóképpen átveszi Eötvös korábbi regényéből a szerelmi kudarcélmény feldolgo-

zásának, illetve e folyamat írói megjelenítésének azt a sajátos módszerét, amit a pszichológusok ismétlési kényszernek neveznek, míg a köznyelv egyszerűen így: kutyaharapást szőrével.

A karthauzi, annak ellenére, hogy szerzője huszonévesen jelentette meg, enciklopédikus mű. Életrajzi tekintetben dokumentálja Eötvös tanulóéveinek legfontosabb szakaszát, nyugat-európai utazását, és összegzi az élet egy korszakának, az ifjúkornak valamennyi belső s külső tapasztalatát.

A karthauzi eszmeisége

A belső tapasztalatról való számadás miatt válik *A karthauzi* sajátos „érzelmeik iskolája”-vá: Gusztáv és Júlia fejlődésének legfontosabb élményanyagává ez a bonyolult, többszereplős szerelmi adok-kapok válik. E regényben a társasági élet kritikája szorosan összekapcsolódik a társadalom kritikájával. Előttünk áll, az akkori idők Európáját tekintve igen korszerűen strukturált francia társadalom képe, amely éppen célok nélkül sodródik, hiszen céljait — a júliusi forradalommal, Lajos Fülöp uralomra juttatásával — látzólag elérte. A harmincas évek Franciaországának visszásságaira Eötvös a kor szokásos politikai válaszai — például Stendhal republikanizmusa — helyett közismerten sajátosan személyes, s a magyar viszonyok között is értelmezhető választ ad: az életprogrammá emelt altruizmust.

A felnőtt férfikor regénye

Nyomós érvek szólnak amellett, hogy *A nővérek* mindezen vonatkozásokban *A karthauzi* kései örökösének tekinthető, amely egy újabb életszakasz lezárásának igényével készült, s a *felnőtt férfi* tapasztalatait kívánta összegezni. Némiképp pontosabban: az első regény a szerelmeknek, az utolsó főként a házasságnak a tanulságait osztja meg az olvasókkal. A szerző a maga borús gondolatait e tekintetben alighanem Káldorynak kölcsönzi oda: úgy gondolom, fásultságáért és kommunikációképtelenségéért valójában nem ítéli el, és semmi olyan tettet nem követett el vele, amit jóvátenni nem, legfeljebb megbocsátani lehetne. Ezen túlmenően persze Eötvös mint családapa is számot ad itt a gyermeknevelés mindennapjairól. Eleddig a regény megközelítői nem hangsúlyozták eléggé, hogy Eötvös a családi élet egyik legelső ábrázolója elbeszélő prózánkban: Jókainak, Kemény Zsigmondnak ehhez nem volt élményanyaga.

Minél több forrással rendelkezünk Eötvös forradalom utáni életéről, annál inkább szemünkbe tűnik *A nővérek* hangsúlyozottan önéletrajzi jellege. Olyan motívumok, mint a menekülés felfordult időkben (mindjárt a regény elején), a betegség állandó jelenléte, az emsi fürdő és leírása, mind-mind megélt élményeken alapulnak. Ahol élettapasztalatra támaszkodhat, ott Eötvös prózája elevenebbé válik. S megfordítva: ahol felfénylik a szöveg, ott a biográfia tényeit gyaníthatjuk a háttérben. Néha, nagyritkán a filológusnak sikerül is e sejtéseit igazolnia. Azt a jelenetet, ahol Ormosyné külföldön tartózkodó leánya levelét várja, majd kézhez vétele után, közönség előtt és szobai magányában, újra és újra

csak olvassa, Münchenben élő, Júlia nevű nővérenek leveleit váró édesanyjáról mintázta Eötvös. Megkerültek ugyanis a tanúk, a levelek, s bennük *A nővérekben* megörökített sűrű, „keresztben írt sorok”.

Lélektani regény

Margitnak, ennek *A karthauzi* Júliájához hasonló, nagy érzékenységgel és részletező kedvvel ábrázolt szereplőnek a megértése összetett feladat. Margit megnyilatkozásaiából derül ki a legvilágosabban, hogy Eötvös társadalomkritikája *A nővérekben* — elsősorban az úgynevezett jó társaság kritikája. Azaz Eötvös „ismét nem tulajdonképpeni értelemben vett politikai, hanem legfőképpen szociálpolitikai választ kínál a társadalom — ezúttal az ipari korszak konfliktusainak bemutatásához még nem eléggé tagolt, s emellett céljai kivitelében megakadályozott, és ezért céltalan társadalom — anomáliáira. Eötvös, ha úgy tetszik, egyfelől beletörődik a neoabszolutizmus korának politikai valóságába, másfelől azonban — s ez, azt hiszem, a regény egyik kulcsának tekinthető — az önkényuralom éveinek közéleti eseménytelensége kapóra jön számára, hogy hőseit — éspedig mindenekelőtt Margitot — mint kizárólag a privát szféra élményei és tettei által meghatározott személyeket ábrázolja. Ebből a nézőpontból *A nővérek* kétségkívül hangsúlyozottan lélektani regény, amely természetesen, a modern pszichológia kialakulását megelőző korban — az ember lelki alkátát mint hajlamok, neveltetés és szenvedélyek együttesét írja le.

A Rousseau-hatás

Margit, e minden grófi címe ellenére is tökéletes *polgárasszony* az, aki az ember mint magánember rendeltetésének problémájára a konfliktusokat elsimító s a csalódásokkal megbékítő lehetséges választ kimondja: „Szenvedtünk mindketten. Az élet s az emberek egy időre elkéséríték létünket, de mi mindig szerettük egymást, s végre minden csak ettől függ; s én, ha még egyszer kellene kezdeni életemet, csak azt kérném Istenemtől, hogy múltamat adja vissza. Múltamat minden szenvedéseivel, de azon határtalan boldogsággal is, melyet karjaid között élveztem, s mely reám a jövőben vár.” Margit az elhibázott élet botránnyának feloldásához jellegzetesen felvilágosodás kori választ talál: Eötvös kedves, habár gyakorta kritizált szerzőjének, az e műben is többször megszólított Jean-Jacques Rousseau-nak szellemében tesz hitet Margit a halálos ágyán amellett, hogy az ember tetteit elsősorban a szándékok tisztaságán mérik: a balvégzetű következményekre a lelkiismeret ítélőszéke előtt kaphatunk felmentést. Mindig megmaradhat, mondja, a remény, hiszen a szándék esik nagyobb súllyal latba az örök üdvösség mérlegén. Az életpálya eseti tényei közömbösek: „Ha még egyszer kellene kezdeni életemet, csak azt kérném Istenemtől, hogy múltamat adja vissza”.

Másfelől azonban Margit e rousseau-i válasza a polgárasszony életkonfliktusára 1857-ben már mindenképpen kerülőútnak tűnik. Ha Eötvös *A karthauzival* sok tekintetben megelőlegezi Gustave Flaubert egyik nagy regényét, *Az érzelmek iskoláját*, akkor azt is el-

mondhatjuk, hogy *A nővérek* viszont messze esik attól, hogy az éppen vele egy esztendőben megjelenő *Bovaryné* emberi összeüt-közéseit felvállalhassa: Eötvös nem juttatta el Margitot a házasságtörésig. Ki tudja, sejtette-e írás közben, hogy olvasóközönsége „magyar nőktől” még ennyi lelki problémát is sérelmesen sokallani fog? Ritka kutatói szerencse, hogy *A nővéreknek* a regény sajtó alá rendezése során használt példánya, amely annak idején a makiói Casinóé volt, ma pedig a Szegedi Egyetemi Könyvtár tulajdona, egykorú olvasói bejegyzést tartalmaz. A III. könyv harmadik fejezete előtt, vagyis Dárdayné és öccse, Vámosy Vilmos hosszú beszélgetését követően ragadtatta magát valaki a következő, megörökítésre is méltónak tartott kritikai megjegyzésre (melyet a könyvkötő margóvágója szerencsére nem kurtított megfejthetlenné): „Ez már a második kötet és még oly kev(és)sel haladt előre Eötvös. Több elev(en)séget, több életet szeretnék belőle kiolvasni. Egy cseppet sem lát(szik) meg a hölgyeken a magyar nő je(lle)me, kedélye stb.”

*A nővérek*be belefoglalt gondolatok közötti feloldhatatlan feszültségek egyike áll itt szemléletesen előttünk. A modern regény felé igyekvő lélekábrázolási kísérleteket éppen az az olvasói kör, az alföldi tanyák és mezővárosok parasztpolgársága utasította el, amelynek életformája a regény társadalmi utópiájának mintájául szolgált. Tudvalevőleg éppen Makó szomszédságában fekszik Orosháza, ahol Eötvös, 1852. február 12-én Szalayhoz írott levelének nevezetes sorai szerint, először találkozott annak a rétegnek a képviselőivel, amelyet a Fekete-családon keresztül követendő társadalmi mintául állított az olvasók elé *A nővérek*ben: „Talán évek óta nem szóltam annyi józan s helyet tökéletesen betöltő emberrel, mint itt, s talán soha nem érzem annyira igazolva nemzeti önérzetemet, mint ez egyszerű gazdák között. — Barátom, mily nép! mily büszke s mégis mily nyájas, mily egyszerű szokásaiban, s mégis mily fogékony minden nemes érzés iránt, mennyire művelt lelkű durva subája alatt, s mi derült minden komolysága mellett.”

Eötvös, úgy tűnik, jól mérte föl, hogy a maga társadalmi állásában, a maga közéleti tekintélyével mélyebbre nem merülhet le a szív örvényeibe. Nem tehetette ezt meg egy olyan olvasóközönség előtt, amely még tíz év múlva is *A kőszívű ember fiai*t, s benne a harminc évig „jég közé” tett, s — többek között ezért — szinte egyenesen a Miasszonyunk alteregójaként felmagasztosuló Baradlayné figuráját fogadta elégedetten, s ugyanakkor döbrent értetlenség vagy közönyös fogadtatás várta azokat, akik a felnevelő közösség elvárásainak és az egyéni alkat sötét erőinek kettős meghatározottságában vergődő embert ábrázolták: Arany Jánost és a *Buda halálát* a hatvanas, Asbóth Jánost és az *Álmok álmódóját* a hetvenes években.

Zárkózott regény *A nővérek*, mert annyi mindenről kell hallgatnia.

BODNÁR DÁNIEL

Kozma Imrével

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat 1987-ben kezdett szerveződni nyugati segélyadományok fogadására. Hivatalos megalakulása 1989. október 10-én történt. A gondoskodó szocialista állam eszménye megbukott. Az így keletkezett vákuum kedvezett az MMSZ létrejöttének. Részben a gazdasági és szociális gondok, részben egy keresztény indíttatású karitatív szervezet utáni lelki igény hívta életre. A szeretetszolgálatnak ma már kb. 2400 beiktatott tagja van. Az állandó tagokon kívül van 7-8 ezer bevethető és 25-30 ezer olyan munkatársuk, akikre mindig számíthatnak. A szervezet vezetője Kozma Imre atya, 1998 tavasza óta irgalmas rendi szerzetes.

Önt 1963-ban az esztergomi Szent István-bazilikában szentelték pap-pá. Ha jól tudom, a magasabb teológiai képzés megszerzésében az Állami Egyházügyi Hivatal akadályozta meg. Így Róma helyett Dorogbányára került. Hogyan élte ezt meg akkoriban?

Ez sajátos helyzet volt. Hatodévesen a II. félévben káplánkodtam is egy Esztergom melletti faluban, Táton. Nehéz, de örömteli időszak volt az életemben. Tanulás, hitoktatás, prédikációkra készülés. Mindez augusztus közepéig tartott. Az évfolyamtársaim mindnyájan megkapták diszpozíciójukat (elfoglalták első munkahelyüket), rólam meg mintha megfeledkeztek volna. Érdeklődésemre Esztergomban megnyugtattak, mondván, végigdolgoztam a nyarat, egy kevés pihenés rám fér. Később pedig türelemre intettek, mivel a személyemmel kapcsolatos elgondolások kimunkálása hosszabb időt igényel. Ismeretes, hogy 1963-ban írták alá a Vatikán és a magyar állam közötti megállapodást. Ennek értelmében lehetőség nyílt arra, hogy papokat ösztöndíjasként Rómába küldjenek továbbképzésre. Később megtudtam, hogy az Esztergomi Főegyházmegye kormányzója, Schwartz-Eggenhoffer Artúr engem szándékozott kiküldeni, de az Állami Egyházügyi Hivatalban közölték velem, hogy erről nem egyedül ő dönt. Ide az kapja meg a lehetőséget, akit ők is támogatnak. Schwartz-Eggenhoffer Artúr makacs ember volt, s az első öt évben nem is ment senki Rómába az Esztergomi Egyházmegyéből. Én természetesen lemaradtam, és Róma helyett Dorogbánya lelkészszégyére kerültem. S mert minden rosszból származhat jó is, ennek hatására fogadalmat tettem, hogy papi életemet a legkisebbek, a legszegényebbek szolgálatára szentelem. Amikor megkezdtem szolgálatomat Dorogon, az első vasárnapon az öt szentmisén mindössze 57 főt számláltunk meg. Volt viszont egy nagyszerű plébánosom, Májer Miklósnak hívták, akivel könnyű volt azonosulni, aki kihívásként értékelte az adott helyzetet.

Nagyon távol kerültek Dorogbányán az emberek Istentől?

Nem tudom, hogy erről volt-e szó igazából. Az viszont igaz volt, hogy a bányászok tele voltak előítélettel. Elsősorban azért, mert a múlt szomorú emlékeket ébresztett bennük a bánya kegyurával kapcsolatban, aki a templomot és a plébánia-házat építtette, s akit az egyházzal azonosítottak.

Nehezen értett szót a bányászokkal?

Á, dehogy! Csodálatos ajándékot készített nekem Isten a velük való találkozásban. A legtöbbel igazi testvéri, sőt baráti kapcsolat alakult ki, és sokat sikerült elindítanom Isten felé. Sajátos tervet gondoltam ki. Elhatároztam azt, hogy nem járok civil ruhában. Mindenhová reverendában mentem — nem kis feltűnést keltve. Ne feledjük, 1964-et írtunk. Azt is eldöntöttem, hogy az utcán mindenkinek, gyerekeknek, felnőtteknek, időseknek előre köszönök. Mindennek az lett az eredménye, hogy néhány hónap után alig tudtam megelőzni valakit is a köszöntésben. Megállítottak az utcán, beszélni akartak velem, behívtak otthonaikba, s több száz embert megismertem név szerint. A párttikár pedig, mintha figyelte volna utamat, amikor a pártház előtt mentem, igyekezett behívni magához, és láthatóan örült a beszélgetéseknek. Egyszer meg is kérdeztem tőle: miért teszi ezt? Azt válaszolta: azért, mert öntől nem kell félnem. A bányászok végtelenül jó emberek. Szerettem is volna megfejteni a gyorsan elmélyült és többükkel máig tartó kapcsolatom mivoltát. Kimondatlanul is talán kiszolgáltatottságunk kovácsolt össze bennünket. Ezek az emberek kiszolgáltattottak voltak, mert naponta szálltak alá a föld mélyébe. Én is kiszolgáltattottja voltam az Egyházügyi Hivatal mindenható urainak. Ezen felül az, hogy egy pap természetesen, közvetlen módon szól hozzájuk, otthonukban megtisztelti őket, asztalukhoz ül, a kölcsönös megbecsülés és értékelés emberhez méltó világát teremtette meg. Még ma is sokszor térnek vissza a kedves emlékek egyszerű, sablon terv szerint épült, de tiszta otthonukról, aprócska, de virágoktól pompázó kertjeikről. Mintha ezekkel kívánták volna kárpótolni magukat.

Ön nem arra várt, hogy a bányászok keressék meg a problémáikkal, ők pedig a bizalomtól megnyíltak?

Nem az a dolgunk, hogy mi szólítsuk meg, mi keressük az embereket? A sokat emlegetett evangelizáció nem csupán a templomba járók lelki gondozását, sőt elsősorban azt jelenti, hogy elvigyük az üzenetet oda és azoknak, akik még nem hallották az Igét. Vagy hallották, de nem jól értették vagy rosszul értelmezték. Esetleg vélt vagy valós okok miatt távol kerültek Istentől, Krisztustól, a keresztény igazságoktól, értékektől. A szónak pedig akkor van súlya és akkor képes közvetíteni, ha nem mesterkélt, hanem természetes és őszinte, tiszta szándékot hordoz. A szónak hatóerőt pedig a cselekedetek adnak. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat vezetőjeként mindezt igazolva látom. A szeretetszolgálat programja, tevékenysége hitelesíti a szót.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat mottója: „A hit védelme és a szegények támogatása, Isten dicsőségének megjelenítése a világban.” Mit jelent ez a gyakorlatban?

Önök naponta találkoznak az élet legsötétebb, legnyomorultabb oldalával. Hogyan tudják ezt feldolgozni lelkileg?

Ez a hiteles kereszténység megjelenése a világban. A mi igazságunk Jézus igazsága: „Amit egynek tesztek, nekem teszitek.” Istent azzal dicsőítjük, hogy neki ajánljuk az életünket, bevetjük magunkat az emberekért, Isten iránti szeretetből. Azt szeretnénk, ha minden ember elhinné azt, hogy Ő Isten gyermeke. Mi pedig testvérei vagyunk. Hitünket egyedül tetteinkkel igazolhatjuk, melyek súlyát áldozatkészségünk nagysága jelenti.

Alig, vagy nehezen. Elsősorban azért, mert általában oly végtelen és mély a bajok tengere, hogy őszinte és önzetlen jelenlétünkön túl csak rövidtávú vagy időszakos megoldást tudunk nyújtani. A legtöbb szerencsétlen sorsú ember esetében alig lehetséges a hatékony változtatás. Ez gyakorta súlyos erkölcsi válságot okoz. Elhatalmasodhat az emberen a hiábavalóság érzete. Sok önkéntes munkatársunk éppen emiatt adja fel és hagy el bennünket. Nem képes feldolgozni ezt a tapasztalatot. Nehéz szembesülni a könyörgő tekintetekkel, a levelekben kiírt fájdalommal, teljesíthetetlen kérésekkel. Mindezek ellenére nem ölthetjük magunkra a közönyt, hanem inkább gondolkodásunk megváltoztatásával kell foglalkoznunk. Az istenségéhez nem ragaszkodó, az értünk emberré lett Jézus elvárja tőlünk, hogy kilépjünk önmagunk bűvös köréből, és eljussunk a másik emberhez. A megtérés tényével állunk itt szemben, amely új minőséget ad a megpróbáltatások miatt megterhelt emberi életnek azáltal, hogy egymás terhét megosztjuk. Az élet periferiájára került ember megfogalmazza kérdéseit. Miért vagyok szegényebb, mint a másik? Miért születtem fogyatékosnak? Miért velem történt szerencsétlenség? Ugyanakkor szeretne úgy élni ő is, mint bárki más. Naponta találkozunk ezekkel a kihívásokkal, s csak a kipróbált Isten-szeretet tarthat meg bennünket vállalt utunkon. Jézus a főparancsolatban összekapcsolja az istenszeretetet és az emberszeretetet. Ha sikerül ez életünk gyakorlataiban, akkor Istentől kapott küldetést teljesítünk, Akinek adósai vagyunk. „Isten maga a szeretet.” A szeretet Istentől árad belénk és a felebaráton keresztül akar visszatérni hozzám. Nem engedhetjük, hogy az önszeretet irányítsa az emberek életét, és döntse el a világ sorsát. Nem engedhetjük, hogy önszeretetünk elfojtsa bennünk a felébredt együttérzést, mert az nyugtalanít és kötelez, mert egyszerűbb másokat idegennek tekinteni. Isten azt a bátorságot kívánja tőlünk, amely ebbe a szeretetlen és önző világba belesugározza Isten teremtő szeretetét. Ez a küldetéstudattal végzett szolgálat emel bennünket a csalódások fölé. Azért fontos ez a lelkiség, mert különben nem mások szolgálatában veszítjük el magunkat, s nyerjük el közben önazonosságunkat, hanem a csalódások kelepcéjébe kerülünk.

Önök sok hajléktalannal foglalkoznak. Vannak-e reménytelen esetek?

Vannak emberek, akiknek életformája a hajléktalanság. Magatartásuk antiszociális, nem hajlandók alkalmazkodni. Elfogadhatatlan számukra, hogy bárki beleszóljon életvezetésükbe. Ők szinte ki-mozdíthatatlanok helyzetükből. Emberileg nézve reménytelen esetek. Ha viszont Isten nem marad ki életünkéből, akkor egyetlen emberre sem mondhatjuk, hogy reménytelen. Egyébként is, naponta találkozunk csodákkal, noha nem vagyunk csodavárók. Gyakorta tapasztaljuk, hogy nem csak olyan lehetőségeink vannak, amelyeket tervezni lehet. Az élet ennél sokkal gazdagabb, színesebb. Előfordul, hogy egy ember, akitől sokat várunk, aláhull. Míg egy másik, akitől már semmit sem várunk, csodálatosan bontakozik ki szemünk előtt. Amíg a természet világában törvények határoznak meg mindent, és semmi sem rutinszerű, addig az emberi világban a kibontakozásnak olyan csíráival találkozunk, amire az ember csak egy másik dimenzióban számít.

Va-e arra esély, hogy az emberek új életet kezdjenek?

Erre mindig és mindenütt van esély. Az alaptörténet a Tékozló fiú, vagy inkább így: a jóságos Atya története. Az Atya tudomásul veszi fia döntését, elengedi, de mindig visszavárja. Amikor megjelenik, akkor megadja neki az esélyt, hogy újrakezdhesse életét. A csodák megtörténte azon múlik, hogy megadjuk-e a lehetőséget az embernek, hogy újrakezdhesse életét. Van-e elegendő hitünk, bátorságunk? Hajlandók vagyunk-e kockáztatni ezekért az emberekért akkor is, ha számtalanszor rászednek bennünket?

Az ajtókat sohasem zárhatjuk be. Nem tehetjük meg, nincs hozzá jogunk. Elvárható tőlünk, hogy a feltétlen bizalom megtestesítői legyünk. Mindez nem jelenti azt, hogy minden esetben képesek vagyunk erre. A becsukott kapu a vereség szimbóluma. Természetesen más a helyzet a fizikai kapukkal és más a morális értelemben vett kapukkal. Előfordulhat, hogy elfogy az utolsó kanál leves, az utolsó darab kenyér, ruha, vagy minden fekvőhely foglalt. Ha azonban morális értelemben zárunk be egy ajtót, ez azt jelenti, hogy erőink végére értünk. Nem tudjuk az illető sorsát tovább figyelemmel kísérni. Ez a vereség hitünk gyengeségét mutatja. Minden erőnkkel törekszünk arra, hogy ez ne forduljon elő, de megtörténik. Ilyenkor — fájdalom — be kell vallanunk, nem vagyunk hősök, csak gyenge emberek.

Mi az, ami sikerélményt nyújt az Önök számára?

Az, hogy nem magunkat keressük, hanem Istent, és Őt szolgáljuk az emberekben. Krisztus mennybemenetele után bennünk és általunk tud és akar tevékenykedni. A mi ajkunkkal hirdeti az evangéliumot, a mi szívünkkel vigasztalja az elesetteket, a mi kezünkkel táplálja az éhezőt, és áldja meg a kicsinyeket. Bennünk és általunk folytatja megváltó művét. Hitünk szerint ez ad értelmet életünknek. Így leszünk Isten munkatársai és szebb lesz a világ, mert épül Isten országa. Isten pedig az örök élet ígéletén túl mindennapra megjelentéseket is tartogat. Kérdezem, van-e gyönyörűbb egy hálá-

tól kipirult emberi arcnál? Van-e nagyobb öröm annál, mint látni azt, amikor egy ember feltápáskodik a földről, a saját lábára áll és nem szorul többé támogatásra?

Ha valaki nagyon kiszolgáltatott helyzetbe kerül élete során, akkor két véglet fordulhat elő: vagy nagyon közel kerül Istenhez, vagy pedig éppen ellenkezőleg, elfordul tőle. Az utóbbi esetben mit tudnak tenni?

Ne csodálkozzunk azon, ha kiszolgáltatott helyzetében valaki lázad! Hol van az Isten, ha van? Az Isten valóban szereti az embert és gondoskodik róla? Így? Ilyen esetben nagy türelemmel mégis az Isten felé vezető út megkeresésében kell segíteni az illetőnek. Mert az Istennek minden ember fontos, egyetlen ember sorsa sem közömbös, de az Isten nem „válságkezelő”, hanem a mindig jelenlévő. Erre utal az Isten neve is: Aki van! Aki mindig jelen van, mert szeret. Nem hagy el bajban, betegségben, szegénységben, üldözöttségben. Sőt, azonosul ezekkel az emberekkel: „Éhes voltam és ennem adtatok, szomjas voltam és innom adtatok, idegen voltam és befogadtatok, ruhátlan voltam és betakartatok, beteg voltam és fölkerestetek, börtönben voltam és meglátogattatok.” Az „istenkísértés” mindig a magára maradt ember lázadása. Az ilyen ember vár talán még valakire. Ránk vár, akik tudjuk, hogy az élet tele van akadályokkal, de lehetőségekkel is. Minden rossz tapasztalat ellenére Isten tenyerén van az otthonunk. Ha nem önmagunkat keressük, általában sikerül is eljuttatni az embereket erre a felismerésre. Ez a szolgálat a bibliai magvetők hitével vethető össze, akik sírva viszik az új vetés magjait, de az aratás reményében. S lesz is termés. Isten a tudója, hogy hányszoros. Számptalan példa bizonyítja, hogy egy ember évek múltán integet vissza. Élete megváltozott, s arra a bizonyos találkozásra hivatkozik, amikor pedig úgy tűnt, hogy a reményt is eltemettük.

Az ENSZ legutóbbi jelentése szerint napjainkban, a globalizáció korában a Föld népességének húsz százaléka birtokolja a javak nyolcvanöt százalékát. Ennek tarthatatlanságára már II. János Pál pápa is többször felhívta a figyelmet. A valóság azt mutatja: a katolikus egyház társadalmi, szociális tanítása nem nagyon érvényesül ebben a világban.

Az Ön kérdését hallgatva azt kell mondanom: a civilizált világ legnagyobb kihívásával állunk szemben. Előzményei vannak annak, hogy idejutottunk. A természet rendjét követően kialakult természetes közösségek (faluközösségek) bomlottak fel és indult meg a városiasodás. Ezt nemcsak támogatták, hanem helyenként erősítették is. Az új városlakókban új életérzés alakult ki: kiszabadulva a falvak zárt rendjéből a szabadság, a függetlenség, a senki-nem-ismer élménye kerítette őket hatalmába. A rendezett közösségi élet normáit igyekeztek elfelejteni, jobb esetben emlékké váltak. Ezt a folyamatot támogatta a modern életértelmezés, amely az egyént túlságosan a középpontba helyezte és szerepét eltúlozta. Mintha nem is a közösség „alkotóeleme” lenne, mintha küldetése elkülönülhetne a közösség életétől. A célként megfogalmazott személyiség-kibontakoztatás öncélúvá vált. Az egyéni adottságok határtalan jelentőséget nyertek az elért sikerekben! S az ember érzéketlenné, részvéttelenné, irgalmatlanná vált a lemaradottak, a sikertelenek, az elszegényedettek iránt, egyszerűen átlép ezeken. Az emberi lét feladatai alól kibújik. Szimpatikus mosoly kíséretében hangoztatja: nincs mit tenni. Lesz, ami lesz. Lesz, ahogy lesz. Majd megjelenik

hatalmas transzparensen, képernyőkön, mint a létfeladatot tagadó, téveszmés ember. Autót lop, bankot rabol, adásvételi szerződéseket hamisít, robbantgat, fegyvereket árusít, etnikai vérfürdőket rendez, háborúba küld. Az új világ új embere névtelen, arctalan, közömbös ember. Az új ember új világában a tudomány új szakterületei kerültek reflektorfénybe, és vezető szerepre tettek szert. A pszichológia, mert ez az ember beteg, elődeinél betegebb.

A civil szféra csődöt mondott ezen folyamatok kezelésében. Bizony az egyház tanítása és szerepvállalása elégtelennek tűnik. Az egyház nincs könnyű helyzetben, mert a profán világ nemkívánatosnak nyilvánította és a perifériára szorította. Állandó gyanúsításban él, mintha csak rosszat cselekedett volna történelme során. Mégis azt kell mondani: a világ szociális programja vagy visszatér a biblikus alapokhoz, Krisztus szociális programjához, vagy fundamentum nélküli világot, embertelen világot épít hangyszorgalommal. Az egyház alaptanítása szociális, vagyis közösségi. Az egyház küldetése: összegyűjteni az egy Atyának gyermekeit testvéri közösségbe, ezáltal megmenteni a maga útját járó embert. Erre hívja fel figyelmünket az Ószövetség Istene, Aki pásztor- király, Aki összegyűjti övéit és néppé formálja. Az Újszövetség Istene, Aki Jézus Krisztusban a jó Pásztor, Aki egyházat alapít, amelyet azok alkotnak, akik engedik magukat megmenteni és közösségbe szerveződnek, akiknek feje a mindenség Királya. Isten különleges ajándéka, hogy olyan pápánk van, aki lát és olvas az idők jeleiben. Bátran megmondta véleményét a kommunizmusról, és felhívta a figyelmet a kapitalizmus veszélyeire is. Mindkét rendszer az evilágiság börtönébe zár, s közben igyekszik meggyőzni az embert a földi javak üdvözítő szerepéről. Egyik ideológia sem igazolható, amikor a kérdésben megfogalmazott arányok valóságok. Be kell vallani, az egyház is felelős azért, hogy ilyen világ kialakulhatott. Nem is véletlen, hogy a bátrabb hangok azt hangsúlyozzák, hogy a 21. század egyháza a szegények egyháza kell, hogy legyen. Olyan legyen, mint amilyen a születéskor volt, amelyről az Apostolok Cselekedeteiben olvashatunk. Szentatyánk körleveleiben a mai kor számára érthető nyelven megfogalmazta az egyház társadalmi, szociális tanítását. A mi feladatunk mindezt a mindannapok történetévé tenni. Ne feledjük, nincs a világnak külön profán története és üdvtörténete. A világnak csak üdvtörténete van. Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön. Az üdvösségünk az egymással való közösségünk függvénye. Túlságosan messze kerültek egymástól a szegények és a gazdagok. Ahhoz, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz, ki kell mondani: jobbá kell lennünk!

Mi lehet az egyház feladata ezen a téren?

Az egyház feladata hirdetni az igazságot: Krisztus értünk, emberekért, a mi üdvösségünkért leszállott a mennyből, s emberi testet öltött magára. Krisztus értünk, emberekért, a mi üdvösségünkért kínhalált szenvedett és föltámadt, fölment a mennybe, ül az

Atyaisten jobbán, onnan jön el ítélni élőket és holtakat. Krisztus a testvérünk, első a testvérek sorában. Az egyház feladata, az embereket egymástól elválasztó falakat lebontani. „Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban” (Gal 3,28). Az egyház feladata meggyőzni a jómódban élőket arról, hogy nem a javakban való bővelkedéstől függ az ember élete. Nem az ad értelmet életüknek, hogy javaik gyarapítására törekszenek, akár mindenáron, hanem az, ha megosztják azokat a rászorulókkal. A radikális keresztény tanítás túl szigorúnak tűnik, amikor azt állítja, hogy nem tarthat meg az ember a szükségletein felül semmit sem magának, hanem azt oda kell adni a nélkülözőknek.

Ha nem is tesszük magunkévá ezt a szigorú elvet, mindenképpen ki kell mondanunk, amikor emberek milliárdjai éheznek, senkinek sincs erkölcsi alapja a javak felhalmozására. Az egyház feladata segíteni a szegényeket abban, hogy megőrizhessék emberi méltóságukat, aminek semmi köze sem lehet a sorsszerűséghez. Az egyháznak számtalan lehetősége nyílik arra, hogy együtt szenvedjen a szenvedőkkel. Az egyház nagy lehetősége, hogy felveszi a küzdelmet a világ sötét erőivel, mert tudja, egy jobb világ reményében az éhezőnek kenyeret, a szomjazónak vizet, a ruhátlanak ruhát, a hajléktalannak otthont kell adni, az üldözöttet be kell fogadni, a jogfosztottnak jogot kell biztosítani, az embereket elválasztó falakat le kell bontani.

Hogyan tudná az egyház a gazdagokat rávenni arra, hogy az eddigieknél nagyobb mértékben adakozzanak, amikor II. János Pál pápának a szegények tarthatatlan helyzetére való figyelmeztetését sem nagyon veszik figyelembe?

Biztos vagyok abban, hogy sokkal jobban figyelnek a szentatya üzenetére, mint gondoljuk. Elsősorban az egyház vezetőinek és a papoknak stratégiailag kell foglalkozniunk ezzel a kérdéssel. A siker, az eredmény példaadás kérdése. Gondoljunk Assisi Szent Ferenc példájára. Ferenc gazdag volt, és vállalta a szegénységet. Sajnos kevés szó esik élettörténetében arról, hogy ő sok gazdag embert rá tudott arra venni, hogy vagyonát megossza, esetleg mindenét odaadja a szegényeknek. Sokan képtelenek voltak kivonni magukat példája alól. Ferenc Krisztustól tanult, az Ő példáját követte. Ha az egyház vezetői, papjai vállalják a szerényebb és szegényebb életvitelt, akkor a Léleknek adnak nagyobb teret, amely azt eredményezi, hogy a Lélek veszi át a szót. Az emberek érteni fogják az igehirdetőket. Az igehirdetők szava a mindennapok kérdéseiben lesz járatos, az emberek megértik, és örömmel fogadják. Nem gondolom, hogy nehéz ezt megérteni a krisztusi örökség felelőseinek. A keresztény élet krisztuskövetés! Amiről itt szó van, elsősorban nem pápai enciklikák, püspöki körlevelek, vasárnapi prédikációk kérdése, nem csupán tanítás, hanem példaadás. Jó lenne tanulmányozni azok módszereit és példáját, akiknek sikerült ez.

Mit ért azon, hogy az egyház legyen szegény?

A szegény egyház arra használja a földi javakat, amire valók. Csak ami használ, annak van értéke, az ér valamit. Ezt a kérdést az egy-

ház illetékeseinek körébe szeretném utalni. Az ő feladatuk vizsgálni az életet, mérlegelni az igényeket, kialakítani a mindennapokhoz igazodó, de bibliai értékrendet, kimondani, mi az, ami maradandó! Mindezek figyelembevételével meghatározni, mire költjük a világ mulandó javait. El kell dönteni, kövekből építkezünk-e csupán, vagy elhisszük, hogy az örök élet a földi Isten-Ország lelkekből épült templomában kezdődik?

A kereszténységnek tehát a jövőben ismét az evangelizáció és a szociális küldetés lesznek a legfőbb feladatai?

Mindig is ez volt az egyház feladata. Ez az egyház útja. Evangélicizáció és szociális gondoskodás. Kimondani az igazságot és érvényt szerezni az igazságnak a szociális tevékenység által. Ezt mondják gyakorlati kereszténységnek. Az ősegyházban kristálytisztán áll ez előttünk. Az apostolok az Ige szolgálatában álltak, és diakónusokat választottak, akik a szegények ügyét karolták fel. Az elvilágiasodott világban az egyház is új helyzetbe került.

Újragondolja létét, és a körülményekhez alkalmazkodva újrafogalmazza küldetését. Az egyház joga és kötelessége minden népnek, minden történelmi helyzetben hirdetni az Evangéliumot mint érthető igazságot és konkrét szeretetet. Amikor az emberek csalódnak az igehirdetőkben, és súlytalanná lesznek a szavak, és megvásárolható az igazság, míg mások szemében az dönti el, mi az igazság, hogy milyen környezetben és mennyire tetszetősen fogalmazzák meg, akkor újra érvényt kell szerezni az emberi szóval kimondott isteni igazságnak, az Evangéliumnak. Ebben a helyzetben az igehirdetők elkötelezettsége lesz döntő. Amikor a gazdasági gyarapodás ügyeskedés függvénye, mert mindent szabad, csak rá ne jöjjenek a turpisságra, amikor hatalmi harcok és érdekellentétek miatt munkanélkülivé, földönfutóvá lesznek emberek, akkor az egyház küldetése igazolására nem akarhat mást, mint a szegények szolgálatát.

A mai magyar társadalomban hogyan érvényesül a szolidaritás?

A szolidaritás elve a szellemi keresztények nagy száma ellenére is meglévő egységére utal. A legmagasabb rendű kifejezése az a tan, hogy az első ember bűne által minden ember bűnössé lett, és az egy Isten-ember által mindenki részesül a megváltásban. Magyarországon a rendszerváltozás éveit éljük. A szocialista gondoskodást felváltó szocialista társadalom fordul át vadkapitalizmusba. Az átalakuló társadalmakban általában sérül a szolidaritás. Mi a helyzet Magyarországon? Egyrészt okkal-joggal panaszkodhatunk, másrészt magyar csodáról beszélhetünk. A rendszerváltozás óriási lehetőségeket teremtett egyes embereknek. Ők bátorságukat hangoztatják, a kockázatvállalásukat emlegetik. Joggal hivatkozhatnak erre, mint olyanra, ami minősíti az életet. A keresztény ember is erre hivatkozik, amikor Krisztust választja a világgal szemben, amikor vállalja a keresztjét, hogy Krisztus nyomában járhasson. Az a probléma, hogy legtöbbször a kockázatvállaláskor ügyeskedésre gondolnak. Az átalakuló magyar társadalom egyik legnagyobb gondja

éppen az, hogy a gyorsan meggazdagodottak csak magukra gondolnak. Talán nem is szeretnék tudni, hogy az átalakulásnak mennyi ember esett áldozatául. Mi tudjuk, hogy a magyar lakosság fele a létminimum alatt él. Ugyanakkor hősiek megnyilatkozások tanúi is lehetünk, amit én szívesen mondok magyar csodának. Az elmúlt tíz évben befogadtuk a keletnémeteket, a Romániából menekülteket, a délvidéki háborúk üldözöttjeit. Folyamatosan támogatjuk a határainkon túl élőket, magyarokat és nem magyarokat. Ebben az évben természeti katasztrófák sújtottak bennünket és nem maradt magára senki. Volt közpénz, amit az ország vezetői mozgósítottak, nagylelkűen megnyilatkoztak az újjazdagok (kevésbé a külföldi vállalkozók), a szerény körülmények között élők pedig feleslegük nem lévén, a szükségeset osztották meg a kárvallottakkal. Ezt nevezik magyar csodának.

Ön 1998 tavaszán belépett az Irgalmas Rendbe. Ismerve az Ön eddigi tevékenységét, számomra teljesen logikusnak látszik ez a lépés.

A közelmúltban tettem szerzetesi fogadalmat. Hazaérkeztem. Rendem generálisa, aki ez alkalomra Rómából érkezett, a következőket mondta: meggyőződésem, hogy Imre atya eddigi élete hosszú noviciátus volt.

NŐVÉREK AZ EGYHÁZAK, FIVÉREK A NÉPEK

A genovai ökumenikus találkozó

Chiese sorelle, popoli fratelli: ezzel a magyarul csak nehézkesen visszaadható címmel tartottak ökumenikus találkozót 1999. november 12. és 14. között a Szent Egyed Közösség és a genovai érsekség rendezésében a Ligur-tengerpart nagy múltú városában. Az összejövetel annak az eseménysorozatnak volt újabb állomása, amelyet a II. János Pál pápa által 1986-ban kezdeményezett assisi találkozó indított útjára. Akkor, és azóta évente Itália és Európa más-más nagyvárosában — utoljára Bukarestben — került sor hasonló rendezvényekre. Genova jelképe, a hajósokat évszázadokon át biztos kikötőkbe térni segítő ódon világitótorony, a találkozó emblémáján is feltűnő Lanterna immár régi ismerősöket, barátokat láthatott egybegyűlni e tizenhárom éve tartó zárandokútnak az évezred utolsó állomásán. A mostani alkalom több is, kevesebb is volt az előzőeknél: a nagy világvallások képviselői ezúttal nem kaptak meghívást, hogy a szűkebb család, az egyházak nyíltabban beszélhessenek egymással közös dolgaikról.

A cím a néhai Atenagorasz konstantinápolyi ökumenikus pátriárka gondolatát idézi, akinek VI. Pál pápával 1967-ben lezajlott emlékezetes találkozásán Róma püspöke és a legnagyobb keleti egyház feje visszavonta az egymást 1054 óta kölcsönösen sújtó kiközösítést. A résztvevők jelenlétükkel tették szemléletessé az egyházaknak a sokarcúságon is át sugárzó vágyát az egység után. Közülük néhány, korántsem a teljesség igényével: katolikus oldalról Dionigi Tettamanzi, Genova bíboros érseke; Roger Etchegaray bíboros, a Jubileumi Szentév Pápai Bizottsága, és Edward I. Cassidy bíboros, a Keresztény Egység Pápai Tanácsának elnöke; Andrea Riccardi professor, a Szent Egyed Közösség alapítója; a görög keleti egyházak részéről IV. Ignatiosz Haszim, Antióchia és egész Kelet görög pátriárkája; Daniel Ciobotea, Bukovina és Moldova metropolitája és Alekszander Ogorodnyikov, az orosz Kereszténydemokrata Unió elnöke; a keleti prekhalkédóni egyházak képviselőiben I. Mar Ignatius Zakka Ivas, Antióchia és egész Kelet szír ortodox pátriárkája; Mutafyan I. Mezrob, konstantinápolyi ör-

mény pátriárka; Abuna Paolosz, az etióp ortodox egyház pátriárkája; Cyril Baselios Melancharuvil, Trivandrum (India) Rómával közösségben lévő, szír malankár érseke; a protestáns egyházak részéről Éro Huovinen, Helsinki, valamint Björn Fjaersted, Visby (Svédország) evangélikus püspöke.

A találkozó újra és újra idézte XXIII. János pápának, a keleti egyházak nagy barátjának intelmét: keressük azt, ami összeköt, és ne azt, ami elválaszt bennünket egymástól. A résztvevők éltek az alkalommal, hogy emlékezzenek, mi — vagy még inkább, ki is — egyesít valamennyi keresztényt. Elsősorban maga a Szentháromság, akiben valamennyien hiszünk, és akinek képmásaivá válni az egyházak legmagasztosabb hivatása: ez az egység nem az egyformaság, hanem a különbözőségek tökéletes összhangja. Egyesít bennünket Szűz Mária és Szent Fia, a vértanú és a szentek közössége, valamint maga a komunióra vágyó keresztény nép. Több szónok is meleg szavakkal emlékezett meg arról, hogyan adott hangot e vágnak „Egységet!” kiáltva a pápalátogatás alkalmával Bukarest utcáin, terein összesereglett nép. Az ökumené mégsem csupán a keresztények belső ügye. Vallásuktól függetlenül egységre szólítanak a világban a keresztények megnyilvánulására váró éhezők, és a háború, minden szegénység anyja által szenvedéssel sújtott milliók. A szegények és a béke szolgálatában, a karitászbán megvalósuló egység már ma is lehetséges. A búcsúzó század alkonyán, az új évezred hajnalán kereszténynek lenni immár talán végérvényesen személyes döntés, és nem születés vagy státusz kérdése. Különös erejű tanúságtétellel szolgáltak erről azok a más vallású többség lakta országokban élő keleti egyházak vezetői, míg a nyugati kereszténységet a szekularizáció szorította kisebbségbe. Ma pedig valamennyiük számára kihívást jelent a szekták és a piacnak mint megváltónak a hamis mítosza. Az egyházszakadások előtt élt közös mártírjaink öröksége nem pusztán távoli emlék; a 20. század modern zsarnokságaival az egyházak Keleten és Nyugaton egyaránt az új vértanúk és hitvallók sokaságának erejét szegezhetnék szembe.

A találkozó legszebb mozzanatait a plenáris üléseken és a kerekasztal-beszélgetéseken kívül az esténként más és más keleti rítus szerint mondott és énekelt vecsernyék jelentet-

ték. A Szent Lőrinc székesegyházban őrzik ereklyeként a Mandillót, Krisztus Urunk arcképét, amelyet még Leonardo Montaldo genovai dózse kapott ajándékba V. (Paleologosz) János bizánci császártól az 1300-as évek derekán. Az ereklyeként tisztelt, és évente csak egyszer közszemlére tett ikont Tettamanzi bíboros a vecsernyék idejére a székesegyház szentélyébe állította. Andrea Riccardi szép hasonlata szerint ezzel maga a találkozó is ikonná vált: különböző hagyományú keresztények talán átmeneti, de valóságos közösségévé, akik, miközben egymás szemébe néznek, az imádságban egyesülve az Úr arcát szemlélik. Az egység keresése kaland, de nem az utolsó divat szerinti kalandorság. Tettamanzi bíboros a keresztény egységet Istennek néperől szőtt álmának nevezte, amely mint ilyen a történelmet átható és formáló realitás.

Szó esett azonban a még meglévő problémákról is, így a pápai primátus kérdéséről. A Szentatya nevében Etchegaray bíboros szólt arról, hogy Róma püspökének hivatása elsőnek lenni a szolgáló szeretetben.

Miközben egyre inkább felismerjük és megéljük az egyházak láthatatlan egységét, az Eucharisztia asztalközösségének fájdalmas hiányát a párbeszéd mellett a tényleges jelek, gesztusok útját járva szüntethetjük meg. Genova e tekintetben is gyümölcsözőnek bizonyult: I. Mar Ignatius Zakka Ivas, antióchiai szír ortodox pátriárka meghívta a pápát, szentévi zarándokútja során látogasson el

Szíriába is. A város népe is lelkesen kapcsolódott be a találkozó munkájába, és maga is tett javaslatokat az ökumenizmusban való további előrehaladás érdekében. Egy asszony egyenesen újabb, a keleti egyházakat is magában foglaló egyetemes zsinat összehívását javasolta a még meglévő doktrinális nézeteltérések elsimítására. Volt, aki azt kérte az egyházaktól: legalább az Úr 2000. esztendejében ünnepeljék egyazon napokon a húsvétot és a karácsonyt. A prekhalkédóni örmény ortodox egyház konstantinápolyi pátriárkája, Mutafyan II. Mezrob pedig felvetette: a nikaiai hitvallás talaján álló az újabb és újabb kompromisszumos formulák keresése helyett ki-ki megtarthatná a saját, az igazságról vallott, de szükségképpen töredékes hagyományát, kinyilvánítva, hogy e még meglévő különbségek nem gátolják az egységet.

A találkozó az egyházak válasza volt a közvélemény által gyakran egyfajta vallásháborúnak értelmezett fegyveres konfliktusokra, különösen a legutóbbi idők balkáni háborúira. Jelkép értékű záró aktusaként az egyházi vezetők nyilatkozatot olvastak fel és adtak át a népek képviselőinek Genova főterén, amelyben elkötelezték magukat a béke és az egység mellett, hogy a világ számára nyilvánvalóvá váljék: nővérek az egyházak, és hogy e felismerés látható jeleivel segítse a népeket abban, hogy testvérekként éljenek.

SZŐKE PÉTER

A RENDES ÉS A RENDKÍVÜLI SZENTÉVEK (folytatás)

XIII. Gergely (1572-1585)

Az 1574. május 10-én kiadott *Dominus ac Redemptor noster* című, kétszer kihirdetett (Nagyboldogasszony ünnepén és Advent utolsó vasárnapján) bullával XIII. Gergely 1575-öt szentévnek jelölte ki. Ez volt a Trentói zsinat utáni első jubileum, amelynek légkörét meghatározta a pápa eltökélt szándéka, hogy végrehajtsa az egyház vallási és erkölcsi megújítását. A szentévet az Angyalvár ágyúinak ünnepélyes eldördülése nyitotta meg. A bulla pontosította a búcsúk kieszközlésének a feltételeit: mindazok elnyerték a teljes búcsút, akik megbánták és meggyónták bűneiket, majd ellátogattak a négy főszékesegyházba harminc napon keresztül, amennyiben rómaiak voltak, vagy külföldiek esetében tizenöt napon keresztül. Számos érsek és bíboros kíséretében — akik között volt Borromeo Károly milánói érsek is, aki egyszerű zarándokként érkezett Rómába —, a pápa karácsony vigiliáján a *Veni Creator Spiritus* dallamára átlépett a Szent Kapun. Egy fontos újdonsága volt ennek a szentévnek: a laikus és szerzetesi csoportosulások, valamint a számos confraternitás jelenléte, akik zászlóik alatt egyforma zsákruhákba öltözve vezették a bűnbánó zarándokmeneteket. Néri Szent Fülöp elindította a hét templom, vagyis a Szent Péter-, Szent Pál-, Szent Lőrinc-, Szent Sebestyén-, Szent János-, Jeruzsálemi Szent Kereszt-templom és a Santa Maria Maggiore látogatásának szokását.

VIII. Kelemen (1592-1605)

1600: A korabeli krónikák szerint ebben a szentévben olyan méreteket öltött a részvétel a zarándoklatokon és a vallásos buzgóság az előző évekhez képest, hogy ez csak a Trentói zsinathoz kötődő lelki megújulás gyümölcseként értékelhető. A szentévet az *Annus Domini placabilis* című bullával rendelték el 1599. május 19-én, amelyet a világ minden püspökének címzett rövid levél követett, amellyel a pápa arra buzdította őket, hogy gondosan készítsék elő a jubileumot, és ők is jöjjenek Rómába kegyes zarándoklattal, példát adva a híveknek. A pápa, miközben a város összes harangja zúgott, és eldördültek az Angyalvár üdvözlő ágyúi,

ünnepélyesen megnyitotta a Szent Péter-bazilika szent kapuját 1599. december 31-én, és ezzel megkezdődött a szentév.

VIII. Orbán (1623-1644)

1625: Az európai politikai helyzet nem volt a legkedvezőbb, bár teljesen lefoglalta a Róma sértetlenségének megőrzése érdekében való politizálás, VIII. Orbán pápa nem vonta ki magát a jubileum előkészítéséért végzett munka alól sem, amelyet az *Omnes gentes plaudite manibus* kezdetű bullával hirdetett ki 1624. április 29-én. Ezt a dokumentumot a személyes, társadalmi és egyházi, lelki megújulásra felszólító bibliai idézetek gazdagították. Az ezt követő bullákkal, a Porziunca-kápolnában (Santa Maria degli Angeli — Assisi) folyamatosan elnyerhető teljes búcsú kivételével minden más búcsút felfüggesztett a szentév idejére. Attól való félelmében, hogy a nagyarányú zarándoklat a Dél-Itáliában dúló járvány gyors terjedését vonja magával, a pápa elrendelte, hogy a falakon kívüli Szent Pál-bazilika helyett a híres Mária-kegyhely, a Santa Maria in Trastevere legyen a látogatások célja, amelynek Szent Kapuját maga a Szentatya nyitotta meg. Másik fontos újítás, amelyet a *Pontificia sollicitudo* című, 1625. január 25-én kiadott bulla jelez, amellyel a pápa a szentévek történetében első alkalommal jubileumi búcsút ad a klauzúrákban élőknek és mindazoknak, akiknek súlyos akadályokba ütközik, hogy rituális zarándoklat keretében Rómába jöjjenek.

X. Ince (1644-1655)

1650: X. Ince 1649. május 4-én az *Appropinquat* című bullával rendelte el a jubileumot, az európai hatalmi konfliktusok szempontjából viszonylag nyugodt időszakban, és még ugyanazon év karácsonyának vigiliáján meg is nyitotta a Szent Péter-bazilikában. Ez az esemény nem csupán zarándokokat vonzott Rómába, hanem számos nagykövetet és az európai hatalmak képviselőit, akiknek a jelenléte hivatalosan is a megbékélés és a közvetítés feladatát ruházta a pápaságra. Jubileumi búcsút nyerhettek meghatározott feltételek mellett a szerzetesnők, anakeríták és remeték, a bebörtönzöttek és a betegek. Ebből az alkalmából átépítették a Lateráni Szent János-bazilikát, amely a Vatikáni-bazilikával

együtt megkapta „A Világegyetem Egyházainak Feje és Anyja” titulust: „az egyik, mint a harcos apostoli és katolikus egyház jelképe, a másik (a Lateráni), mint az első püspökség első székhelye és feje, és mint ilyen, első a világ katedrálisai között”.

X. Kelemen (1670-1676)

1675: X. Kelemen pápa számos, a Róma városában az 1675-ös szentév megnyitását megelőzően elvégzendő felújításokra és átépítésekre vonatkozó rendelkezést adott ki. Ez volt az első alkalom, hogy a VII. Sándor pápasága idején épített Szent Péter-bazilika méltóságot sugárzó oszlopai között fogadták a világ minden tájáról érkező zarándokok ezreit. Az *Ad apostolicae vocis oraculum* kezdetű kihirdető bullát 1674. május 3-án olvasták fel áldozócsütörtökön a Szent Péter-bazilika előcsarnokában, és advent negyedik vasárnapján nyitották meg a Quirinale-palota központi erkélyéről, a XIII. Gergely pápa által bevezetett szokásnak megfelelően a két ünnep szimbolikus értelme alapján: a mennybemenetel megnyitotta a Paradicsom kapuit a bűnbánó emberek előtt, az advent végével lezárul az óév, és beléphetnek a jubileumi évbe. A szokásoknak megfelelően a Porciunkula kivételével a jubileumi időre felfüggesztették a többi búcsú lehetőségét, és azok számára, akik nem tudtak Rómába eljutni, bizonyos feltételek mellett lehetővé vált a búcsú elnyerése.

XII. Ince (1691-1700) és XI. Kelemen (1700-1721)

Az 1700-as év a felvilágosodás korának szent-évet a *Regi saeculorum* című bullával hirdette ki XII. Ince pápa 1699. május 18-án, amelyet a szerzetesek és a világiak részvételét szabályozó két másik dokumentum követett. Az „értelem fényébe” vetett hit áthatotta a vallási környezetet is, ezt jelzi a számos teológiai és egyháztani természetű vita és ellentmondás, mint például a janzenizmus és a gallikanizmus. A szentév, számos spirituális kiváltsággal a katolikus egyház tanához és tekintélyéhez való állhatatos hűsége hívta fel a figyelmet. A pápa gyenge egészségi állapota nem tette lehetővé, hogy személyesen nyissa meg a jubileumot, ezt a feladatot Emanuele Bouillon bíborosra bízta; a többi bíboros a

jubileum más ceremóniáit végezte, de maga a pápa, amikor a legjobb egészségnek örvendett, egyszerű zarándokként akart elindulni, hogy meglátogassa a rituálénak megfelelően kijelölt templomokat. XII. Ince szeptember 27-én halt meg, így a szentévet utódja, XI. Kelemen zárta le, akit még az év november 23-án választottak pápává. A jubileum berekesztését egy másik esemény is megzavarta: a Tiberis megáradása, amely miatt megközelíthetetlenül vált a falakon kívüli Szent Pál-bazilika, így a Szentatya, elődjéhez hasonlóan, helyette a Santa Maria in Trastevere-bazilikát jelölte ki a zarándoklatok céljául, és itt is zárta be a Szent Kaput.

XIII. Benedek (1724-1730)

1725. XIII. Benedek pápa, akit 1724. május 19-én választottak meg, nagy lelkipásztori buzgalommal éppen egy hónappal megválasztása után a *Redemptor et Dominus noster* bullával elrendelte a jubileumot, megerősítette elődjének, XIII. Ince pápának a jubileumi évre való felkészülésről kiadott határozatait. Felszólított a bűnbánatban és imádságban való ünneplésre, emlékeztetett a liturgikus szertartások egyszerűségére és méltóságteljességére. Szigorú szabályokat vezetett be a búcsú elnyerésére, amelyek a Porziunculára is vonatkoztak. Ő maga is több alkalommal végigjárta a jubileumi bazilikákat, és a kor leghűresebb prédikátorait hívta meg a római templomokba az egész szentév során. Zsinatot hirdetett ki a római provincia számára a Lateráni-bazilikában, számos érsek jelenlétével, és egész napokat töltött imádsággal és meditációval a Santa Maria sopra Minerva-templomban. Nem hanyagolta el a jubileum pusztán szervezési vonatkozásait sem, amelyek a zarándokok méltó elhelyezését szolgálták és készítették elő. A várost gazdagító számtalan művészeti és építészeti alkotás között volt a Piazza di Spagnán a Trinità dei Monti-templom csodálatos lépcsősora, amelyet éppen a szentévben avattak fel. Másik jelentős esemény volt a Szentév alkalmából Redemptorista atyák által kiváltott 370 rabszolga befogadása a Legszentebb Háromságról elnevezett Confraternitás római menedékházába, ahová a pápa többször is ellátogatott, hogy vigaszt nyújtson számukra.

IN MEMORIAM RABÁR FERENC (1929-1999)

A szentmise: emlékezés és hálaadás: Memoria és Eucharisztia.

Emlékezünk Jézus életére, halálára és feltámadására, és ezáltal jelenlétünk tesszük őt, aki Isten fiaként emberré lett és közöttünk élt. Az emlékezésben a kronológiai, kalendáriumi idő visszahúzódik, hogy helyet adjon a személyes időnek. A test szerinti s ezért az elmúlásnak kitett életre ráborul a léleknek a szeretetben, Istenben kiteljesedő élete.

Vannak az életnek határhelyzetei, amelyek összesűrítve, felfokozva tárják fel az ember teljes belső valóságát. Ilyen a halál eseménye, amely előbb-utóbb mindnyájunk életét le fogja zárni.

A földi életet három szemszögből tekinthetjük át, s e három nézőpont éppen a halálban rajzolódik ki a legélesebben.

1. Attekinthetjük az életet az objektív, külső szemlélő tekintetével. Amikor egy ember élete véget ér, az életműve lezárul. Ilyenkor el lehet mondani, eleinte emelkedett méltatásokban, később tárgyilagos történeti értékelésben, hogy az illető milyen pályát futott be, mit alkotott élete során, milyen sikereket ért el, hogyan rázták meg a történelem viharai. Ez a távlat különösen a mostani idős korosztály életében annyira fontos, hiszen többségüknek csontjába-vérébe szívódott a háborút követő korszak minden gyötrelmével. Nekik sorsukká lett, embert próbáló és embert formáló időköt hozott az a mai, amely a mai fiataloknak már csak történelem.

2. Bármilyen sokatmondóak azonban a külső életkeretek és teljesítmények, csupán az élet, az ember felszínéről adhatnak számot. A személyiség belső titkába csak a szeretet tekintetével pillanthatunk bele. Azoknak a szemével, akik az elhunytat szerették és akiket ő szeretett. Azokéval, akiknek valaha régen ő még a „Kis Feri” volt: minden iránt érdeklődő, a világra kinyílt, szeretetre nagyon is nyitott gyerek és fiatalember. Annak a szemével, aki életre szólóan szerelmes társává lett; aki mindvégig hűségesen mellette állt, és megosztotta vele életének minden örömét, de minden külső-belső viszontagságát is. Azok szemével, akik kettejük szeretetéből születtek, szűkebb és tágabb családjának tagjaival, akik örömeinek, de féltő aggódásának egyik

legfőbb forrása voltak. Mindazok szemével, akik többet láttak benne, mint kitűnő tudóst, szervezőt, tudományos vagy közéleti személyiséget. Akik meglátták és megszerették benne az embert, a barátot, a társat, aki oly megértő és meleg szívvel tudott odafordulni mindekihez.

3. Van azonban egy harmadik távlat is, s ezt éppen a szentmise nyitja meg, amikor Krisztus életére és kereszthalálára emlékezik, halát adva Istennek jötteteiért. Az ember legbenső valósága, eredete és végcélja, életének legmélyebb értelme ebben a távlatban nyílik meg előttünk. Nem kósza véletlenek összjátékaként csöppentünk bele ebbe a világba, és nem egyszerűen a biológiai törvények kényszeréből sodródunk ki belőle. Életünk nem a bölcsőtől a koporsóig tart, hanem Isten szeretetéből kaptuk azt, és beléje, hozzá tart minden élet. Nem rabszolga az ember, de nem is fennhéjázó, független nagyúr, hanem fia a mennyei Atyának, aki egyszerűen Fiában, Krisztusban fiával és Lelkével ajándékozott meg minket. Amikor minden más lefoszlik rólunk, akkor válik nyilvánvalóvá, hogy kik is vagyunk valójában: Isten gyermekei, akiket szeretetének boldog közösségében akar teljes életre kelteni. A természet most még vajódik és sóhajtozik. Az ember a halálban látszólag megsemmisül, legföljebb életműve marad hátra. Valójában azonban átkerül abba a létformába, amelyről a feltámadt Krisztus adott hírt számunkra. „A romlandóság szolgái állapotából kiszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára.”

Erről az Istenben beteljesült létről nekünk még csak sejtéseink vannak. Ahogyan télen mindent beborít a hó, de alatta ott készülődik már az életet fakasztó, a természetet virágba borító tavasz, úgy rejti el előlünk a halál durva és félelmes valósága a feltámadt élet boldogságát. Jézus ígérete biztat: a búzaszemnek a földbe kell hullania és el kell hálnia, hogy új életet teremjen. Nem a halált magasztaljuk ezzel, hanem az életet. Azt az életet, amely e földi világban kezdődik, és a halál ajándalmas törése után az odaátiban folytatódik. Azt az életet, amelynek valódi dimenziói túlnyúlnak az életrajzi és történeti kereteken, hiszen Istenből fakadnak, és őbenne teljesednek ki. Azt az életet, amely nagygyá lehet az alkotásban is, de igazában csak az ajándékozó és áldozatos szeretetben, a hűségben, a kitartás-

ban, a szenvedések közepette is megmaradó reménységben virágozhat ki. Azt az életet, amelyet megosztott velünk az Isten Fia, hogy ő is megoszthassa velünk az isteni szeretet életét.

A szentmise emlékezés Krisztus életére és Ferenc testvérünkére, aki egygyé lett vele halálában, és – hisszük – feltámadásában is. És hálaadás Isten nagy tetteiért, elsősorban azért, hogy megajándékozott egyszülött Fiával, és benne nekünk ajándékozta önmagát. De hálát adunk most Ferenc testvérünkért is, hogy a saját lehetőségei és keretei között szebbé formálta a világot, hogy életek nőhettek ki az életéből, hogy sokakat szeretett és sokak szerethették.

Emlékező hálaadásunk végül az egyháznak Krisztushoz csatlakozó imájában könyörgésbe fordul, hogy Isten irgalmasan emelje őt magához. Fiához hasonlóan támassza fel őt a halálból, s töredékes, gyarlóságoktól sem mentes életét tegye ragyogóan széppé és beteljesültté a feltámadás boldogságában, Isten szeretetének örök életében.

(Elhangzott a temetést követő gyászmisén, 2000. január 21-én.)

LUKÁCS LÁSZLÓ

KELEMEN JÁNOS: A SZENTLÉLEK POÉTÁJA

Szerb Antal szerint az irodalomtörténet nagy igazságai, kijelentései idővel megkopnak. Mindenki ismételteti, mindenki egyetért vele, bárki leírhatja. Aztán egyszerre csak közhelyekké válnak, és kész. És ekkor el kell tennie egy kis időnek ahhoz, hogy újra érdemben hozzá lehessen szólni az adott kérdéshez. Ilyen újra-hozzászólás Kelemen János tanulmánya a könyvtárnyi Dante-szakirodalomhoz, amelyen nem érezni a közhelyesség torokszorító, tenyérizzasztó kellemetlenségeit. Pedig nem könnyű Dantéről újat mondani, érdemleges kijelentéseket tenni. Kelemen János — amint arról a Vigilia rendszeres olvasói az elmúlt év folyamán megtapasztalhatták — speciális szempontból vizsgálja az Isteni színjátékot: azokat a szöveghelyeket elemzi, amelyek hangsúlyozottan magára a szövegre, vagy a szerzőre vonatkoznak. Azaz Kelemen modern, irodalomelméleti szakkifejezésével: önreferencialitást tartalmaznak.

A tanulmányban vázolt gondolatmenetben a Szentlélek dantei értelmezéséből kiindulva egy sajátos poétika körvonalazódik, melynek fényében újraértelmezhető a költő alakja. E

nézőpontból továbbá megújítható felfogásunk a költő küldetéséről, az olvasó szerepéről, Dante sajátos, oly sokak által elemzett allegorizmusáról és a kimondhatatlan kimondására való törekvéséről.

A gyakori idézetek megkönnyítik a fejtegetések megértését, és kézzelfoghatóvá teszik az eredeti mű világának szépségét: közelebb kerülünk ahhoz a titokhoz, hogy mi is teszi ma is aktuálissá ezt a közel négyszáz éve keletkezett — a szó eredeti értelmében vett — szépirodalmi alkotást. *(Kávé Kiadó, 1999)*

NÓGRÁDI CECÍLIA

SZÉKELY BERTALAN-KIÁLLÍTÁS A MAGYAR NEMZETI GALÉRIÁBAN

Több mint ezeréves múltunkban kalandozva, ha történelmünket képsorként pergetjük le képzeletünkben, a sorban minden biztonnal ott lesznek a 19. századi történelmi festészet legismertebb alkotásai is, köztük Székely Bertalan festményei, mint például a *II. Lajos tetelemének feltalálása*, az *Egri nők*, vagy a *Mohácsi csata*. Ezek a festmények nemcsak történelmünk kiemelkedő eseményeit jelenítik meg, de témáikkal, szín- és formavilágukkal hozzájárulnak a megfestésük idejéről, az 1860-as, '70-es évek Magyarországról alkotott képünk kiteljesítéséhez is.

A Nemzeti Galéria Bakó Zsuzsanna által rendezett kiállítása és a kísérő katalógus átfogó képet ad Székely Bertalan munkásságáról. Bemutatja a nemzeti történeti festészet elkötelezettjét, a portréfestőt, a középületeket díszítő falképek alkotóját, a pedagógust és elméletírót. Láthatjuk híres fiatalkori *Ónarcképet*, valamint kisméretű tanulmányképeit, vázlatosorozatait is, amelyek nem egy Székelykutató szerint nagyobb tehetséget, eredetibb festőt mutatnak, mint legtöbb megvalósult főműve. Székely Bertalan kora kiemelkedő festője és — írásai tükrében — jelentékeny gondolkodója volt, de bizonyos fókig foglya maradt kora akadémiáinak. A monografikus kiállítás lehetőséget ad a visszatekintésre, az életműnek az idő 15. századi fogságából kiszabadulva immár a 20. század végének izlésvilága alapján történő megítélésére.

Önmagában a visszaillesztés lehetősége azonban még nem tenné élővé és sokak számára izgalmassá és élvezetessé a kiállítást. Székely Bertalan képei magukkal ragadják a nézőt. Nemcsak egy történelmi kor, egy festészeti stílus rajzolódik ki általuk, de egy festő emberi alakja is. A főművek mellett kiállít-

tott sok-sok vázlat, szín- és kompozíciótanulmány révén megelevenedik a folyvást jobb kifejezési módot kereső, a különböző lehetőségek között mérlegelő, a kísérletező művész is. A vázlatok sora betekintést nyújt festői alkotófolyamatába, és egyúttal az egy-egy probléma megoldását elszántan kereső, szüntelen fejlődni vágyó embert is láttatja. Különösen nagy erővel mutatja azt a teremsor végén látható mintegy száz kisméretű mennyezetfreskó-vázlat, melyek szorosan egymás mellé helyezve válnak a falak és a mennyezet egészen különleges díszévé.

LUKÁCS ÁGOTA

MÁRTON LÁSZLÓ: ÁRNYAS FŐUTCA

Noha Márton László prózaművészetét a nagyformákkal való kísérletezés és viaskodás látszik meghatározni s előrevinni, az elbeszélés határán billegő s már-már a regénytelenység kísértésének engedő Márton-kötet, a szerző alig másfélszáz lapos új szépprózai munkája leginkább kisregénynek tekinthető. A történetmondás szokványos keretei szinte maguktól értetődően hullanak szét, mikor az elbeszélés egy magyar kisváros zsidó közösségének mind agresszívabb felőrlését, halálba küldését próbálja megjeleníteni. Az események csak rövid időre s komoly elbeszélői erőfeszítés árán állnak össze, részint Róth Aranka, illetve a nagylánnyá érő Gőz Gaby alakja köré csoportosulva, majd a könyvecske végén az amúgy is töredékes és szövevényes, néhol alig követhető történet ismét szilánkjaira esik szét.

Az elbeszélő, úgy mondja, korabeli fényképek nyomán, a gondolat és a képzelet színterén szövi egymásba el nem búcsúztatott, árnyakként létező szereplőinek befejezetlenné torzított sorsát: „olyan teret és időt akarunk felidézni, amelyben visszamenőleg megtörténik mindaz, ami az árnyak arcvonásából és a fényképek hátteréből kiolvasható”. Azonban a(z) egymásra vetülő fényképek (már) nem férhetők hozzá, avagy csak fehér hátoldaluk látható, így a fantázia különös jelentőségre tesz szert. Ez adhat magyarázatot arra is, hogy a közelítőleg tíz évet átfogó s ezen kívül eső események hogyan és miért sűrűsödnek össze az egyetlen év, sőt egyetlen nap leforgása alatt lejátszódó történetben. A szövegrétegek töredékei, az ezekből rendre kisarjadzó anekdoták, az események gyakorta változó (például a csokoládépapír síkjára helyeződő) színterei kijelölhetetlenné teszik a megtörtént

és az elképzelt szálakat elválasztó vonalat. Az „elbeszélői önkény” ezáltal kitágítja, az olvasók figyelmét az árnyakra fókuszálva egyszerűsre mind le is határolja az elbeszélés korlátozott terét. Igaz, e teret talán túl szűkre szabják a történetmondás minduntalan megszakító elbeszélői kommentárok vagy önértelmezések. Alighanem ez is indokolja a nem másként, mint lehetségesként elképzelt történetek színes kavalkádjának művészi karakteréből fakadó — így a tragikumot egy percig sem hiteltelenítő, inkább mélyebben átgondolt formáló — oldottabb hanghordozást.

Márton László könyvecskeje kétségkívül rendhagyó kisregény. A terjedelmet meghazudtoló változatosság és cselekménybonyolítás ugyan önmagában is érdekfeszítő lehet, de igazán rafinálttá a szöveget mindvégig jellemző bölcséleti következetesség fényében lesz. A szilánkjaira hulló történet távlatokat nyit — azaz kérdéseket vet föl, melyeket immár az olvasóknak van módjuk továbbgondolni: „a szerző saját képzelete szülőiteit az olvasó képzeletére bízta”. (Jelenkor, 1999)

BENGI LÁSZLÓ

ÖTVENÉVES SZERELEM

Szőnyi Zsuzsa: A Triznya-kocsmá.
Magyar sziget Rómában

Újabb kötettel gazdagodott a magyar Itáliarajongók szerénynek eddig sem mondható könyvtára. Rómában, a Kis-Aventinuson a Via Baccio Pontelli 5, majd a Via Annia Faustina 19 ad(ott) helyet a Várady Imre által „Triznya-kocsmá”-nak elkeresztelt képzőművészeti és kulturális szalonnak. Triznya Mátyás (1922-1991), „kiváló olasz filmszakember és Európa-szerte elismert akvarellista”-nak és Szőnyi Zsuzsa otthonáról van szó, mely immár félévszázada a magyar emigráció római bázisának szerepét tölti be. „Matyi-Zsuzsa” illetve 1991 óta „az aventinusi tündér” egy-maga fogad(ott) szíve minden melegével, áldozatkészségével szombat esténként — a hó elsőjét kivéve — minden, Rómában megforduló magyar látogatót: politikustól művészig, irodalmártól egyszerű ösztöndíjasig, világnézetű különbségekre való tekintet nélkül. Zsuzsa asszony női lelkét tükröző vezérelve így szól: „Talán az átélt éhezés, állandó rettegés is közrejátszott abban, hogy nagy bánatunkra nem született gyerekünk. Viszont elhatároztuk, hogy az egész világot örökbe fogadjuk, és a szeretetünket mindenkire kiterjesztjük.” E „világbefogadás mindennapjaiba pillanthat

tunk be e könyv által, melynek előszavát a Kocsma oszlopos tagja, Szőrényi László írta. A könyv első része Szőnyi Zsuzsa gyermekkoráról, férjével való emigrálásukról, itáliai otthonteremtésükről szól. A második rész azon személyiségek portréját rajzolja meg, akikkel a házaspár a '60-as, '70-es években került szorosabb kapcsolatba. A prominens egyéniségek sora Barankovics Istvánnal kezdődik, aki 1951-ben az USA-ban letelepedve a magyar emigránsok vezető személyiségévé vált. Zsuzsa asszony közül tőle néhány levelet, melyekben a politikus-újságíró értő, maig helytálló megállapításokat tesz Pilinszky és Rónay György prózájáról, elismeréssel szól a Pax Romana által megindított Mérlegről, elmélkedik az e századforduló táján megvalósulni látszó egységes Európa ideájáról. Infarktus után a jézusi credo kap hangsúlyt gondolkodásmódjában: „...mindenen (túl) az emberi problémának csak egy igazi megoldása van: a kereszt akceptálása. Nem lázadó, hanem békés akceptálása.” „Hermes titkainak ismerője”-vel, Kerényi Károlyval kapcsolatban jóleső érzéssel tölthet el bennünket a tudat, hogy a *Gli déi e gli eroi della Grecia* című műve Olaszország egyes iskoláiban kötelező olvasmány. Szívet melengető az a kép is, melyet a Buonarroti-ház igazgatójáról, Tolnay Károlyról fest szerzőnők. A tudós, aki „Lelkesen rajongott minden iránt, ami érték, ami szép”, az 1966-os firenzei nagy árvíz napján „egymaga kezdte el a felső emeletre menekíteni az európai kultúra egyedülálló értékeit, Michelangelo rajzait, a kisebb szobrokat és mindent, amit meg tudott mozdítani”, teljes sikerrel. Mestere utolsó műveinek elemzése mindent elárul a műtörténész lelkületéről: „Michelangelo itt újra alárendelte a testi szépséget a lélek belső sugárzásának. (...) Michelangelo mélységes magányban (...) kereste meg az üdvösség felé vezető útját. (...) Ezekben a művekben (...) féltregette művészi tudását. (...) Azt viszi beléjük, amire legnagyobb szüksége van — az isteni szeretetet.” Márai feleségével a nápolyi Posillipo dombon, majd Salernóban lakott, de gyakran jártak Rómában és keresték fel Triznyáikat. A Zsuzsa asszonynak szóló, Salernóból, majd Amerikából küldött levelei száma mintegy száz, amelyek jó része saját kiadású könyveivel kapcsolatos ügyintézés. Mindazonáltal a *Le braci — A gyertyák csonkig égnek* — 17 itáliai kiadásának sikerén felbuzdulva az olasz kiadók versengenek e levelek publikálási jogáért. Az író szerint azonban e kultúrkinccsek megismerésében a magyar olvasóközönséget illeti az

elsőség. A „bölcstársalgó” e kötetben közölt leveleiben kirajzolódni látszik egyfajta eszmélési folyamat, mely 1988-ra, az írórt ért „epidémia”-szerű sorscsapások következtében: a „lehet, hogy talán mégis van lélek?” — kérdésben kulminál. Az enciklopédikus tudású literátorral Cs. Szabó Lászlóról többek között megtudhatjuk, milyen tudatos előtanulmányokkal indult el felfedezendő egy-egy vidék kulturális örökségét. A fejezetben felidéződik egy a Loire-völgyi alkonyatban lejátszódó, békekötéssel zárult Cs. Szabó-Illyés csatározás. Pilinszky 1947-48 tele után '67-ben jutott ki újra Rómába, amikori ottlétének külsőségekben megnyilvánuló lényege, hogy végre „élvezte a békés környezetet, a félelem és rettegés hiányát” az itthoni idegfeszítő éberség után, s megismerkedhetett Szabó Ferencel és Békés Gellérttel. Az ez év augusztusában elhunyt Békés atyában — az Újszövetség egyik modern magyarra fordítójában és a Katolikus Szemle szerkesztőjében — az ökumenizmust az életben is gyakorló, embertársai, munkája iránt odaadó, nagy munkabírási emberét ismerhetünk meg. Békés atya szerkesztőségbeli jobbkeze Vásárhelyi Vera volt, a tehetséges akvarellistává lett író, aki férjével, Kállay Kristóffal, a menekülteket áldozatosan segítő máltai lovaggal szintén külön portrét kap a Szőnyi-kötetben. A „kedves szelíd csipogásával” elbűvölő „búbosbankár-ról”, Weöres Sándorról — többek mellett — azon kedves jelenet került a kötetbe, amikor Weöres — Susanna asszony, Szabó Ferenc és Tűz Tamás jelenlétében — ártatlan arccal számon kérte a Via Giulia frissen kinevezett igazgatóján, hogy az adminisztratív vezetés miért nem ismeri az emigrációs sajtót. A kötet harmadik, legterjedelmesebb egysége visszatér a naplószerkezethez. A kötet az évek szintjén követett kronologikussággal csupán villanásszerűen felidéz egy-egy bájos volta vagy kulturális jelentősége révén rögzítésre érdemes eseményt a — néhány állandó tagon túl — mindig eltérő összetételű társaság majd húsz évéből. A könyv negyedik egysége néhány kedélyes, hálás visszajelzést — beszámolót, elmélkedést, levelet — tartalmaz a társaságba tartozók részéről és egy tényszerű adatokból összeállított naptárt a Kocsma ötven évéről (1949-1999). A finom női lelkületen átszűrt, mediterrán napfényes derűtől áthatott ötvenévnvi visszatekintést — melynek tárgya kimeríthetetlen kincseshánya — magas szellemi, erkölcsi igényesség és a szeretet hatja át. A római „magyar sziget” lényegét — annak képgyűjtemény-, szalon-, és

kocsma-voltán túl — Kovács Sándor Iván foglalta össze ily módon: „Csak azt a megállapítást erősítem meg, hogy ez a kocsma egyszerűsrend műhely és akadémia is, ahogy egy filozófus és anekdotikusan maga a ház úrnője minősítette.” Szőnyi Zsuzsa legfőbb erényének — Istentől kapott adományának — a magam részéről azt tartom, hogy az általa megismert személyiség hivatása, szellemisége mögött mindenkiben felfedezi a szeretni való embert annak minden értékével és gyengéivel együtt s az élet szellemi és materiális síkjából tökéletes harmóniát képes teremteni. (Kortárs, 1999)

NAGY MÁRIA

KISZELY GÁBOR: A SZABADKÖMŰVÉSSÉG — HISTÓRIA, TITKOK, SZERTARTÁSOK

A szabadkőművességgel kapcsolatban meglepően csekély a megbízható ismeretünk, amelyet olyan könyvekből meríthetnénk, melyek csupán a puszta tényekre hivatkoznak. A témát bemutató művek igen szélsőségesek, nagyjából a közhelyeszerű, „tudományos igényű” munkától kezdve a mindent megszipító „belső” történeten át, a legszélsőségesebb antimaszonikus fércműig terjed a skála. Kiszely Gábor valószínűleg tudta ezt, s érezte az igényt egy korrektebb összefoglaló munka megírására, amelybe dicséretre méltó igyekezettel bele is vágott.

Az elsősorban ismeretterjesztő jelleggel bíró könyv egyik legnagyobb előnye képanyaga és az ehhez kapcsolódó szöveges részek, amelyek a páholy munka szimbolikus értelméről, az ehhez kapcsolódó jelképekről, elérhető fokokról szólnak. Ezek magyar könyvben talán most láthatóak/olvashatóak először ilyen részletességgel, mégis közérthetően és kellőképpen illusztrálva.

A könyv a hangsúlyt az európai maszonériára (értsd: *szabadkőművességre*, nagyon helyesen a szerző is ragaszkodik ehhez az eredetit *freemason* jobban visszaadó kifejezéshez) helyezi, külön fejezetekben tárgyalja Franciaország, Németország, Ausztria, Svájc, Magyarország és Olaszország szabadkőművességének a történetét. Kisebb fejezetek szólnak más európai országok maszonjairól és a páholyok történetéről, míg az Európán túli területeket jószerivel csak az Egyesült Államok képviseli.

Külön nagy fejezet szól a szabadkőművéségről és a Római Katolikus Egyház viszonyáról

is, ahol a legjobban látszik talán, hogy Kiszelynek mennyire nem sikerült egyik legfontosabb célkitűzése, mely szerint „eszmei hadakozás” nélkül szője történetét. 1983-ban a Hittani Kongregáció negatívan ítélte meg a szabadkőművességet, mint olyan szervezetet, amelynek alapelvei a Római Katolikus Egyház tanaival összeegyeztethetetlenek. E megnyilatkozás sokéves szellemi harc végpontja, amelyet azonban a könyv szerzője nem akar véglegesnek elfogadni, s az egyház és a maszonéria történetét taglalva is inkább az előbbi „rugalmatlanságát” hangsúlyozza, mint a maszonéria nyílt vagy kevésbé nyílt egyház-, és klerikusellenes megnyilvánulásait, amelyek azonban szép számmal voltak, mint az akár e könyv lapjain is olvasható. A szerző, bár ügyesen siklik a maszonéria nagyobb tömbjei között, s láthatóan érinteni akar minden fontosabb történet és gondolatot, a felületesebben tárgyalt témakörei (Martinovicsek, 1918-20 évi magyarországi események, P2-botrány stb.) szembeötlőek, még akkor is, ha összefoglaló műről van szó. Hasznos lett volna az ellenfél nézeteit is komolyabban ismertetni, a teljesebb kép érdekében.

Idehaza azonban még így is hiánypótló e könyv: érdeklődőknek, szimpatizánsoknak és ellenfeleknek egyaránt. (Korona Kiadó, 1999)

PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS

HAVAS LÁSZLÓ — ÓBIS HAJNALKA — SZÜCS GÁBOR — ÚJLAKY ISTVÁN (SZERK.): RÓMA

Egy világbirodalom politikai, erkölcsi és történelmi eszméi I-II.

A 20. század kataklizmáit és a szupertekhnika forradalmát élő Európa szellemi gyökereit kutatja, tudván, hogy emberhez méltó jövőjének záloga: múltjának, évezredek értékeinek megismertetése, őrzése és kamatoztatása. Az „öreg” Európa intézményrendszerre, jogi gondolkodásra, történelemszemléletre, államberendezésre, végső soron civilizációja — akár felismerjük, akár nem —, két mélybe nyúló gyökérből táplálkoznak: az egyik a görög, a másik az előbbi értékrendjének számos elemét asszimiláló római. Európa polgárai úgy érzhetik meg önmagukat, ha tudatosan vállalják e mélyből fakadó értékeket. A 80-as évek derekán, talán nem is egészen ezen koncepcióból kiindulva, mégis ennek jegyében alakult ki a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Klasszika-filológia Tanszékén

az az együttes, melynek tagjai szellemtörténeti aspektusból kívánták megközelíteni a római világbirodalom erkölcsi és történelem-filozófiai eszméit. Havas László professzor vezetésével ez a lelkes csoport állította össze a 35 ív terjedelmű antológiát. A kötet azonban csak másfél évtizedes kényszerpihenő és némi átalakítás után jelenhetett meg: 1998-ban. Időközben felnőtt egy olyan kutatógárda, melynek fiataljai oroszán-körmeiket mutogatva részt vettek e kiadás létrejöttében.

A rövid ismertetővel ellátott szemelvények (jó részük először olvasható magyarul) bevezetik az olvasót a római városállam, a köztársaság, a principátus és a késői császárság eszmevilágába, s a századok mentén eljuttatják a középkori Európa születésének fájdalmas pillanataig.

Az első keresztény századok kiemelkedő gondolkodói, írói is helyet kaptak a szöveggyűjteményben: Tertullianus (talán túlértékelt), Eusebios mint az első egyháztörténet írója, a „keresztény Cicerónak” nevezett Lactantius, majd a legnagyobbak: Ambrosius és Hieronymus (sajnos csak egy-egy rövid levrészlettel, a bevezetésben pedig néhány apró tévedéssel), valamint a kora eszméit összegző és a jövő távlatait bemutató Augustinus. A sort Augustinus tanítványa, a világtörténelmet író Orosius s az eszméikért halálba induló filozófus, Boethius zárja.

A jegyzetek ügyes „mini lexikona” és a gazdag bibliográfia segítik e közel másfélezer éves korszak mélyebb megismerését. Szívesen láttunk volna több és jobb minőségű térképet.

A szerényen „egyetemi segédkönyv”-nek minősített antik államelméleti antológia az európai eszmetörténet értékes tárháza. *Tolle et lege*, vedd és olvasd, ajánlja a recenzens. (Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998)

PUSKELY MÁRIA

VIZKELETY ANDRÁS (SZERK.): MITTELALTERLICHE LATEINISCHE HANDSCHRIFTENFRAGMENTE IN GYŐR

A középkorban keletkezett kódexek jelentős része jutott arra a sorsra, hogy amikor már nem volt rájuk szükség, illetve rongáltak, hiányosak voltak, új kéziratok vagy nyomtatott könyvek kötésénél használták fel őket. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a régi pergamen- vagy papírlapokat kiszedték a kéz-

iratból (igen gyakran még kisebb-nagyobb csikokra is felvágták őket) és belekötötték az új kéziratba vagy könyvbe. A századok során így módon sajnos sok-sok régi kézirat ment veszendőbe.

A kodikológusok régen felismerték ezeknek a kéziratföredékeknek az irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségét, s ezért ma már mindenütt a világon módszeresen folyik feltárásuk és feldolgozásuk. Hazánkban az MTA keretén belül működő *Fragmenta Codicum* kutatócsoport irányításával folyik e munka.

Ennek az aprólékos, igen sok türelmet és alapos filológiai felkészültséget kívánó feltáró munkának az egyik legújabb eredménye a *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Győr* című kötet. A könyv a *Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae* című sorozat harmadik köteteként látott napvilágot a Balassi Kiadó és a wiesbadeni Otto Harrassowitz Kiadó közös kiadásában, Vízkelety András szerkesztésében.

A német nyelvű kötet a győri könyvtárakban és közgyűjteményekben (mindenekelőtt a Győri Egyházmegyei Könyvtárban) található középkori eredetű kéziratföredékek kodikológiai leírását hét főből álló csoport végezte, akik mind a tudományág jeles képviselői. A gazdag képanyaggal megjelent kötet tartósságot ígérő kötése is jelzi: a hazai és külföldi kéziratárak gyakran forgatott kézikönyve lesz e mű. (Balassi Kiadó, 1998)

LŐKÖS PÉTER

EISEMANN GYÖRGY: A FOLYTATÓDÓ ROMANTIKA

Az utóbbi évtized honi tudományos életének megnyilatkozásait böngészve-mérlegelve éppúgy a romantika iránti érdeklődés fokozódását figyelhetjük meg, mint az újabb kiadásban megjelenő, századunk előtt született szépirodalmi munkák sorát tekintve. Különösen olyan kérdések és életművek válhattak korunk gondolkodástörténetének mindinkább élő — alakulni és alakítani képes — tényezőivé, amelyek valamiképp romantika és modernség határmezsgyéjén helyezhetők el, pontosabban e két korszak kettős értelmezői távlatának feszültségébe, az ebben kibontakozó párbeszéd közegébe vonják olvasóikat. Hangsúlyozandó ezért, hogy Eisemann György újabb tanulmánykötete több szempontrendszer és módszertan együttes figyelembevételével, illetve alkalmazásával törek-

szik árnyalt képet alkotni a romantika, továbbá az ezt követő évtizedek irodalmi-esztétikai fölfogásáról.

Miközben a könyv gondolatmenetének főbb irányait mindvégig olyan kérdések határozzák meg, amelyek messzemenően tekintettel vannak a kortárs bölcelet és irodalomtudomány közelmúltban megformálódott és napjainkban is nyitott, válaszra váró kérdéseire, ez sehol nem párosul a történő hegyomány — el sem gondolható, de másutt nemritkán kísértő — meghaladásnak igényével vagy szándékával. E kétirányú kötődés biztosítja a kötet gerincét alkotó műelemzések szemléleti alapját. A folytatódó magyar „romantika” tárgyköréből Krúdy Szindbád-novellái és Cholnoky László regényei mellett Szerb Antal *Utazás és holdvilág* című regényéről olvashatunk hosszabban. Ugyanakkor az írásokat mind időben, mind térben sokkal tággab látókör jellemzi: az érvelés 19. századi és 20. század végi szerzőket éppúgy érint, mint ahogy más országok irodalmától (és szellemtudományától) sem tekint el. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a kötet egész első felét egy rendkívül kidolgozott, invenciózus novellaelemzéseket és gazdag anyagot magában foglaló Poe-tanulmány tölti ki.

Eisemann György értekezésének középpontjában általában a poétikai megalkotottság vizsgálata áll. Az értelmezett alkotások én- és nyelvfölfogásának sajátosságait kutatva a bölcselő nem pusztán az irodalom történeti alakulásában bekövetkező törésekre, az éles váltásokra érzékeny, de figyelemben részesíti a korszakokat összekötő kapcsokat, „a folytatólagosság alakzatait” is. Ezáltal válik lehetővé, hogy az elemzések során nemcsak a korunk művészete és léthez való viszonya által fölvetett kérdések jelölik ki a romantikus szépiroói munkák értelmezésének keretét, hanem a romantika is szempontokat kínál önmagunk és literatúránk új összefüggésekben való megértéséhez. (*Orpheusz Könyvek*, 1999)

BENGI LÁSZLÓ

ÓRIGENÉSZ: A BETŰ ÖL, A SZELLEMLÉLET — TIZENHAT HOMÍLIA A TEREMTÉS KÖNYVÉHEZ

Órigenésztől köztudott, hogy kamaszkora óta a legfőbb vágya volt, hogy vértanúhalált haljon Krisztusért. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy gyermekkorában édesapja már-

tírhalált halt, de nem kevesebb szerepe volt annak is, hogy kikezdehetetlenül szilárd volt a Megváltóba vetett hite. Az „acélembert”, ahogy hívták a közösségen belül, Alexandriában hitoktatónak választották meg, ahol az ő feladata volt felkészíteni a katekumeneket a keresztény hitéletre. Hamar kiderült, hogy Órigenész rászolgált a bizalomra. Még negyvenedik életévét sem töltötte be, amikor már kész saját teológiai rendszere, emellett ő alkotja meg az első keresztény dogmatikát is *Peri arkhón* (*A princípiumokról*) címmel. Óvatos becslések szerint is legalább kétezer iratot hagyott maga után, amelyből a legfontosabb részek a Szentírás könyveire fűzött magyarázatai. Önmagát is elsősorban a Bibliát értelmező teológusnak tartotta.

A hazai Órigenész-irodalom most tizenhat Genézis-homíliával bővült, melyek 1999-ben láttak napvilágot Heidl György fordításában. A kötet csak a kétségtelenül órigenészi homíliákat tartalmazza, azokat, amelyek a felvilágosodás koráig az egyik legtöbb őszinte csodálót születték, s amelyek a felvilágosodás alatt és után a legtöbb kritikát kiváltották, elsősorban a racionalizmus hívei között. A tizenhat homília olyan fontos bibliai részeket tárgyal, mint a Teremtés, Noé bárkája, Lót és lányainak története, Ábrahám és Izsák története stb. Órigenész, mint más műveiben is, a bibliai történeteknek itt is allegorikus, szimbolikus értelmet tulajdonít, s a spirituális mondanivalót keresi. Félre teszi, mint írja, az „írás húsát”, és annak csak a szellemét vizsgálja. Minden egyes mondatában Isten tökéletességét, a Teremtés tökéletességét dicséri. Órigenész előtt nincsen felesleges szó a Szentírásban, mindennek értelme, funkciója van, elsősorban megvalósításra váró funkciója. Aki a Szentírást olvassa, toljon el mindent, ami földies és szorongásokat ébresztő, erősítse meg szívét, s hozza napvilágra azt, ami jó, a Biblia tanításaira támaszkodva. Az egyház feladata, hogy megvilágítsa azokat, akikre a tudatlanság éjszakája borul, s Órigenész pontosan ezt tette élete során.

„Olyan lakomát készítsünk önmagunkban, amellyel méltóképpen vendégelhetjük meg szívünk szálláshelyén Isten igéjét és Fiát, aki Atyjával érkezik és lakóhelyet akar szerezni nálunk a Szentlélekben, akinek előbb templomává kell lennünk szentségünk által.” (*Paulus Hungarus — Kairoz*, 1999)

PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS

SOMMAIRE

LAJOS DOLHAI:	Le grand Jubilé dans les encycliques de Jean-Paul II
JENŐ GERGELY:	Tihamér Tóth
MÁRIA DABÓCI:	Contemplation dans le monde (À propos de Jacques Maritain)
ZOLTÁN FRENYÓ:	Le rayonnement de Maritain en Hongrie
JACQUES MARITAIN:	Les chemins de la foi
■	Entretien de Vigilia avec Imre Kozma

INHALT

LAJOS DOLHAI:	Das große Jubeljahr in den Enzykliken von Johannes Paul II
JENŐ GERGELY:	Tihamér Tóth
MÁRIA DABÓCI:	Kontemplation in der Welt (Über Jacques Maritain)
ZOLTÁN FRENYÓ:	Die Wirkung von Maritain in Ungarn
JACQUES MARITAIN:	Die Wege des Glaubens
■	Gespräch der Vigilia mit Imre Kozma

CONTENTS

LAJOS DOLHAI:	The great Jubilee in the encyclical letters of John Paul II.
JENŐ GERGELY:	Tihamér Tóth
MÁRIA DABÓCI:	Contemplation in the world (about Jacques Maritain)
ZOLTÁN FRENYÓ:	The influence of Jacques Maritain in Hungary
JACQUES MARITAIN:	The ways of the faith
■	Interview with Imre Kozma

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, KISS SZEMÁN RÓBERT, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, NAGY ENDRE,

POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Alap

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:

Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámla száma: OTP. VII.

ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1500, — Ft, fél évre 750, — Ft, negyed évre 375, — Ft egy szám ára 136, — Ft.

Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.)

vezetett 1971941404 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 136 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- In memoriam Rabár Ferenc
- KELEMEN JÁNOS A Szentlélek poétája
- Székely Bertalan-kiállítás
a Nemzeti Galériában
- MÁRTON LÁSZLÓ Árnyas főutca
- SZÓNYI ZSUZSA A Triznya-kocsma
- KISZELY GÁBOR A szabadkőművesség – história, titkok,
szertartások

- HAVAS LÁSZLÓ – ÓBIS HAJNALKA –
SZŰCS GÁBOR –
ÚJLAKY ISTVÁN (szerk.) Róma
- VIZKELETY ANDRÁS (szerk.) Mittelalterliche lateinische
Handschriftenfragmente in Győr
- EISEMANN GYÖRGY A folytatódó romantika
- ÓRIGENÉSZ A betű öl, a szellem éltet – tizenhat homília
a Teremtés könyvéhez

- A SZEMLÉKET ÍRTÁK Bengi László, Lőkös Péter, Lukács Ágota,
Lukács László, Nagy Mária, Nógrádi Cecília,
Pánczél-Hegedűs János és Puskely Mária

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Keresztény századok – a 11. század
- Apokaliptika: vége vagy kezdete
a világnak?
- Bűn, bűntudat, bűnbánat
- A zarándokúton járó ember
- 50 éve történt: a szerzetesek elhurcolása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425